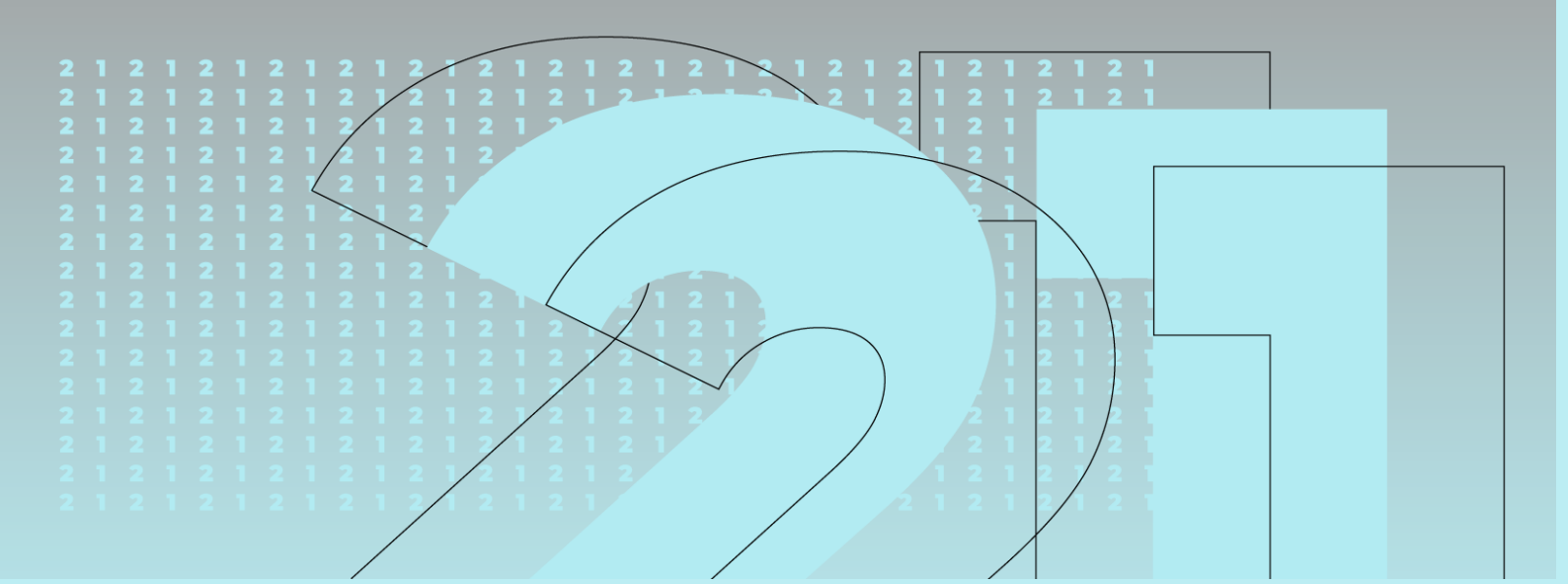

A Fidesz-titok.

Gazdasági szavazás Magyarországon

Róna Dániel, Galgóczi Eszter, Pétervári Judit,
Szeitl Blanka, Túry Márton

21 Kutatóközpont

21
Kutatóközpont

Tartalom

Vezetői összefoglaló 3
Bevezetés 5
Hipotézisek 6
Közvélemény-kutatási adatok elemzése 11
Kiindulópont, módszertan 11
Az underclass elemzése: gazdasági várakozások, médiafogyasztás és politikai preferenciák összefüggései 16
Többváltozós elemzés 22
Napirendérzékelés 25
Értékpreferenciák 31
Gazdasági várakozások Magyarországon - az üzleti és a fogyasztói bizalmi index hatásának idősoros elemzése 38
A fejezet célja, és az elemzéshez felhasznált adatok 38
A kormányzó párt támogatottsága, valamint az üzleti és a fogyasztói bizalmi index alakulása Magyarországon 1998 óta 39
Strukturális törések az inkumbens párt támogatottságában 42
Együttmozgás, korreláció 44
Az összefüggés modellezése, interpretálása 44
Összegzés: a fogyasztói bizalmi index és az inkumbens párt népszerűsége 47
Hogyan hathat a koronavírus-válság a Fidesz népszerűségére? 48
Területi elemzés: a közmunkaprogram hatása a Fidesz támogatottságára 52
Hipotézistesztelés, összefoglalás 58
A koronavírus hatása 62
Irodalomjegyzék 66
Melléklet 72

Vezetői összefoglaló

Ebben a tanulmányban arra voltunk kíváncsiak, hogy az anyagi motivációnak milyen szerepe van a kormánypárt támogatásában: milyen kapcsolat van a választó egzisztenciális-társadalmi helyzete, *szubjektív* gazdasági helyzetértékelése és várakozásai, materiális ügyekkel kapcsolatos napirend-érzékelése, illetve pártválasztása között.

Egy több mint tízezres – koronavírus-járvány előtti – közvélemény-kutatási adatbázis alapján kialakítottunk egy olyan indikátort, amely iskolai végzettség, foglalkozási beosztás, lakóhely, etnikai hovatartozás (roma vagy nem roma), jövedelem és internethez való hozzáférés alapján rangsorolja a társadalmat, a privilegizált elittől az erőforrásokban legszegényebb underclassig. A kapott indikátor alapján azt láthatjuk, hogy a magyar társadalom felső tizede döntően ellenzéki, onnan pedig lefele haladva folyamatosan csökken az ellenzék, és nő a kormány támogatottsága: a legkiszolgáltatottabbak között kiemelkedő a Fidesz népszerűsége. A tendencia igaz az egyes komponensekre is: az alacsony végzettségű, jövedelmű és vagyonú választók, fizikai munkások, falvakban élők, romák, és internet-hozzáféréssel nem rendelkezőek az átlagnál számottevően nagyobb arányban kormánypártiak.

Az összefüggés részben – paradox módon – éppen a gazdasági szavazásban gyökerezik: saját anyagi helyzetének alakulásával az underclass 70 százaléka nem volt elégedetlen, és más boldogulással, életkörülmények *szubjektív* értékelésével kapcsolatos kérdésekre sem kaptunk az átlagtól nagyon eltérő válaszokat. Márpedig a több évtizedet átfogó idősoros elemzésünk is azt mutatta, hogy a gazdasági helyzetértékelés – a fogyasztói bizalmi index – erősen meghatározta a kormány támogatottságát: minél kedvezőbbek a gazdasági várakozások, annál többen voksolnak a mindenkori kormányra. Noha az oksági viszony fordítottan is igaz, az mégis ritkábban volt jellemző 1998 óta. A gazdasági szavazás fontosságát húzza alá a választóközönség napirend-érzékelése is: a megkérdezettek jellemzően inkább anyagi jellegű ügyeket tartottak az adott hónap legfontosabb történéseinek, és a Fidesz legjobb intézkedései között is jóval nagyobb arányban említettek materiális ügyeket (elsősorban a családtámogatás, másodsorban a rezsicsökkentés), mint nem materiálisakat („migránsok”).

A legszegényebb válaszadók 30%-a érzékel romlást a saját anyagi helyzetében, ám az ellenzék még közülük sem tud több embert megszólítani, mint a kormány. A gazdasági szavazás alaplogikájára rácáfoló összefüggés azért is meglepő, mert a többi társadalmi csoportban gyakorlatilag nincs romló helyzetet érzékelő kormánypárti szavazó – és az iménti összefüggés csak vidéken áll fent. Egyik feltételezésünk szerint emögött külső kényszer, a helyi vagy az országos hatalom által felállított normák, vagy konkrét nyomásgyakorlás, lekenyerezés állhat. Erre utal az is, hogy a Fidesz azokon a településeken tudta leginkább növelni a támogatottságát, ahol sok a közmunkás, és ugyanolyan méretű és iskolázottságú települések között is átlagosan a több közmunkást foglalkoztatóban – tehát a nehezebb sorsúban – népszerűbb a kormány. Ha ez az összefüggés minden településen fennállna, függetlenül a polgármester párthovatartozásától, akkor akár azt is gondolhatnánk, hogy a közmunkások hálásak a lehetőségért, és ezért voksolnak az Orbán-kormányra. Ez azonban nincs így, a fideszes polgármesterek településein nagyobb arányban hoznak szavazatokat a közmunkások, mint a többi településen.

Azért is valószínűtlen, hogy az underclass (és azon belül akár a közmunkások) értékalapon támogatják az Orbán-kormányt, mert az adatokból az látszik, hogy az osztályhelyzet csak a legritkább esetben befolyásolja a politikai véleményalkotást. A politikai-ideológiai kérdéseket sokkal inkább párthovatartozás alapján válaszolják meg a szavazók. Még a kifejezetten gazdagok megbélyegzésével vagy jövedelmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos állítások esetében sem voltak baloldalibbak, egalitáriusabbak az anyagi deprivációban élő polgárok. Egyedül a menekültekkel voltak az átlagnál

elutasítóbbak, ám ez is legalább annyira a pártválasztásuk következménye, mint okozója. A kormányzati kampánytervezés felismerte, hogy az alacsony státuszú csoportok sokkal inkább egymással, mintsem a társadalmi elittel kívánnak versenyezni: számukra a „migránsok" sokkal fenyegetőbbek, mint az ellenzék által rengeteget emlegetett korrupciós ügyek. Összességében persze az Orbán-kormány stabil népszerűsége mögött fontos az eszmei és értékalapú motiváció, csak az alsó rétegek közötti kiugró adatokat nem lehet ebben a megközelítésben értelmezni.

Az underclass kiemelkedően magas kormánypárti preferenciája társadalomlélektani megközelítésben kevéssé meglepő. A rendszerigazolás elmélete abból indul ki, hogy a tiltakozás (öltsön az testet bármilyen formában a nyílt lázadástól kezdve akár csak egy egyszerű voksig) pszichológiailag megterhelő és kifejezetten frusztráló folyamat: egyáltalán nem magától értetődő, hogy az elégedetlenség aktív protestáló cselekvésbe csap át. A rossz társadalmi helyzetű emberek inkább a mentális biztonságot, az önigazolást, a külső és belső békét keresik. Ennek következménye, hogy a fennálló – számukra előnytelen – rendszert szükségesnek, elkerülhetetlennek gondolják, amit nem tudnak befolyásolni. Ezzel a megközelítéssel fel is mentik saját magukat: magyarázatot kapnak arra, hogy jutottak jelenlegi helyzetükbe, és a változtatás felelőssége is lekerül a vállukról: ily módon nem ők tehetnek a nehéz sorsukról. Az önfelmentésre utalhat az is, hogy az alsó osztály tagjainak többsége úgy gondolja, hogy a boldoguláshoz jó kapcsolatok és jó családi háttér kell, nem pedig kemény munka vagy szerencse. Ebben a megközelítésben a kormányt hibáztatni a burjánzó korrupcióért vagy a saját sikertelenségért körülbelül olyan, mint a napot hibáztatni azért, mert lemegy. Szintén jellemző tünete a rendszerigazolásnak és az alacsony státuszú csoportok versengésének, hogy az underclass az átlagnál nagyobb mértékben gondolja úgy, hogy a szegények és a hajléktalanok saját maguk tehetnek a nehéz helyzetükről. Az attitűd különösen jellemző a kormánypárti szavazókra.

Kézenfekvő magyarázat a kormány médiafölénye is: a médiakutatók számítása szerint a kormánypárti és az ellenzéki média elérési aránya nagyjából 70-30%. A kormánypárti fölény még jelentősebb az underclass esetében, és a mi elemzésünk is azt mutatta, hogy pusztán az eltérő médiafogyasztás miatt is nagyobb eséllyel lesz valaki fideszes, mint egy másik, ugyanolyan társadalmi helyzetű állampolgár. Ugyanakkor a kormánypárti fölény nem jelent kizárólagosságot, az alacsony iskolai végzettségű, szegény és vidéki emberek nagy többsége nincs teljesen elzárva az ellenzéki hangok elől: Magyarországon minden társadalmi rétegben – így a depriváltak között is – jelentős mértékű a politikai ízléssel ellentétes média fogyasztása. Az is óvatosságra int a média-hipotézissel kapcsolatban, hogy a szegények napirend-érzékelése nem tért el érdemben a társadalom többi csoportjától.

A vírusválság előtti adatokat kiegészítettük egy májusi felméréssel, és az idősoros elemzésünk alapján tett becsléssel. A fogyasztói bizalmi index a 2020 májusához-júniusához foghatóan alacsony szinten utoljára 2013 nyarán járt - és ekkor a kormányzó párt támogatottsága a jelenleginél a pártválasztók között bő 10 százalékponttal alacsonyabban volt, mint 2020 májusában. A 2013 nyári, 45-47% körüli támogatottsági szint a jelenlegi pártrendszerben, egységes ellenzéki fellépés mellett nem biztos, hogy elegendő az Orbán-kormány újraválasztásához, ugyanakkor az általunk modellezett összefüggések megváltozhatnak külső sokk hatására, márpedig valószínűleg azzal van dolgunk. Új mintázat kialakulása attól függ, hogy a választók mit (kiket) és milyen mértékben hibáztatnak a visszaesés miatt, és hogyan értékelik saját helyzetük alakulását. A Medián májusi adatai vegyes képet mutatnak: a szűk többség nem számít romlásra a saját anyagi helyzetében, és bízik a munkahelyek újrateremtésének ígéretében. Ugyanakkor a válság a lakosság széles rétegeit érintette - kérdéses, hogy meddig tarthat ki annak a többszázezres csoportnak a türelme, akit jövedelemveszteség ért, vagy érzése szerint fog érni, ám a május végi felmérés idején mégis kormánypárti maradt. A kormány népszerűségének további alakulása jelentős részben a gazdasági és egészségügyi válság mértékén, kifutásán fog múlni.

Bevezetés[1]

A politikai közbeszéd és a politikatudomány egyik leggyakrabban használt idézetévé vált James Carville, Bill Clinton kampányfőnökének a kampányközpont táblájára írt felirata: *„The economy, stupid”!* (*„A gazdaság a lényeg, Te hülye”)*. Az idézet népszerűsége nem véletlen. Birodalmak felemelkedésében és összeomlásában, kormányok megválasztásában és bukásában talán elsőként a gazdasági motívumokat érdemes az okok között vizsgálni. Jó gazdasági teljesítménnyel nagyon ritkán szoktak kormánypártok veszíteni, rosszal pedig csak kivételes esetben nyernek választásokat (Lewis-Beck, Stegmeier, 2019).

A fentiek ellenére egyáltalán nem magától értetődő, hogy a Fidesz zsinórban elért három kétharmados győzelme – ami alighanem Európa jelenlegi legsikeresebb politikai vállalkozójává teszi Orbán Viktort – mögött is gazdasági okokat kellene keresni. Amikor 2018-ban a Závecz Research megkérdezte a választóktól, hogy szerintük miért nyert a Fidesz, az ellenzékiek által adott négy legnépszerűbb magyarázatból egyik se a gazdasági szavazásra koncentrált (helyette ezeket nevezték meg: migrációellenes kampány, az ellenzék széttöredezettsége, a választási rendszer és a kormánypárti médiaviszony[2]). A kormánypárti szavazók ugyanakkor elsőként azt a választ jelölték meg, hogy „*Nekem* a Fidesz-kormányok eddigi intézkedései kedvezőbbek voltak, mint a korábbi kormányok intézkedései” (kiemelés tőlünk, ám kétségtelen, hogy nemcsak anyagi motivációt takarhat ez a válasz). Az elemzők és a véleményvezérek között is megoszlanak a vélemények a kormány magas támogatottságának okairól, a gazdasági megközelítés mellett érvelők (Tóka, 2018) egyáltalán nem alkotnak többséget – mások a migrációs kampány (Bíró-Nagy, 2018), a pártosság (Patkós, 2018), vagy a kormány erőforrásbeli fölényének (Tóth-Szabó, 2018) fontosságát hangsúlyozzák. Elöljáróban is ki lehet jelenteni, hogy mindenkinek igaza van: nyilvánvalóan összetett jelenséggel állunk szemben, és mindegyik magyarázatnak van létjogosultsága. Sőt, az egyes megközelítések között jelentős lehet az átfedés, nem egymást kizáró hipotézisekkel van dolgunk.

Ebben a tanulmányban mi a gazdasági szavazásra fókuszálunk: arra vagyunk kíváncsiak, hogy az anyagi motivációknak milyen szerepük van a kormánypárt támogatásában. Természetesen érinteni fogjuk a többi megközelítést is, ám arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen kapcsolat van a választó egzisztenciális-társadalmi helyzete, szubjektív gazdasági helyzetértékelése és várakozásai, materiális ügyekkel kapcsolatos napirendérzékelése, illetve pártválasztása között. Az összefüggések feltárása mellett oksági magyarázatokra is kitérünk: egymással jórészt versengő hipotéziseket tesztelve azt a kérdést fogjuk körbejárni, hogy miért pont a társadalom legszegényebb csoportjai támogatják a legnagyobb arányban a Fideszt. A nagy elemszámú közvélemény-kutatási adatelemzés után idősorelemzést is végzünk (1998 és 2020 közötti adatsoron), ahol a fogyasztói és üzleti bizalom, illetve az inkumbens párt támogatottsága közötti kapcsolatot vesszük szemügyre. Ezt követően része lesz az írásunknak egy területi analízis is, ahol azt a kérdést járjuk körbe, hogy a legkiszolgáltatottabb társadalmi csoport, a közmunkások településen belüli aránya milyen hatással van a kormánypárt támogatottságára (más településszintű változókat is figyelembe véve).

[1]Szeretnénk köszönetet mondani Marinkás Rékának és Kőműves Kornélnak a kutatásban nyújtott segítségükért, illetve azoknak a kollegáinknak is, akik átnézték és észrevételezték az írást. Köszönjük a Mediánnak, hogy ilyen sok adatot a rendelkezésünkre bocsájtott. A hipotéziseket Pétervári Judit és Róna Dániel, a napirendelemzést Galgóczi Eszter, az idősorelemzést Túry Márton, a területi elemzést Szeitl Blanka, a többi fejezetet Róna Dániel írta. A mű a szerzők közös szellemi terméke.

[2] https://index.hu/belfold/2018/valasztas/2018/05/16/zavecz_felmeres_valasztasok_utan_kozvelemeny-kutatas_fidesz_ketharmad_migransozas/

A háromféle mennyiségi módszertan kombinálása mellett azzal is hozzá kívánunk járulni a hazai kutatási eredményekhez, hogy nemcsak a végzettséget, vagyoni-jövedelmi helyzetet vagy a foglalkozási beosztást fogjuk figyelembe venni, hanem a lakóhelyet, az internet hozzáférést, illetve az etnikai – roma vagy nem roma – státuszt is, ezek ugyanis legalább annyira sokat elárulnak a választó társadalmi pozíciójáról, erőforrásairól, életkörülményeiről, kilátásairól. Ilyen mélységű információkhoz azonban nem elégséges egyetlen havi felmérést felhasználni, ezért mi 9 hónapnyi Medián-adatbázist vontunk össze (N=10800). Ezzel együtt is a kérdések és a hipotézisek megválaszolásakor részben a meglévő kutatásokra fogunk támaszkodni.

Tanulmányunk – ahogy a gazdasági szavazás irodalma is – a múltbeli gazdasági tendenciák értékelésére fókuszál, a jövőre vonatkozó várakozásokat csak néhány esetben tudtuk dokumentálni. Nem fért bele tanulmányunk kereteibe annak bemutatása, hogy a jövőre vonatkozó ígéretek, pártprogramok mennyire orientálják a választóközönséget. Szintén nem foglalkoztunk azzal, hogy az általunk felvázolt helyzet kívánatos állapotnak számít-e, és ha nem, akkor hogyan lehetne változtatni rajta. Jövőre vonatkozó tanácsadás helyett ez egy múltat elemző anyag. Végül, írásunk nem az objektív gazdasági helyzetre, hanem a szubjektív helyzetértékelésre fókuszált.

A fenti kérdéseket 2018 vége és 2020 eleje közötti adatokat használva kívánjuk megválaszolni – tehát elsősorban a koronavírus előtti helyzetet fogják leírni. Ám az utolsó fejezetben a Medián 2020 májusi végi adatainak segítésével azt is megvilágítjuk, hogyan változtak a szubjektív gazdasági helyzetértékelések és várakozások, illetve azt, hogy a bajba jutott választópolgárok hibáztatják-e a kormányt, és ha igen, akkor milyen mértékben. Természetesen a Fidesz jövőbeli népszerűségét nem jelezhetjük előre, ám a dolgozat elolvasása után reményeink szerint jobban érthetőek lesznek a jelenlegi Orbán-kormány támogatottságának fő mozgatórugói, ahogy a stabilitásának vagy sérülékenységének a természete is.

Hipotézisek

A teljes társadalom politikai és gazdasági tagoltságának, illetve a kettő összefüggéseinek feltárásán kívül tanulmányunk fő célja annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a legszegényebbek, legkiszolgáltatottabbak között miért kiemelkedően népszerű a Fidesz. Az alábbi magyarázatok természetesen nem csak a legszegényebbek kormánypárti preferenciáit indokolhatják meg, ám a hipotézisalkotáskor mégis kifejezetten rájuk koncentrálunk. Ahogy a közvélemény-kutatási fejezetben majd részletesen kifejtük, a vagyoni-jövedelmi szegénységben szenvedőket, alacsony foglalkozási beosztásúakat (fizikai munkásokat), kistelepülésen lakókat, romákat, és alapfokú végzettségű állampolgárokat tekintjük hátrányosabb helyzetűnek – azokat fogjuk az elemzésünk során használt "*underclass*" kategóriába sorolni, akiket a fentiek közül legalább négy kategória jellemez (a módszert bővebben a 13-14. oldalon fejtjük ki). Praktikus okokból a tanulmányban az underclass szinonimájaként fogjuk használni a szegények, depriválti állampolgárok, alsóbb osztályok, alacsony státuszúak kifejezéseket is - mindenfajta értékítélet nélkül.

Alapvetően bármilyen politikai erő támogatottsága eszmei azonosuláson, (vélt vagy valós) gazdasági érdeken, illetve valamilyen külső vagy belső kényszeren, kényszerű helyzeten alapulhat[3]. Utóbbi megnyilvánulhat helyi nyomásgyakorlásban, kényszerű normakövetésben, vagy belső pszichológiai folyamat által, illetve úgy is, hogy a választó csak (esetleg túlnyomórészt) a támogatott politikai oldal érveit és információt ismeri meg. Ezek a megközelítések nem mondanak teljesen ellent egymásnak, létezhet köztük átfedés, ám ha valós magyarázó erejük van, akkor elég különböző tünetegyüttest produkálnak. Ha az egyik többet magyaráz, akkor a másik óhatatlanul kevesebbet (de persze nem semmit), ennyiben tehát versengőek. Éppen ezeket gondoljuk végig ebben a fejezetben: az egyes megközelítések mögött milyen oksági viszonyok bújnak meg, és ha érvényesek az adott feltételezések, akkor azoknak milyen tapasztalati következményeik vannak.

1. hipotézis: választási befolyásolás (nyomásgyakorlás)

A magyarországi választási eredményeken megfigyelhető, hogy a Fidesz kiemelkedően jól teljesít olyan jellemzően kisebb településeken, amelyeket nagyrészt alacsony társadalmi státuszú választópolgárok laknak. Ennek magyarázatára szolgál az ún. "választói klientúra hipotézis" (Mares és Young, 2019), amely szerint a fideszes politikusok szavazatszerzés céljából tudatosan korlátozzák a választójog szabad gyakorlását. Hangsúlyozzuk, hogy ez csak kivételes esetben jelent fizikai erőszakot, kényszerítést: az elnyomás alapja a politikai hatalommal való visszaélés, eszköze pedig a fenyegetés és álhírek, hazugságok terjesztése, az alulinformált választók tudatos megtévesztése. A kilátásba helyezett személyes bosszútól való félelem, és a közhatalomtól való függő helyzet erős motivációt szolgáltathat arra, hogy kövessék a “helyi normát”, ahelyett, hogy lelkiismeretük szerint szavazzanak a hátrányos helyzetű választópolgárok. Mares és Young átfogó tanulmányukban a szociális juttatások biztosításának szavazáshoz kötését, a juttatások megvonását beharangozó fenyegetéseket, illetve az uzsorások és a munkáltatók retorzióját emelik ki. Adott esetben egyetlen választópolgár kirúgása, előállítása is erős üzenetet küldhet a település összes többi lakójának[4]. A fékek nélküli helyi hatalomgyakorláshoz a kormányzati intézkedések biztosítják a hátteret: például szigorú - de szubjektív - feltételekhez kötik az ételosztást vagy más állami és önkormányzati juttatást[5]. Az alanyi jogon járó segélyeket 2010 után a kormányzat visszavágta, a közmunkaprogrammal pedig sok településen munkáltatói monopóliumot alakított ki. A választási befolyásolás tehát – különböző mértékben – nagyon sok állampolgárra kiterjedhet (uzsorásnak pénzzel tartozó emberre, önkormányzati alkalmazottra, vagy akár egy középiskolai tanárra is), mi azonban arra a csoportra fókuszálunk a továbbiakban, amelynek minden tagja rendkívül kiszolgáltatott: a közmunkásokra. A közvélemény-

[3]Ide tartoznak még más racionális megfontolások is, például a taktikai szavazás, ám a Fidesz esetében ennek talán kisebb a jelentősége.

[4]A teljességi igénye nélkül néhány példa:
https://cdn.atlatszo.hu/wp-content/uploads/2015/02/PC-Atlatszo-TI-KM_ASzegenyekVoksaKozmunkaEsAValasztasTisztasaganakKockazatai_150219-1.pdf?x93208 ; https://atlatszo.hu/2014/10/14/kozmunka-csak-a-megfelelo-voksert-nyilt-szavazas-volt-borsodban/ ; https://atlatszo.hu/2014/11/20/kampanykrumpli-kozmunka-vagy-keszpenz-a-szavazatokert-igy-manipulaltak-az-onkormanyzati-valasztasokat/; https://index.hu/belfold/2019/onkormanyzati_valasztas/jeloltek_onkormanyzati_valasztas_valasztas_budapest_magyarorszag_2019/; https://index.hu/belfold/2019/09/12/kozmunkas_komlo_szorolap/ ; https://index.hu/belfold/2013/11/24/bajnai_ellen_tuntettek_5000_kaptak/; https://www.napi.hu/magyar_gazdasag/szavazatert_fizetnek_a_nyomortelepeken_tobb_part_erre_figyelmeztet.684913.html; https://hirado.hu/2014/09/25/kozmunkasok-szerint-megpofoztak-es-megfenyegettek-oket/;

[5]“Tiszta udvar, rendes ház” programja is jó példája ennek

kutatásokban alacsony számuk miatt ritkán jelennek meg önálló kategóriaként, ám területi (települési) statisztikák rendelkezésre állnak a számukról[6].

A feltételezésünket valószínűsítené, ha azt tapasztalnánk, hogy a legszegényebbek csak vidéken[7] támogatják kiemelkedő arányban a Fideszt, Budapesten nem (mivel a fent leírtak többnyire vidéken történtek[8]). A hipotézissel az is összhangban lenne, ha - minden más tényező (így például a településméret és fejlettség) változatlansága mellett - pusztán a közmunkások számának emelkedésével nőne a Fidesz támogatottsága az egyes településeken; és ha a Fidesz 2010 és 2018 között tapasztalt településszintű népszerűség-növekedése pozitívan korrelálna a közmunkások számával. Ha a hipotézis igaz, akkor a közmunkások „politikai hozadéka" nagyobb arányban jelenne meg a kormánypárti polgármesterek által vezetett településeken, mint a többin.

2. hipotézis: gazdasági szavazás

A következő eset az lehet, ha nem befolyásolásból, de még csak nem is azonosulásból, meggyőződésből szavaz valaki a Fideszre, ha nem egyszerű (valós vagy vélt) gazdasági érdekből. A kormánypárti érvelés szerint számos anyagi juttatás, kedvezmény, ösztönző veszélybe kerülne, ha az ellenzékhez kerülne (vissza) a hatalom: rezsicsökkentés, CSOK és más családtámogatási eszközök, megemelt minimálbér, Erzsébet-utalvány, nyugdíj-prémium és más nyugdíjasoknak szóló juttatások. A feltételezés szempontjából másodlagos, hogy az anyagi érdek vélt vagy valós. *A hipotézist megerősíti, ha a legelesettebb rétegek a teljes népességhez képest nagyobb vagy egyező arányban értékelik javulóként saját gazdaság helyzetüket, különösen azok, akik közülük kormánypártiak. (Az átlaggal egyező értékelés sem mond ellent a hipotézisnek: azt is várhatnánk ugyanis, hogy a szegények jóval elégedetlenebbek az átlagnál.) A napirend-érzékelésük is dominánsan materiális a feltételezés szerint. A hipotézist az is erősítené, ha az idősorelemzésben szignifikáns és ciklusokon átívelő kapcsolat lenne a gazdasági helyzetértékelés és az inkumbens párt támogatottsága között, úgy, hogy az előbbi okozza az utóbbit.*

3. hipotézis: meggyőződéses kormánypárti szavazat

A Fidesz támogatottsága már 20 éve folyamatosan 30-35% felett van a pártválasztók között, 2006 óta pedig 40% felett. Gazdasági és politikai ciklusokon átívelő magas népszerűségének kell, hogy legyen ideológiai oka is (Enyedi-Benoit 2010, Enyedi 2015, Enyedi-Tardos 2018). Igazán kiemelkedő a Fidesz pártlistás eredményének 50-65%-os átlaga (László & Molnár, 2019) az ötezres vagy annál alacsonyabb lélekszámú településeken (ahol a népesség majdnem egyharmada él KSH, 2019). Nehéz elképzelni, hogy ilyen jelentős választói tömegnek legalább egy jelentős része ne saját meggyőződése, ideológiai, szakpolitikai preferenciái alapján szavazna a Fideszre. *A hipotézist az igazolná, ha a kormánypárti szavazók – és különösen közülük az underclass-hoz tartozók – egységesek lennének a Fideszhez közelebb álló értékek igenlésében (konzervatív, jobboldali, bevándorlásellenes, stb.) és a politikai véleményalkotást az osztály-hovatartozás nagy mértékben meghatározná. Szintén egyezne a*

[6] Ez igaz lenne a munkanélküliekre is, itt problémát jelent, hogy területi adataink csak a regisztrált álláskeresőkről vannak.
[7] A tanulmányban a vidék szó alatt a nem fővárosi településeket fogjuk érteni.
[8] lásd Mares és Young, illetve a 4-es lábjegyzet cikkeit

hipotézissel, ha a napirend-érzékelésben a kormánypárti szavazóknál az érték-alapú említések (határon túli magyarok, családpolitika) lennének meghatározóak.

4. hipotézis: rendszerigazolás (beletörődés, alacsony státuszúak versengése)

A gazdasági szavazás kapcsán logikusnak tűnik azt feltételezni, hogy aki rossz(abb) helyzetben van, az változtatni akar. Csakhogy az emberiség több ezer éves történelme azt mutatja, hogy még az iszonyatos fizikai és lelki nyomorban lévő emberek is csak kivételes esetekben, kifejezetten ritkán lázadtak fel, ugyanis helyzetüket egyidejűleg többféle - sokszor egymásnak ellentmondó - vágy és nyomás határozta meg. A Jost (2017) nevéhez fűződő rendszerigazolás elmélete is abból indul ki, hogy a tiltakozás (öltsön az testet bármilyen formában nyílt lázadástól kezdve akár csak egy egyszerű voksig) pszichológiailag megterhelő és kifejezetten frusztráló folyamat: egyáltalán nem magától értetődő, hogy az elégedetlenség aktív protestáló cselekvésbe csap át.

- Az egyik alternatíva a *beletörődés*. A magyarokat az elégedetlenség önmagában nem mobilizálja, "[...] az elégedetlenség nemcsak *szokványos, de megszokott is, fásult, kilátástalan* (legalább is a hazai tájakra tekintve), sokszor a múlthoz mér, azt nagyítja fel, abba vágyik vissza, nem ráz fel, nem hoz össze és nem visz tűzbe, a változtatás szükségét jelzi, de esélyét alig látja, sőt tart a jövőtől, óvatos és gyanakvó" (Hunyady, 2013, p. 626, kiemelés az eredetiben). Ezt az állapotot erősítheti az is, hogy az 2010 óta az ellenzék csak ritkán képes meglovagolni az elégedetlenséget, és az egyéni frusztrációt közös fellépéssé formálni.

- A másik alhipotézis az *alacsony státuszúak versengése.* A csoportközi kapcsolatokat tárgyaló „Sztereotípia Tartalom Modell" (Cuddy, Fiske, & Glick, 2007; Fiske, Cuddy, & Glick, 2007) szerint az észlelt csoportstátusz és a versengés meghatározzák az egy csoporthoz tartozó emberek más csoportokra adott válaszait, reakcióit. A versengés a másik csoport szándékáról ad jelet: mutatja, hogy a másik csoport barátságos, megbízható vagy éppen fenyegető, megbízhatatlan-e, azaz hogy a másik csoport együttműködni tervez, vagy pedig magához ragadni a javakat.
A csoport státusza viszont a csoport tagjainak kompetenciájáról árulkodik: a magas státuszú csoportokat általában nagy teljesítményűnek is gondolják, továbbá nagy hatalommal rendelkezőnek tekintik (Caprariello, Cuddy, & Fiske, 2009). Az alacsony státusszal rendelkező társadalmi csoportok így például a hasonlóan alacsony státuszú csoportokat tekintik ellenségnek, hiszen pl. a cigányokat vagy a „migránsokat" nem gondolják sem nagy teljesítményűnek, sem hatalmasnak, viszont "jelenlétüket" fenyegetőnek élik meg (még akkor is, ha ezek a csoportok fizikailag nincsenek jelen). Ezzel szemben a kormányzó elit hatalma okán könnyen keresztbe tehet nekik, így a "dőzsölésük" hiába szúr szemet az alsó rétegeknek, lázadni kifejezetten kockázatos lenne ellenük. Ráadásul az elit távolinak, absztraktnak, megfoghatatlannak tűnik (Hunyady 2018). Ha a feltételezés igaz, akkor az ellenzék hiába próbálkozik azzal, hogy Mészáros Lőrincet tegye meg ellenségképnek, ezzel nem fogja tudni mobilizálni a társadalom legnehezebb sorsú csoportjait[9].

- Ehhez nagyon szorosan kapcsolódik egy másik irányzat: *a félelem attól, hogy valaki a legutolsó, legalsó lesz* (*last-place aversion*, Kuziemko és társai, 2014). Kuziemkoék kutatása kimutatta, hogy a minimálbér emelését ellenzik azok, akik éppen afölött keresnek, mert ezzel a kereseti ranglétra utolsó helyén lévők is beérnék őket. Kísérleti és közvélemény-kutatási eredményeik szerint az emberek más motivációkat

[9]lásd még: https://24.hu/kozelet/2018/04/29/miert-szavaztak-a-legszegenyebbek-a-fideszre/

háttérbe szorító módon küzdenek azért, hogy lefele ne lógjanak ki a sorból: hogy ne ők lógjanak ki. Ez a megfontolás számos bevándorlás-ellenes pártnak segített már a társadalom perifériájára került választók megszólításában: a bevándorlók köztudatba emelésével és bűnbakká nyilvánításával ugyanis máris találhattak egy csoportot, amit maguk mögé sorolhattak.

- *Rendszerigazolás*. Jost elmélete szerint a pszichológiailag költséges lázadás azért nem tud megvalósulni, mert az egyénre folyamatosan nem tudatos lelki folyamatok hatnak: a rossz társadalmi helyzetű emberek inkább a mentális biztonságot, az önigazolást, a külső és belső békét keresik. Ennek következménye, hogy a fennálló – számukra előnytelen – rendszert szükségesnek, elkerülhetetlennek gondolják. Ezzel a megközelítéssel fel is mentik saját magukat: magyarázatot kapnak arra, hogy jutottak jelenlegi helyzetükbe, és a változtatás felelőssége is lekerül a vállukról: ily módon nem ők tehetnek a nehéz sorsukról.

- A *kollektív nárcizmus* fogalma Adorno-tól (1963/1998) származik: az egyéni szinten megélt alacsony státuszt, kiszolgáltatottságot csoport szinten kompenzálni lehet egy idealizált, nagy hatalmú csoporttal való azonosulással. A mellőzött egyén gyakran valamilyen csoporttagsággal kompenzálja saját alacsony önértékelését - s erre a vágyra a Fidesz nyelvhasználata, a párt kommunikációját átható magabiztos, morális fölényt hirdető, és dacos megfogalmazások mintha tudatosan rá is játszanának[10]. A párt nárcisztikus narratívája nem csak egy irányban működik: az egyénnek megnyugvást ad, ezzel párhuzamosan pedig az egyén motiválttá válik a csoport védelmére, ami hatalmas erőforrást biztosíthat a párt számára. Mivel az egyén kiterjeszti énképét a csoportra, annak sérülése a saját énképet is sérti. Ezzel magyarázható, hogy a csoport tekintélyének minimális fenyegetettsége is aránytalan reakciót válthat ki, mely a fenyegetettség azonnali megszüntetését célozza, néha az észszerűség határát jócskán meghaladó válaszcsapással (Lantos, 2017). Ez utóbbi feltételezés tartalmát a nem tudatos folyamatok miatt nehéz explicit tesztekkel mérni.

A beletörődés és a rendszerigazolás feltételezéséből az következne, hogy a saját gazdasági helyzetüket romlónak ítélő, és amúgy is nehéz sorsú állampolgárok nagy része a pártnélküliek és/vagy a kormány támogatói között kötne ki. Az alacsony státuszúak versengése szerint a szegényeket, hajléktalanokat, „migránsokat", cigányokat és esetleg más elesett csoportokat elsősorban pont azok néznék le és hibáztatnák, akik maguk is a társadalom alsóbb rétegeihez tartoznak, illetve akik kormánypártiak. A last-place aversion szerint ez azonban nem vonatkozna az alsó-középosztályra, csak a legkiszolgáltatottabbakra. Az "önfelmentő" attitűd is az egyik tünete a megközelítésnek: a feltételezés szerint a választópolgárok - különösen a szegények - szükségszerűnek állítják be a társadalmi különbségeket. Ha ugyanis azok elkerülhetetlenek, akkor küzdeni sem érdemes ellenük.

5. hipotézis: médiafogyasztás

Szintén kézenfekvő magyarázat lehet az, hogy a depriválti társadalmi csoportok el vannak szigetelve a kormánykritikus hangoktól és üzenetektől. *A hipotézist az igazolná vissza, ha a médiafogyasztás és a pártválasztás között erős kapcsolat lenne, és a legszegényebb rétegek pedig még a teljes népességbeli átlagnál is nagyobb arányban fogyasztanák kormányzati, és ritkábban kormánykritikus médiát.*

10 Például „a kormánypárti újságírók morális fölényben vannak"; vagy a kormánypárti képviselők közül kerül ki az ország „133 legbátrabb embere" - de az ellenzék rendszeres kirekesztése, megbélyegzése is ide tartozik, ahogy a választás utáni elégtétel ígérete is.

Gyengítené ugyanakkor a feltételezést, ha jelentős keresztfogyasztást (saját politikai ízléssel ellentétes média használatát) tapasztalnánk a teljes társadalomban és az alsóbb osztályokban is.

Az elemzés további részében tehát az egyes adatok prezentálásakor vissza fogunk térni ezekre a feltételezésekre, és megvizsgáljuk, hogy az eredmények növelik vagy csökkentik a valószínűségüket. A tanulmány végén pedig külön fejezetben fogjuk összegezni és mérlegre tenni az empirikus bizonyítékokat.

Közvélemény-kutatási adatok elemzése

Kiindulópont, módszertan

Az önkormányzati választások alapján is tudhatjuk, hogy a nagyvárosokon kívül lényegesen népszerűbb a kormány, korábbi kutatások alapján pedig azt is rögzíthetjük, hogy a fiatalok körében a lényegesen gyengébb a támogatottsága, mint a többi korosztályban (Medián, 2020[11]). Enyedi Zsolt és Tardos Róbert 2018-as, Kmetty Zoltán 2018-as illetve a Policy Solutions 2020-as tanulmánya[12] szerint a magasan képzettek kritikusabbak, az alacsony iskolai végzettségűek viszont az átlagnál nagyobb arányban támogatják a kormányt. Ugyanakkor az elmúlt években nem készült kellően nagy elemszámú „mélyfúrás" arról, hogy a jövedelmi, vagyoni és státuszbeli helyzet, illetve a gazdasági helyzetértékelés hogyan befolyásolja a pártválasztást (korábbihoz lásd például Policy Solutions, 2015, Gerő-Szabó, 2017[13]). A magyar társadalom közelmúltban tapasztalt politikai tagoltságáról, az osztályszerkezet és a politikai preferenciák összefüggéseiről, a szavazás gazdasági motivációjáról, gazdasági várakozásokról és médiafogyasztásról, illetve ezek összefüggéséről nincs kellően alátámasztott tudásunk[14].

Márpedig 2019-ben megváltozott a pártrendszer: azzal, hogy a Jobbik a többi ellenzéki párttal való együttműködés mellett kötelezte el magát, véget ért a centrális erőtér: két – a teljes népességet tekintve hasonló nagyságú – blokk áll szemben egymással. A „harmadik utas" pártok (MKKP, Mi Hazánk) támogatottsága egyelőre nem éri el a parlamenti bejutási küszöböt (és az sem egyértelmű, hogy ők milyen arányban tudnak elvenni szavazókat a két blokktól, és milyen arányban tudnak új választókat megszólítani). A DK, Momentum, Jobbik, MSZP, Párbeszéd és LMP szavazótábora közti átjárás és átszavazási hajlandóság megnőtt. A 2019-es, ellenzéki szempontból sok helyen sikeres önkormányzati választás is tovább erősítette az együttműködési stratégia híveinek táborát. Részben emiatt fogjuk az elemzésünk során végig összevonva kezelni a fenti hat ellenzéki párt táborát, másodsorban pedig azért, hogy csökkentsük a statisztikai bizonytalanságot: különválasztva őket sok esetben túl kicsi lenne az elemszám. Az is indokolja az összevonást, hogy gazdasági szavazást tesztelünk, ami kormány-ellenzék dichotómiában értelmezhető. Szintén statisztikai okokból az MKKP

[11]40 százalék a teljesben, és 34 a 18-29-es korosztályban.
https://www.facebook.com/median.hu/photos/a.1378324522412809/2658334167745165/?type=3&theater
[12]https://www.policysolutions.hu/userfiles/Orban10_final.pdf
[13]https://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzes/259/politikai_osztalyletszam_teljes_web.pdf
[14]Szintén informatív Szabó Andrea és Gerő Márton 2019-es kötete, ám egyfelől ők 2700-as elemszámú adatbázissal dolgoztak, másfelől inkább az értékpreferenciákra koncentráltak, így majd elsősorban a 3-as hipotézisben lesznek segítségünkre.

és a Mi Hazánk (meglehetősen kisszámú) támogatóit pedig a bizonytalanokhoz (párt nélküliekhez) fogjuk besorolni. Így áll össze elemzésünk három kategóriája: kormánypárti, ellenzéki, párt nélküli.

Az említett elemszám-problémát azzal küszöböljük ki, hogy 9 havi Medián-adatbázist vonunk össze, így a teljes maximális **elemszám 10 800**, aminél a hibahatár +-1% körül alakul[15]). A legtöbb esetben azonban néhány ezer vagy száz fős részsokaság megoszlásait közöljük: a hibahatár 1000 főnél maximálisan +-3%, 500 főnél +-4,3%, 200 főnél valamivel kevesebb, mint +-7% (nota bene a hagyományos ezer fős kutatásokban még ennél is kisebb részsokaság megoszlását is vizsgálni szokták). Az adatbázis a következő hónapokat tartalmazza: **2018 szeptembere, októbere és decembere, illetve 2019 január, március, június-július fordulója, szeptember, október és november**. Fontos, hogy az összes adat **személyes (face-to-face)** adatfelvétel nyomán áll rendelkezésünkre, ami a korábbi tapasztalatok alapján a legnagyobb válaszadási hajlandósággal járt együtt, és a legpontosabb választási előrejelzéseket is adta[16]. Ezzel együtt is úgy érezzük a 2019-es önkormányzati választási eredmények és múltbeli tapasztalatok[17] alapján, hogy a Fidesz támogatottságát némileg (néhány százalékponttal) túlbecsüli az adatbázis – a 39-31%-os aránynál valószínűleg kisebb a különbség a teljes népességben a kormánypárti és az ellenzéki tábor nagysága között. Amennyiben nem jelezzük külön, ez az adatbázis az adatok forrása.

Felmerülhet a kérdés, hogy nem számítanak-e elavultnak az adataink 2020 júniusában. Véleményünk szerint egyáltalán nem, mert a különböző társadalmi csoportok politikai tagoltságát vizsgáljuk, ami nemhogy hónapok, hanem évek alatt is minimálisan változik. Az MSZP például már a 90-es években is a Kádár-rendszer aranykorában szocializálódott korosztályban volt a legnépszerűbb (Stumpf, 1996, Karácsony, 2005), ahogy a Jobbik fiatalok közötti magas támogatottsága is a kezdetektől fogva (Róna-Sőrés, 2012) a mai napig (Medián, 2020) végigkíséri a párt történetét. Ebben a fejezetben a 2018-2019-es adatbázissal dolgozunk, a napirendről szóló és az utolsó fejezetben pedig a Medián 2020 februári és májusi adataival egészítjük ki az elemzésünket; utóbbi alapján lehet majd valamennyi következtetést levonni a vírusválság és gazdasági válság hatásairól.

Ez a fejezet egy átfogó képet kíván nyújtani a pártpreferencia és a társadalmi csoport-hovatartozás összefüggéseiről. Az olvasók kímélése érdekében számos táblázatot a mellékletben tüntettünk fel, csak a legfontosabb összefüggéseket közöljük a főszövegben. A fókusz a vagyoni-jövedelmi-státuszbeli helyzeten, a gazdasági várakozásokon és a médiafogyasztáson lesz: azt vizsgálja a fejezet, hogy miként és miért tér el a társadalmi hierarchia alsóbb rétegeinek pártválasztása a privilegizáltabb csoportokétól[18]. Először kétváltozós, majd a fejezet végén többváltozós összefüggéseket veszünk szemügyre. A mellékletben feltüntettük, hogy egyesével milyen hatása van az iskolai végzettségnek és a többi társadalmi helyzetet kifejező változónak, itt most több változót összevonva egyetlen komplex indikátort alkottunk meg, ami véleményünk szerint jobban mutatja a válaszadó valós társadalmi helyzetét. A hagyományos osztályváltozókhoz[19] hasonlóan ez is figyelembe vette az iskolai

[15]95 százalékos megbízhatósági szinten, 50%-os heterogenitás mellett (50%-os párt esetében).
[16]Ennek nagy jelentősége van, hiszen a kutatási tapasztalatok szerint a társadalom alsó és felső 5-10%-nak a legrosszabb a megközelíthetősége (Angelusz-Tardos 2009), így a legszegényebbeket is csak face-to-face survey-el érdemes vizsgálni.
[17] https://24.hu/kozelet/2017/12/19/felulbecslik-e-a-fidesz-tamogatottsagat/
[18]A kapcsolat-szorosságot mérő mutatót (CramerV) minden táblázatot után feltüntettük. 1-es értéket vesz fel, ha determinisztikus a kapcsolat, 0-át, ha nincs kapcsolat a vizsgált változók között.
[19]Például ESOMAR, European Society for Opinion and Marketing Research
https://www.mediainfo.hu/media_iranytu/esomar.php

végzettséget és a foglalkozási beosztást, ám emellett a lakóhelyet, az etnikai státuszt (roma vagy nem roma), a jövedelmet és az internethez való hozzáférést[20] is magában foglalja (utóbbi kettőt használja többek között Gábos és munkatársai, 2016 is, illetve hasonló módszerrel vizsgálta a Jobbik szavazóit Rudas Tamás is 2011, p. 520), így többet elárul a megkérdezett életkörülményeiről, társadalmi pozíciójáról. Természetesen önmagában egyik változó sem determinálja a rossz társadalmi helyzetet – ám együttállásuk növeli a valószínűségét. Például a falvakban élők között is sok jómódú állampolgár van, ám nekik is rosszabb az oktatási, egészségügyi és más infrastruktúrához való hozzáférésük, ahogy az ingatlanjuk is lényegesen kevesebbet ér, mint egy – más változók tekintetében hasonló szituációjú – nagyvárosi embernek.

A legalacsonyabb kategóriába – tehát a leghátrányosabb helyzetű csoportba – az alapfokú végzettségű, kevés vagyontárggyal rendelkező, alsó jövedelmi negyedbe tartozó, internettel nem rendelkező, kistelepülésen lakó, segédmunkásként (vagy betanított munkásként) dolgozó, roma etnikumú válaszadó került[21] (1. táblázat). A középfokú végzettségű, ám minden más tekintetben hasonló tulajdonságokkal rendelkező válaszadó már eggyel magasabb helyet foglal el a skálán. A legfelső kategóriába a minden nap internetező, legfelső jövedelmi negyedbe tartozó, sok vagyontárggyal rendelkező, vezető beosztásban dolgozó, diplomás (és nem roma) fővárosi válaszadó került. Ily módon képeztünk 18 kategóriát, ám a legalsó és a legfelső hármat összevontuk (hogy ne legyen túl kicsi az elemszám), így maradt 14. A táblázat alatti apró betűs magyarázatban található a részletes kódolás, ott látszik, hogy miért éppen 18-ra jött ki az eredeti kategóriák száma.

1. táblázat. A teljes társadalom osztálybesorolása

végzettség, jövedelem, vagyon, munkahelyi beosztás, internethasználat, lakóhely, etnikum szerint.

	Osztályhelyzet	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nél -küli(%)	Összesen (%)	elem-szám
Elit	14 - **leginkább privilegizált helyzetű állampolgárok**	33	47	21	100	456
	13	35	42	23	100	439
	12	37	40	23	100	608
Közép-osztály	11	39	36	25	100	749
	10	42	31	27	100	955
	9	36	33	31	100	987
	8	37	34	29	100	897
	7	39	31	30	100	831
	6	40	31	29	100	746
Alsó-közép-osztály	5	45	25	30	100	584
	4	46	22	33	100	578
	3	41	25	34	100	433
Underclass	2	44	19	37	100	252
	1**–erőforrásokban legszegényebb állampolgárok**	48	13	39	100	247
	Teljes minta	40	32	29	100	8762

[20] Internetet nem használóknak azokat tekintettük, akik a Medián nethasználat gyakoriságára vonatkozó kérdésére úgy válaszoltak, hogy soha nem használják az internetet.

[21] A szociológiai kutatások gyakorlatának megfelelően (például Ladányi-Szelényi 2001) a kérdezőbiztosok sorolták be a válaszadót románok, vagy nem románok. Az önbevalláson alapuló besorolás általában alulbecsüli az adott etnikum, kisebbség részarányát, lásd a népszámlálási tapasztalatokat.

Magyarázat. végzettség: 4=diplomás, 3= érettségi, 2=szakmunkás, 1= alapfok
munkavégzés jellege:4=felsővezető és középvezető, 3=beosztott értelmiségi és irodai munka; 2=műszakvezető, technikus, és szakmunkás, 1=betanított munkás és segédmunkás
internethasználat: 4=minden nap, 3=gyakran, 2=ritkán, 1=soha.
jövedelem: 4= felső jövedelmi negyed, 3=felső-közép jövedelmi negyed, 2=alsó-közép jövedelmi negyed, 1=alsó jövedelmi negyed
etnikum: cigány=1, nem cigány=2
vagyon: 15 vagyontárgyból 1-es kategóriába került az, akinek csak maximálisan három volt, 2-esbe, akinek 4-7 db, 3-asba akinek legalább 8. A vagyontárgyak főleg háztartási kellékek voltak (mosogatógép, légkondi, laptop, tablet, autó, videókamera, LCD-TV, mosógép, e-book, asztali PC, nyaraló, másik ingatlan, okostelefon, digitális fényképezőgép)
település: falu=1, város=2, Budapest=3.
A végső változó a fentiek egyszerű összeadása. A leghátrányosabb helyzetű válaszadó mindenre 1-est kap, így 7 lesz az összpontszáma. A legelőnyösebb helyzetű pedig kap 4 db 4-est, 2 db 3-ast és 1 db 2-est, így 24 lesz az összpontszáma. A 7-8-9, illetve a 22-23-24 kategóriákat a kis elemszám miatt összevontuk, így a 23 és 24-es a 22-es értéket, a 7-es és 8-as pedig a 9-es értéket vette fel. Ezek után az értékekből 8-at kivontunk, tehát az 1-es kategória ily módon valójában valójában a 7-eset és a 8-asat és 9-eset egyszerre jelöli, a 14-es pedig a 22-23-24-est
Cramer V=0,102, $p<0,05$

A kapott indikátor alapján azt láthatjuk, hogy szignifikáns és egyenes irányú a kapcsolat a jóléti-társadalmi helyzet és a pártválasztás között. A legszegényebbek között kiugróan magas a kormánypárt támogatottsága, az ellenzéké pedig nagyon alacsony. Onnantól kezdve felfelé haladva viszont már nincsenek jelentős különbségek a kormány teljes csoportbeli népszerűségében – egészen addig, ameddig az elithez, a felső két kategóriához nem érünk: náluk szignifikánsan alacsonyabb a Fideszt támogatók aránya. Az ellenzék esetében viszont majdnem teljesen egyenes az összefüggés: minél privilegizáltabb egy csoport, annál több ellenzéki szavazót tartalmaz. Szintén megfigyelhető, hogy a státusz csökkenésével a pártnélküliek aránya is növekszik. Azaz, ha csak a pártot választani tudókat néznénk, akkor még élesebb lenne a különbség: akkor a legalsó két kategóriában a Fidesz 75% feletti, az ellenzék 25% alatti szavazati arányt kapna, a legfelsőben ugyanakkor az ellenzék 60-40 arányban előzné a Fideszt. Ekkora különbség már meglehetősen ritka a politikai szociológiában. A továbbiakban is ezt a változót fogjuk használni az underclass megjelenítésére (underclass1-2 néven). Ezalatt az alsó két kategóriát értjük (n=247+252=499, a teljes népesség nagyjából 6%-a), de mivel a legalsó már eleve három fokozat összevonásából született, ezért valójában ez összesen 4 fokozat. Tehát azok tartoznak az underclasshoz, akik a hét vizsgált dimenzió közül legalább négyben az erőforrásokkal legkevésbé ellátott csoporthoz tartoznak. Például még éppen ide tartozik, aki jövedelme, vagyona és végzettsége alapján csak a második leghátrányosabb helyzetű csoportban van, foglalkozási beosztása, etnikuma, internethasználata és lakóhelye alapján azonban a legalsó kategória része. Ha a válaszadó az egyik változó esetében is akár csak egy kategóriát is feljebb lép, akkor kikerül az underclassból.

Az összes tényezőnek egyesével is jelentős hatása van, tehát a cigányok, az alacsony végzettségűek, a kistelepülésen élők, az internettel nem rendelkezők lényegesen, az alacsony jövedelműek és kevés vagyontárggyal rendelkezők enyhén – de még mindig szignifikánsan – nagyobb arányban kormánypártiak, mint a többi csoport tagjai (melléklet 1-7. táblázatok). Ám a legmarkánsabb különbségek az összevont változó esetében figyelhetőek meg. Az egyes komponensek között jelentős együttjárás van: például az alacsony jövedelműeknek általában a végzettsége is alacsony, és jellemzően alsó foglalkozási kategóriával írható le a beosztásuk is, stb. Talán a legjobban a foglalkozási beosztások szemléltetik a különbséget, ezért azt külön is ábrázoltuk.

2. táblázat. A teljes társadalom foglalkoztatási hierarchia szerinti csoportjainak pártpreferenciája
(„Milyen beosztásban dolgozik”?, százalékos arányok)

	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nél - küli (%)	Összesen (%)	elem-szám
felsővezető	34	48	17	100	258
középvezető	33	44	23	100	415
beosztott értelmiségi	37	36	28	100	1144
egyéb szellemi, irodai	39	33	28	100	1836
művezető, technikus (ettől a kategóriától lefele fizikai munka)	36	33	30	100	198
szakmunkás	40	30	30	100	3798
betanított munkás	40	24	36	100	1758
segédmunkás	45	22	33	100	708
TELJES NÉPESSÉG	39	31	30	100	10545

CramerV=0,076, p<0,05 a szellemi munkát végzőknél, 0,61 a fizikai munkát végzőknél. A Medián kérdésére a fenti 8 kategória közül lehetett választani. Itt a szakmunkás nem végzettség, hanem foglalkozási beosztás. A nyugdíjasok a múltbeli beosztásuk alapján válaszoltak.

A második táblázat is megerősíti a fent leírt tendenciát: az ellenzék esetében nagyon markáns és szinte teljesen lineáris összefüggést tapasztalhatunk, a kormány esetében pedig ismét a felső kettő és a legalsó kategória lóg ki leginkább a sorból (összhangban a last-place aversion elméletével). Ha csak az alacsonyabb beosztású fizikai munkások szavaznának, akkor a Fidesz; ha csak a felső- és középvezetők, akkor az ellenzék nyerne kétharmaddal (vagy ahhoz közeli aránnyal). A számszerűen legjelentősebb csoportot alkotó középrétegek pedig hasonló arányban megosztottak, mint a teljes népesség.

Azt többen is kimutatták már, hogy a Fidesz – 2010 óta egyre inkább – a hátrányosabb helyzetű csoportok körében örvend az átlagnál lényegesen jelentősebb támogatottságnak (például Enyedi-Fábián-Tardos, 2014, Enyedi-Tardos, 2018). Azt is dokumentálták, hogy a baloldal elveszítette hosszú évek alatt a munkás-szavazatok zömét (Tóth, 2011, Scheiring, 2019). Ugyanakkor ilyen éles összefüggésnek eddig nem láttuk empirikus bizonyítékát. Sőt, a kormány jómódú állampolgárok közötti átlagot meghaladó népszerűségéről írt egy 2700 fős 2018-as adatbázison - a társadalmi osztály szerinti önbesorolást használva - Szabó Andrea és Gerő Márton (2019, p. 24), továbbá ugyanazon az adatsoron szubjektív jóléti mutatót alkalmazó Kmetty Zoltán (2018:158), illetve (másik adatbázison) szubjektív megélhetési szinten alapuló indikátort használva Enyedi Zsolt és Tardos Róbert (2018) is. A Gerő-Szabó szerzőpáros viszont 2015-ös adatokon azt demonstrálta, hogy a Fidesz sok baloldali elégedetlent is meg tudott szólítani (Gerő-Szabó, 2017, p. 136), akiknek jelentős része alacsony státuszú volt, és a kutatócsoport vezetője, Kovách Imre is felhívta a figyelmet arra, hogy a rendszer pacifikálja a legszegényebbeket.[22]

A különbség még robosztusabbá válik, ha nemcsak a jövedelmi és vagyon helyzetre, illetve a végzettségre koncentrálunk, hanem figyelembe veszünk más tényezőket is, amelyek legalább olyan fontosak a társadalmi hierarchia és a jóléti pozíció leírása szempontjából (mint az internethez való

[22] https://tldr.444.hu/2020/05/25/megroppanthatja-e-a-valsag-az-orban-rendszert

hozzáférés, a lakóhely, a munkahelyi beosztás vagy az etnikum). *Elsősorban a komplexebb osztálybesorolással, másodsorban a 2019-ben létrejött új pártrendszerrel magyarázzuk azt, hogy az eredményeink újszerűnek számítanak a hazai empirikus kutatásokban.*

Mindenesetre az eddigi adatok első ránézésre szöges ellentétben vannak a gazdasági szavazás alaphipotézisével, hiszen pont azok szimpatizálnak a kormánnyal a legnagyobb arányban, akiknek a legtöbb okuk lenne az elkeseredettségre és az elégedetlenségre.

Érdekes mozzanat, hogy a Fidesz korábban egyáltalán nem szerepelt saját átlagánál gyengébben az elitben, és az alacsony státuszúak közötti kiemelkedő támogatottsága sem kezdeti adottság.

3.táblázat. A Fidesz támogatottságának időbeli alakulása iskolai végzettség és etnikum szerint (százalékos arányok)

	2018-2020	2010	2009	2008	2003
N (elemszám)	10800	1500	3000	3000	1000
0-7 osztály (6 elemi)	45	45	49	47	23
8 általános (4 polgári)	43				
szakmunkásképző	40	44	48	48	36
középiskola érettségivel	37	41	41	43	28
főiskola, egyetem diplomával	35	46	42	43	33
CramerV	0,075	n.sz.	0,09	0,09	0,143
roma	48	56	67	70	29
nem roma	38	42	44	44	25
CramerV	0,072	0,078	0,090	0,092	n.sz.
TELJES	39	45	45	45	29

Forrás: 2018-2020-ban Medián összevont omnibuszok, a korábbiak esetében pedig a Magyar Választáskutatási Program adatbázisai (melyek adatfelvételét a Medián, a Závecz és a Tárki együtt végezték).

2003-ban még kifejezetten alulreprezentált volt a jelenlegi kormánypárt az alapfokú végzettségűek közt, és a cigányok közötti támogatottsága sem tért el markánsan az átlagtól. 2008-ban és 2009-ben az MSZP már nem, a Jobbik pedig még nem tudott a felmérések szerint kellő számú alapfokú és szakmunkás végzettségű választót megszólítani, így a Fidesz átlagon felüli népszerűségre tett szert ezekben a csoportokban, de az iskolázottság szerinti különbség ekkor sem volt drámai. 2010-ben ismét kiegyenlítetté vált a Fidesz szavazótáborának végzettség szerinti összetétele – 2018-2020-ban azonban minden addiginál jobban átbillent az alacsonyan képzettek javára. Érdekes azonban, hogy a romák közti kiemelkedő népszerűséget már legkésőbb 2008-tól kezdve élvezte a Fidesz.

Az underclass elemzése: gazdasági várakozások, médiafogyasztás és politikai preferenciák összefüggései

Ebben az alfejezetben tovább vizsgáljuk a társadalmi csoporthovatartozás pártpreferenciákra gyakorolt hatását, ám újabb változókat vonunk be az elemzésbe: a gazdasági helyzetértékelést és a médiafogyasztást. Az osztályhelyzet és a pártválasztás kapcsolata alapvetően más a fővárosban, mint vidéken (4. táblázat). Budapest hosszú ideje ellenzéki fellegvárnak számít, az ellenzék konzisztensen jobban teljesít itt, mint az ország többi részén. Az ellenzék szegények közötti népszerűsége még ettől a magasabb szinttől sem marad el jelentős mértékben. *A fővárosban a kormány-ellenzék erőviszony*

sokkal kevésbé függ össze az osztályhelyzettel és az eddig vizsgált változókkal, mint ahogyan azt egyébként egész ország területén tapasztalhattuk.

4. táblázat. A budapesti kiszolgáltatottabb rétegekbe tartozó választópolgárok pártpreferenciája

BUDAPEST	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nél - küli (%)	Összesen (%)	elem-szám
8 általános (4 polgári)	26	36	38	100	174
betanított munkás	27	36	37	100	183
legalsó jövedelmi negyed	39	29	32	100	221
legkevesebb vagyontárggyal rendelkezők	33	28	38	100	305
személyi számítógéppel nem rendelkezők	35	30	35	100	382
soha nem internetezők	35	30	34	100	299
romák	23	29	48	100	83
BUDAPESTI TELJES NÉPESSÉG	34	37	29	100	1891

Magyarázat. CramerV: 0,066 a végzettségnél; nem szignifikáns a beosztásnál és a jövedelemnél; 0,093 a románál; 0,092 a vagyonnál és az underclass-nál. $p<0,05$

A fővárosban is magasabb a bizonytalan szavazók aránya a hátrányosabb helyzetű társadalmi csoportokban, mint a teljes népességben. Az ellenzék és a kormány közötti erőviszonyok ugyanakkor Budapesten a legtöbb deprivált csoportban kiegyenlítettek. A kormány az egész ország területén tapasztalt mindent elsöprő fölénye csak a vidéki szegények között érvényesült, a fővárosiak között egyáltalán nem. A településtípus szerinti további bontásban már nincsenek nagy különbségek: a kormány a városokban, és a falvakban is hasonló mértékben tarol a legkiszolgáltatottabbak között. Sokatmondó, hogy több országosan szignifikáns változó esetében a fővárosban nem figyelhető meg számottevő különbség. *Ez egyértelműen az első – választási befolyásolásra épülő – hipotézissel van összhangban: Budapesten nincs a kormány és a helyi – jelentős részben nem is kormánypárti – hatalom kezében olyan nyomásgyakorlási eszköz, mint a kisebb településeken. Ez az eredmény önmagában persze nem bizonyító erejű, de illeszkedik az elméleti keretbe.*

Az ötödik táblázatban azt vettük szemügyre, hogyan az egyes társadalmi csoportoknak milyen a gazdasági helyzetértékelésük. A nemzetközi gyakorlatnak megfelelően a Medián négy kérdést tett fel a válaszadóknak: hogyan változott a saját háztartásuknak és az országnak az anyagi helyzete az elmúlt 12 hónapban, illetve mire számítanak, hogyan fog alakulni ez a két tényező a következő 12 hónapban. A négy indikátor rendkívül szorosan korrelál. Innentől kezdve a továbbiakban a saját háztartásra és az elmúlt 12 hónapra vonatkozó válaszok megoszlását közöljük – azt, aminek a személyes tapasztalatoktól kellene függenie, és nem a pártpreferenciától.

5. táblázat. A gazdasági helyzetértékelés és a társadalmi csoporthovatartozás közötti összefüggés.
Az egyes osztály-kategóriákon belül azok aránya, akiknek a háztartásának az anyagi helyzete az elmúlt 12 hónapban

	romlott (%)	nem változott (%)	javult (%)	Összesen (%)	elem-szám
14 - leginkább privilegizált helyzetű állampolgárok	25	51	25	100	456
13	20	54	26	100	439
12	18	61	21	100	608
11	22	57	22	100	749
10	18	60	22	100	955
9	19	62	20	100	987
8	23	57	20	100	897
7	26	55	19	100	831
6	24	57	19	100	746
5	23	57	20	100	584
4	25	57	18	100	578
3	29	56	16	100	433
2– underclass	25	57	18	100	252
1– underclass, erőforrásokban legszegényebb állampolgárok	39	53	9	100	247
Teljes minta	23	57	20	100	8762

CramerV=0,082, p<0,05

Először is azt szögezzük le, hogy a teljes népességbeli 2018-2019-es adat szokatlanul „optimistának” (kedvező helyzetértékelésűnek) számít, az idősoros elemzésünkből is kiderül, hogy 2002 óta nem volt ilyen kedvező a gazdasági helyzetértékelés. A társadalmi csoportok szerinti bontásban a legnagyobb „kilengés” a – kis létszámú – legalsó csoportban található: nem meglepő módon közülük csak nagyon kevesen tudtak javulásról beszámolni, ám a többségük nem romló, hanem változatlan helyzetet érzékel. Felfele haladva növekszik az „optimisták” aránya, ám csak nagyon enyhe különbségeket tapasztalunk, és nem is teljesen egyenletes a tendencia. A többség minden indikátor tekintetében változatlanságot észlel. (Ismét, nagyon hasonló tendenciát mutatnak az osztályváltozó komponensei egyesével: a vagyoni, jövedelmi, végzettségbeli mintázatok is megerősítik a fenti képet, gyenge, de szignifikáns összefügésekkel, lásd a melléklet 7. táblázatát.) *Az összefüggés a 2-es (szegények gazdasági szavazásával kapcsolatos) hipotézist erősíti: a depriválti csoportok kétharmada-háromnegyede nem gondolja, hogy anyagi helyzete rosszabbra fordult volna, tehát ebből a szempontból a kormány elleni tiltakozásra nincs oka.* A tendencia azért is meglepő, mert az élettel, munkával, társadalmi integráltsággal kapcsolatban nagyobb elégedettségbeli eltérést tapasztalhatunk a szegények és a gazdagok között (Balogh és szerzőtársai, 2019, lásd még az értékrendszerről szóló alfejezetünket).

Miután külön-külön megvizsgáltuk az osztályhelyzet és a pártválasztás, illetve az osztályhelyzet és a gazdasági helyzetértékelés közötti kapcsolatot, most érdemes a három változót egyszerre górcső alá venni. Vajon milyen különbség van a romló és a változatlan helyzetű szegények pártválasztási mintázata között?

6. táblázat. A gazdasági helyzetértékelés, az osztályhelyzet és a pártválasztás közötti kapcsolat. Az elmúlt 12 hónapban a háztartása anyagi helyzete …

Háztartás anyagi helyzetének értékelése	A kérdezett iskolai végzettsége és osztályhelyzete	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nél - küli (%)	Összes en (%)	elem-szám
Romlott	underclass1-2	***28***	***25***	45	100	157
	8 általános (4 polgári), vagy kevesebb	***25***	***36***	39	100	575
	szakmunkásképző	***11***	***53***	36	100	817
	középiskola érettségivel	***9***	***60***	31	100	667
	főiskola, egyetem diplomával	***6***	***67***	27	100	355
	Összesen	**13**	**53**	**34**	**100**	**2418**
Nem változott	underclass1-2	52	12	36	100	271
	8 általános (4 polgári), vagy kevesebb	46	20	34	100	1165
	szakmunkásképző	41	26	33	100	1955
	középiskola érettségivel	36	33	31	100	1993
	főiskola, egyetem diplomával	32	36	32	100	1011
	Összesen	**39**	**29**	**33**	**100**	**6124**
Javult	underclass1-2	71	8	21	100	65
	8 általános (4 polgári)	69	9	21	100	303
	szakmunkásképző	73	11	16	100	676
	középiskola érettségivel	70	13	17	100	687
	főiskola, egyetem diplomával	67	16	17	100	422
	Összesen	**70**	**13**	**17**	**100**	**2089**

CramerV isk. végz. esetében = romlott és 0,173; nem változottnál 0,094; javultnál 0,056. Underclassnál: romlott 0,161; nem változott 0,073; p<0,05 mindenhol, a javultnál nem szignifikáns

Az önmagában nem meglepő, hogy a romló helyzetűek között több az ellenzéki, a javulóak között pedig a kormánypárti. Azt ezen a ponton nem lehet megmondani, hogy a két változó közül melyik az ok és az okozat: elképzelhető, hogy valaki azért lesz kormánypárti, mert javulónak ítéli a háztartásának anyagi helyzetét, de az is lehet, hogy fideszesként már eleve rózsaszín szemüvegen keresztül tekint erre a kérdésre is, és ezért lesz „optimista" (az idősoros fejezetben visszatérünk még erre). Az viszont roppant tanulságos, hogy a javuló tendenciát érzékelők osztályhelyzettől és végzettségtől szinte teljesen függetlenül nagy többségükben kormánypártiak, a romló helyzetűek közül viszont csak a magasabb képzettek bizonyultak határozott ellenzékinek (vastag betűs adatok). A „lecsúszók"(romló helyzetűek) között minél alacsonyabb egy csoportnak a társadalmi pozíciója, annál kevésbé fordul az a kormány ellen. A romló helyzetű underclass-hoz tartozó és alapfokú végzettségű választók között ahhoz képest nagyon kedvező a kormány – és különösen rossz az ellenzék – megítélése, amit a teljes népességbeli mintázat alapján várhatnánk. Ha az ellenzék még a leghátrányosabb helyzetű és leszakadó tapasztaló csoportok között is csak nagyjából minden harmadik állampolgárt tudja megszólítani, akkor a gazdasági motivációjú politikai versenyt egyértelműen elveszítette. *A gazdasági szavazás alaphipotézise szerint pont ezekben az elégedetlenségre legtöbb okot adó rétegekben kellene tarolnia az ellenzéknek. Jelzésértékű az is, hogy az összefüggést jelző CramerV mutató a romló helyzetűeknél a legerősebb. Az*

összefüggés tehát cáfolja a tisztán gazdasági szavazásos 2-es hipotézist, és igazolja a rendszerigazolást feltételező 4-es hipotéziscsoportot.

A hetedik táblázat azt erősíti meg, hogy a fenti összefüggés éppúgy igaz az átfogó osztályváltozó indikátorra, mint az egyes komponenseire. Az előző táblázattal ellentétben most csak a romló helyzetűeket mutatjuk.

7. táblázat. A gazdasági helyzetértékelés, az osztályhelyzet és a pártválasztás közötti kapcsolat a legszegényebbek körében. Pártpreferencia-megoszlás azok között, akik úgy értékelik, hogy ROMLOTT a háztartásuk anyagi helyzete

társadalmi csoport	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nél - küli (%)	Összesen (%)	elem-szám
8 általános vagy kevesebb	25	36	39	100	575
betanított munkás	19	41	40	100	477
segédmunkás	27	37	36	100	191
cigány	32	29	39	100	220
legalsó jövedelmi decilis	26	35	40	100	271
alsó jövedelmi negyed	20	41	39	100	616
falu	22	44	34	100	696
underclass1-2	28	25	45	100	157
Összes romló helyzetű megkérdezett	13	53	34	100	2418

CramerV=beosztásnál 0,146; cigánynál 0,204; jövedelmi negyednél 0,135; decilisnél 0,165; falunál 0,140.
p<0,05 (Isk. végz és underclass volt az előző táblázatban)

A 7. táblázatban eleve már csak a romló helyzetű kiszolgáltatott csoportok szerepelnek, de köztük is azoknál szerepel a legjobban a kormány, akiknek még talán a többieknél is nehezebbek az életkörülményei. A cigányok és a ranglétra legalján lévő underclass 1-2 besorolású szegmenseknél még vezet is a Fidesz. Ismét, itt csak azok vannak feltüntetve, akik háztartásuk anyagi helyzetének romlásáról számoltak be. Az egy fokkal reményteljesebb pozícióban lévő betanított munkások és az underclass 3-6 besoroláshoz tartozó megkérdezettek között már valamivel jelentősebb az ellenzéki fölény – de messze nem akkora, mint az összes romló helyzetű válaszadó között (7.táblázat alsó sora).

Végül, az első ábra még szemléletesebben mutatja, hogy az ellenzék hogyan veszíti el azt a társadalmi szegmenset, ahol a gazdasági logikai alapján éppen a legjobban kellene szerepelnie.

1. ábra. A legszegényebbek (underclass 1-2) megoszlása pártpreferencia és gazdasági helyzetértékelés szerint. Hogyan változott a háztartásának jövedelme az elmúlt 12 hónapban? (N=493, TOTAL %)

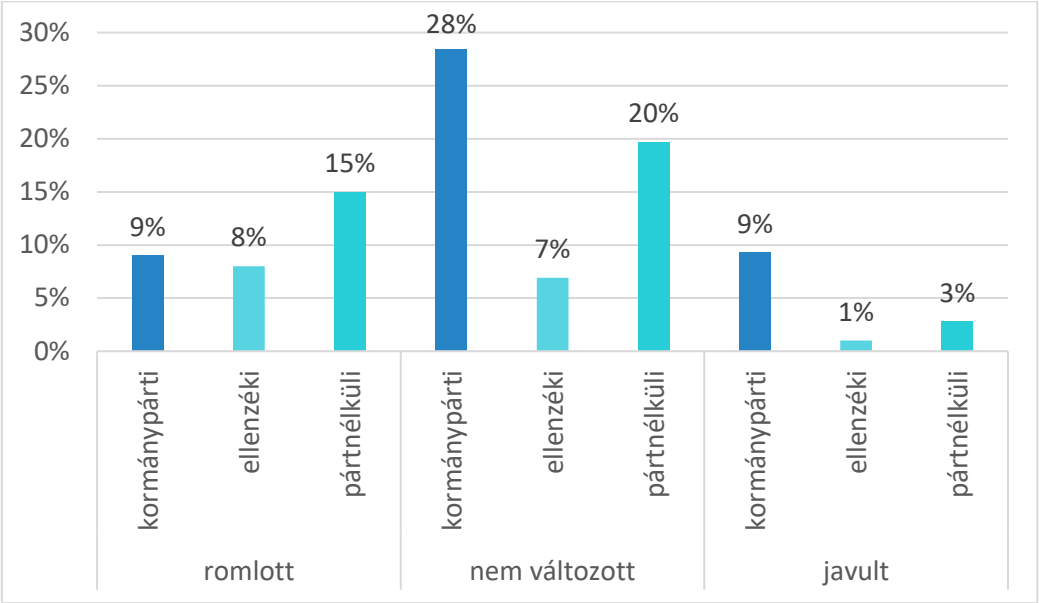

CramerV=0,209, p<0,05

Az ábrán a 100 százalék az összes underclasshoz tartozó 493 válaszadó. Azok, akikre a hét – többnyire alacsonyabb megélhetéssel járó – tulajdonság közül legalább négy igaz. 9 százalék tehát azoknak az aránya, akik közülük romlást érzékelt, és emellett kormánypárti. A legnehezebb helyzetű emberek több, mint felének (28+7+20=55%) nem változott az anyagi helyzete (középső oszlopok), 13 százaléknak pedig egyenesen javult (jobb oldali oszlopok). Ez már eleve nehézzé teszi az ellenzék számára a mobilizálásukat – szegénységük ellenére a nagy részüknek stabilnak értékelik az anyagi körülményeiket.

Az nem meglepő, hogy a javulóknak csak nagyon kis része ellenzéki (jobboldalon a középső 1%-os oszlop), többségük kormánypárti (9%). Még az is érthető az előzőek ismeretében, hogy a helyzetüket változatlannak érzékelőknek is csak kis része szavazna a kormány ellen (pont középen 7%), ők zömükben inkább pártnélküliek (20%) vagy fideszesek (28%). Az ugyanakkor már mindenképp figyelemre méltó, hogy még a romló helyzetűeknek is csak egy kisebbségét tudta megszólítani az ellenzék (baloldalt 8%). Tehát ha a legszegényebb emberek közül is csak a romló helyzetűek szavaznának, az ellenzék gyakorlatilag még úgyse tudna fölénybe kerülni a kormánnyal szemben. Az összefüggések részletes ismertetése után rátérhetünk a lehetséges magyarázatokra. A többváltozós elemzések előtt érdemes a médiafogyasztás szerepét külön is megvizsgálni.

8. táblázat. Azok százalékos aránya, akik legalább heti rendszerességgel fogyasztják a legnézettebb, legolvasottabb politikával is foglalkozó médiacsatornákat

	RTL híradó	TV2 Tények	M1 híradó	ATV híradó	Blikk	Index	Origo	24.hu	444.hu	elem-szám
underclass1-2 (%)	74	73	56	19	4	2	4	2	0	497
alapfokú végzettségűek (%)	75	73	57	24	7	7	9	4	2	2057
kistelepülésen lakók (%)	72	67	50	23	7	11	14	8	4	1793
Teljes népesség (%)	71	65	48	24	8	14	15	9	6	8762

CramerV értékek az underclass esetében: RTL 0,067; TV2 0,108; M1 0,098; HírTv 0,039; ATV 0,033; Blikk 0,034; index 0,181; origo 0,143; 24.hu 0,095; 444.hu 0,102; hvg.hu 0,146, p<0,05

Az első cellában a 74 százalék tehát azt jelenti, hogy az underclass 74%-a legalább hetente egyszer nézi az RTL híradót (saját bevallása alapján). A teljes népességbeli adatok elég jól korrelálnak a nézettségi statisztikákkal. A kiszolgáltatottabb csoportok médiafogyasztása nem politikai alapon különbözik a teljes népességétől – általánosan elmondható, hogy valamivel kisebb arányban tájékozódnak. A differencia inkább a TV és az internet között látványos: a legnézettebb híradókat még valamivel gyakrabban is fogyasztják, mint a teljes népesség, a közepesen befolyásos ATV-t és Blikket hasonló arányban, az internetes médiumok körében viszont már óriási a „lemaradásuk". A politikai alapú válogatás hiányát jelzi az is, hogy az RTL és a TV2, illetve az index.hu és az origo.hu kísértetiesen hasonló értékeket kapott mindegyik csoport esetében. Arról van tehát szó, hogy a társadalom legelesettebb rétegei számára dominánsan a tv-híradók szolgálnak tájékozódási forrásként – ahol az ellenzék pozíciói viszonylag gyengék (RTL és ATV szemben a TV2 - köztévé - HírTV túlsúllyal). Szintén nem jók az ellenzéki hangok esélyei a táblázatban adathiány miatt nem szereplő Kossuth és Petőfi rádiókban (együttvéve 42 százalék fogyasztja legalább alkalmanként a két csatornát) és megyei napilapoknál sem (20 százalék legalább hetente, forrás: Mérték-Medián, 2018[23]). A bulvár után így a szélesebb elérésű médiumok közül csak az interneten tudnak túlsúlyba kerülni az ellenzéki érvek – ám ennek a fajta médiának a hatása már vidéken is limitált, de az underclassnál és különösen az alacsony végzettségűek körében pedig szinte egyáltalán nem létező. A Mérték-Medián adatai szerint a teljes népesség nagyjából negyede találkozik a Facebookon legalább heti rendszerességgel politikai tartalmakkal – ám éppen az alapfokú végzettségűek azok, akik a többiekhez képest ritkábban találkoznak a saját nézeteikkel ellentétes posztokkal, hozzászólásokkal. Polyák, Szávai és Urbán (2019, p. 74) tanulmánya szerint a teljes népességben – a rendszeres hírfogyasztók között[24] – nagyjából 70 százalék azoknak az aránya, akik többségében kormánypárti hírforrásból tájékozódnak, ám mindössze 7 százalék azoké, akik kizárólag abból (Mérték-Medián, 2018). A kizárólagos kormánypárti tájékozódók aránya az alapfokú végzettségűek között is „csak" 11 százalék, ám az underclass esetében a túlnyomórészt kormánymédiát fogyasztók aránya még a 70 százalékot is jócskán meghaladja. *Összességében a médiafogyasztási mintázat számos bizonyítékot sorakoztatott fel az ötös – erre vonatkozó – hipotézis mellett, ugyanakkor azt is megmutatta, hogy a teljes kormánypárti buborék még a legszegényebbek között is ritka. Az is a hipotézis mellett szól, hogy a kormánymédia direkten közvetíti a kormánypárti narratívát és érveket, a kormánykritikus média viszont nem teszi ezt meg az ellenzéki üzenetekkel.*

Többváltozós elemzés

A következő szakaszban azt vizsgáljuk meg, hogy az eddig bemutatott összefüggések (és más, új változók) egymással összehasonlítva milyen hierarchikus viszonyban vannak: melyik számít a legerősebbnek, és melyek azok, amelyek kevéssé szorosan függenek össze a pártválasztással. Ezt a statisztikai elemzésekben az úgynevezett logisztikus regressziós modellel szokás kimutatni: ez olyan elemzés, amely számos változót (kérdést, állítást) egyidejűleg foglal magába. Az elemzésnek egy eredményváltozója van: az a kérdés, amelyet meg akarunk magyarázni. Esetünkben az eredményváltozó az, hogy a felmérésben a válaszadó a Fideszt jelölte-e meg a pártpreferenciáját firtató kérdésre, vagy sem. Tehát a változó egyes értéket vesz fel, hogy Fidesz-szavazóról van szó,

[23] https://mertek.eu/wp-content/uploads/2018/11/A_politikai_tajekozodas_forrasai_Magyarorszagon_2018.pdf

[24] Az eseti hírfogyasztók között is hasonló a kormánypárti-ellenzéki „médiaerőviszony".

minden más esetben nullásat. A modell azt vizsgálja, hogy a magyarázó változók (kutatásunk szinte összes állítása, kérdése) alapján milyen valószínűséggel lehet előrejelezni, hogy valaki kormánypárti szavazó lesz-e. Az összefüggés erősségét mérő mutató egyes értéket vesz fel abban a hipotetikus esetben, ha az adott modell 100 százalékban megmagyarázza az eredményváltozót, vagyis, ha teljes mértékben kikövetkeztethető a magyarázó tényezőkből, hogy valaki kormánypárti vagy sem. A mutató minimuma 0, ebben az esetben teljesen függetlenek a modell változói a Fidesszel való szimpátiától. Látható, hogy az átfogó modellben (9. táblázat) szereplő magyarázó tényezők együttesen 40,3 százalékos valószínűséggel képesek előrejelezni, hogy valaki kormánypárti-e (Nagelkerke R négyzet 0,403 - ez viszonylag magasnak számít a politikai szociológiában). Az Orbán-kormány támogatása mintegy 60 százalékban olyan tényezőktől függ, amelyek a kutatásunk keretén kívül estek. A szignifikáns változók az alábbi táblázatban láthatóak, alatta kisbetűvel a kapott értékek magyarázata. A bal-jobb skálát azért nem vontuk bele az elemzésbe, mert túl tautologikus magyarázatot adott volna.

9. táblázat. Többváltozós elemzés, a Fidesz-szimpátia magyarázata.

Csak azok a változók vannak feltüntetve, melyeknek szignifikáns hatásuk van a pártválasztásra. Magyarázóerő nagysága szerinti sorrend (bal oszlopban a Fideszre szavazás esélyét csökkentő, jobban a növelő változók). A modell mhagyarázóereje: Nagelkerke R négyzet: 0,403

Változó neve	Szignifikan-ciaszint	Esélyhányados - Exp(B)	Változó neve	Szignifikan-ciaszint	Esélyhányados - Exp(B)
ország anyagi helyzete romlani fog	0,00	0,492	Radikális (7-es skálán legalább 5)	0,00	2,06
ország anyagi helyzete romlott	0,00	0,582	HírTv híradót néz, min hetente egyszer	0,00	2,015
saját háztartás helyzete romlott	0,00	0,623	cigány a válaszadó	0,00	1,98
444-t (min hetente egyszer)	0,00	0,637	ország helyzete javult	0,00	1,851
ATV híradót néz (min hetente egyszer)	0,00	0,665	ország helyzete javulni fog	0,00	1,85
RTL Híradót néz (min hetente egyszer)	0,00	0,726	Konzervatív (7-es skálán legalább 5)	0,00	1,79
saját háztartás helyzete romlani fog	0,00	0,732	M1 híradót néz (min hetente egyszer)	0,00	1,725
budapesti	0,00	0,769	Tényeket néz (min hetente egyszer)	0,00	1,669
30-nál fiatalabb	0,00	0,772	saját háztartás helyzete javulni fog	0,00	1,631
60-nál idősebb	0,00	0,787	Origot (min hetente egyszer)	0,00	1,599
Indexet olvas (min hetente egyszer)	0,02	0,836	sűrűn jár templomba	0,00	1,441
soha nem jár templomba	0,00	0,847	24.hu-t (min hetente egyszer)	0,01	1,264
HVG-t (min hetente egyszer)	0,09	0,851	alapfokú végzettség	0,04	1,197
diplomás	0,04	0,861	saját háztartás helyzete javult	0,03	1,192
férfi	0,02	0,89			

Magyarázat. Az 1-nél nagyobb esélyhányados növeli a kormányra szavazás valószínűségét, az 1-nél kisebb csökkenti. Tehát ha például a válaszadó szerint a következő 12 hónapban az ország gazdasági helyzete romlani fog, akkor az illető – minden más tényező változatlansága mellett – 0,492-ször kisebb eséllyel, tehát nagyjából feleakkora eséllyel lesz fideszes, mint az, aki szerint nem fog romlani. Ha valaki radikálisnak vallja magát (7-es skálán legalább 5-ös értéket választott), akkor viszont több, mint kétszer akkora eséllyel lesz fideszes, mint a többi válaszadó.

A legtöbb szignifikáns változó a gazdasági helyzetértékeléshez és a médiafogyasztáshoz kapcsolódik: a saját háztartásuk vagy az ország anyagi helyzetét pesszimistán megítélők, az ATV, az RTL, az Index.hu. a hvg.hu és a 444.hu olvasói – minden más tényező változatlansága mellett – nagyobb eséllyel lesznek ellenzékiek; a gazdasági „optimisták" és a Tv2, a köztévé, a HírTv nézői, illetve az origo.hu olvasói pedig kormánypártiak. Ez persze nem meglepő, noha minden egyes fenti médium esetében jelentős a keresztfogyasztás, tehát ezeket az ellenkező oldal szavazói is nagy számban fogyasztják (lásd még Medián-Mérték, 2018[25]). A hangsúly a „minden más tényező változatlanságán" van: a minden másban egyező helyzetű és véleményű válaszadók között pusztán a médiafogyasztás, vagy a gazdasági helyzetértékelés jelentős politikai szimpátiabeli különbséget idéz elő. Ezek hatása szinte minden esetben erősebb, mint például a társadalmi csoport-hovatartozásé.

A demográfiai változók közül még viszonylag a cigány etnikum és a fővárosi lakhely bizonyult leginkább meghatározónak: minden más tényező változatlansága mellett pusztán az a tény, hogy a válaszadó roma, kétszeresére növeli a kormánypárti szavazás esélyét – a budapesti lakhely pedig jelentősen csökkenti (ezek jöttek ki a kétváltozós elemzésekből is, melléklet 1-6 táblázat). A sűrű templomba járás és az alacsony végzettség növeli, a 30 év alatti vagy 60 év feletti kor, a diploma megléte pedig csökkenti a Fideszre szavazás valószínűségét (ismét, ugyanazokkal a kikötésekkel). A 60 év felettiek között egyébként kifejezetten népszerű a Fidesz, ám ezek szerint ennek elsősorban nem az életkorukból fakadó hatás az oka – inkább az eltérő médiafogyasztásuk, anyagi helyzetük, stb. A radikális és konzervatív önelhelyezés is pozitív kapcsolatban van az Orbán-kormány támogatásával. Érdekes megjegyezni azt is, hogy számos változó nem volt szignifikáns: az internethasználat gyakorisága, a jövedelmi és a vagyoni helyzet – vagy akár a Lokál olvasása – kétváltozós elemzésben ugyan érdemi kapcsolatban volt a pártpreferenciával, ám ennek oka más változók hatásában keresendő, például az alacsonyabb jövedelműeknek a végzettsége is alacsonyabb. Önmagában szintén nem volt szignifikáns az EU-tagság megítélése sem: még a kormánypártiak nagy része is pozitívnak látja a tagságunkat.

Az átfogó modell vizsgálata után tanulságos bizonyos részmodelleket is megnézni, amelyekben a hasonló témájú változókat rendezzük csoportokba. Így össze tudjuk hasonlítani, hogy a gazdasági helyzetértékeléssel kapcsolatos tényezőknek, a médiafogyasztási változóknak, vagy éppen a demográfiai tényezőknek egyesével és egymáshoz képest mekkora hatásuk van a kormánypárti szimpátiára. Ezt a magyarázóerőt jelöli az R négyzet mindegyik részmodell esetében.

10. táblázat. A különböző modellek magyarázóerejének összehasonlítása

Modell neve	Magyarázóerő – Fidesz (Nagelkerke R négyzet)	Magyarázóerő – ellenzék (Nagelkerke R négyzet)
Gazdasági helyzetértékelés	0,303	0,205
Médiafogyasztás	0,126	0,121
Ideológia	0,072	0,050
Demográfiai modell	0,033	0,039
Vagyon	0,004	0,012
Teljes modell	0,403	0,316

Gazdasági helyzetértékelés: javult vagy romlott a saját háztartás és az ország anyagi helyzete + ugyanez jövőidőben
Médiafogyasztás: RTL, Tv2, HírTv, ATV híradók, Blikk, Lokál, Index, Origo, 24.hu, 444.hu és hvg.hu legalább heti egyszeri fogyasztása
Ideológia: konzervatív-liberális, mérsékelt-radikális skálán való önelhelyezés, EU-tagság támogatottsága
Vagyon: 15 különféle vagyontárgy megléte

[25] https://mertek.eu/wp-content/uploads/2018/11/A_politikai_tajekozodas_forrasai_Magyarorszagon_2018.pdf

Demográfia: életkor, nem, lakóhely, végzettség, cigányság, jövedelem, templomba járás gyakorisága, foglalkozási beosztás

Összességében mindegyik modell szignifikánsnak bizonyult, tehát a társadalmi csoporthovatartozás és a vagyoni helyzet is összefügg a Fidesz (és az ellenzék) választásával, de a médiafogyasztás és különösen a gazdasági helyzetértékelés sokkal erősebb kapcsolatot mutat. Ha tudni akarjuk, hogy melyik válaszadó a kormánypárti, és melyik nem, akkor sokkal többet segít az illető gazdasági várakozásainak és tapasztalatainak az ismerete, mint mondjuk a liberális-konzervatív skálán való elhelyezkedése, vagy az EU-tagsághoz való viszonya. Persze jogos felvetés, hogy az oksági viszony kétirányú is lehet: a gazdasági optimizmus és a kormánypárti média fogyasztása éppúgy lehet oka és következménye is Fidesz-preferenciának (erre még kitérünk az idősoros fejezetben). Ugyanakkor ez igaz lehet a nem szignifikánsnak bizonyuló EU-tagság megítélésére és gyakorlatilag minden attitűdváltozóra is. Ráadásul azt is demonstrálták az adataink, hogy a médiafogyasztás és a gazdasági helyzetértékelés is csak részben magyarázza a pártválasztást: a gazdasági helyzettel elégedetlenek jelentős része nem támogatja az ellenzéket, az ellenzéki médiumok jelentős részét pedig a kormánypárti szavazók is figyelemmel követik. Polyák és szerzőtársai például – szintén Medián-adatok alapján – kimutatták, hogy a rendszeres hírfogyasztók között „csak" 19% azoknak az aránya, akik kevesebb, mint 20%-nyi arányban követik a kormánykritikus hírforrásokat (Polyák, Szávai, Urbán, 2019, p. 74). Az is kiderül a táblázatból, hogy az ellenzéki szavazótábor karakteresebb képest mutat demográfiailag, mint a kormánypárti: a vagyoni-jövedelmi helyzet és a társadalmi státusz tekintetében is valamivel nagyobb a magyarázóerő. Nem véletlen, hogy a kétváltozós kapcsolatnál is az ellenzék esetében jóval markánsabb és lineárisabb volt a kapcsolat: *az ellenzéknek együttvéve sem sikerült olyan sokszínű tábort kiépíteni, mint a Fidesznek.* Ugyanakkor a gazdasági helyzetértékelés az ellenzéki szimpátiát valamivel kisebb – de még szintén nagy – valószínűséggel jelzi előre: ez is annak a korábbi eredménynek tudható be, miszerint az ellenzéknek nem sikerül kellő arányban megszólítani a romló helyzetről beszámoló választókat. Végül, az ellenzéki pártok ideológiai sokfélesége miatt nem meglepő az sem, hogy az ideológia kevésbé függ össze az ellenzéki orientációval, mint a kormánypártival. A fenti különbségektől eltekintve azonban összességében hasonló dolgok magyarázzák a Fidesz és az ellenzék támogatását.

A hipotézisek közül ebben a fejezetben a gazdasági szavazásra (2-es), a médiafogyasztásra (5-ös), a rendszerigazolásra (4-es) is találtunk empirikus bizonyítékokat, sőt a főváros és vidék közötti eltérő mintázat a választási befolyásolás feltételezését (1-es) is valószerűbbé tette. Ugyanakkor a gazdasági szavazásra és a médiafogyasztásra épülő hipotéziseknek ellentmondó tendenciákat is kimutattunk.

Napirendérzékelés

Ez a fejezet elsősorban arra keresi a választ, hogy miben tér el a kormánypártiak, ellenzékiek és párt nélküliek, illetve a legkiszolgáltatottabb rétegek és a társadalom többi részének a napirend-érzékelése. A politikai preferencia-formálás egyik legfontosabb fázisa a hírfogyasztás: ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy az anyagi motiváció mennyire meghatározó a választópolgárok döntéseiben, akkor elengedhetetlen megvizsgálni azt, hogy a napirend-érzékelésükben milyen szerepet töltenek be a materiális hírek. A politikatudománynak az egyik leggyakoribb és legrégibb célkitűzése, hogy megértse: mely ügyek szivárog(hat)nak le a választópolgárok felé, mit tartanak fontosnak, és mit nem, mennyiben befolyásolja ez őket a mindennapi életben, a gondolkodásban, és végsősoron a pártválasztásban (Cohen, 1963, McCombs, Shaw, 1972, Chomsky, 1988).

A napirendérzékelést sok esetben úgy tesztelik a kutatók, hogy megkérdezik a válaszadót egy listáról, hogy melyik ügyről, témáról értesült (például Micsinai, 2018). Ennek az úgynevezett zárt kérdéses módszernek is vannak előnyei, ám a probléma az, hogy a kérdőív kitöltője így nem tud spontán válaszolni, ehelyett a meglévő opciók közül kell választania. Sokszor állítja, hogy hallott egy hírről, miközben azt nem tudjuk meg, hogy valójában mennyit tud róla, és azt sem, hogy saját magától hogyan fogalmazná meg. Például ki ne hallott volna már „oktatási reform"-ról? Ezt a hátrányt küszöböli ki a nyitott kérdés: ilyenkor a válaszadó előtt nincsenek válaszlehetőségek, magától, a saját szavaival kell megfogalmaznia, hogy mit hallott, mit tud. Zaller (1992) szerint az ilyen típusú válaszok sokkal többet elárulnak a megkérdezettek fontosság percepciójáról: ami igazán fontos nekik, azt elő tudják hívni a memóriájukból (ún. *„top of the head"*), saját kútfőből is meg tudják említeni. Ennek megfelelően mi is nyitott kérdéssel vizsgáljuk a napirend-érzékelést. A Medián 2019 január, március, június és november hónapi adatok alapján tudjuk, hogy mi volt az a legfontosabb esemény, amit az elmúlt hetekből a válaszadók maguktól fel tudtak idézni. A 2020 februári mérés alapján pedig azt is megvizsgáljuk, hogy a megkérdezettek – szintén önmaguktól, nyitott kérdésre – milyen intézkedéseket neveztek meg, mint a kormány legjobb és a legrosszabb döntése.

A nyitott kérdéseknél ahány válaszadó, annyiféle említést kaptunk. Ezért úgy jártunk el, hogy először az egy kaptafára menő összes választ egyetlen kategóriába rendeztük (pl a „CSOK", „családtámogatás", „családtámogatási hitel", „családtámogatási politika" említések mind ugyanabba a kategóriába kerültek, amit családtámogatásnak neveztünk el). Ezután ezeket a kategóriákat kódoltuk be a következőképpen: (1) *kormánypárti szempontból pozitív materiális ügyek* (családtámogatás, béremelések, stb); (2) *kormánypárti szempontból negatív materiális említések* (mint például alacsony bérek); (3) *nem materiális ügyek* (pl. MTA-val kapcsolatos hírek, önkormányzati választás, de ide tartozik a korrupció is, mivel az átlagválasztót az személyesen nem érinti anyagilag); (4) *egészségüggyel, illetve az oktatással kapcsolatos hírek* külön kategóriát képeznek, hiszen ezek elvi síkon lehetnek ugyanannyira materiális, vagy nem materiális kérdések; végül (5) megkülönböztettünk *egyéb híreket, melyeknek nincs politikai tartalma* (pl. Hableány-katasztrófa). Az ilyen kódolásokban elkerülhetetlen a leegyszerűsítés, azonban jeleznénk, hogy például a népszerűnek bizonyult családtámogatási program nem kizárólag materiális intézkedés, hiszen egy narratívába illeszkedik bele (ez a rezsicsökkentéssel is így volt, Böcskei, 2015), döntően azonban mégis materiális.

11. táblázat. Napirend-érzékelés átfogóan: összesen az 5 ügytípus gyakorisága, az összes hónapban együttvéve (2019 január, március, június, november - százalékos arányok, N=4800)

	Összes megkérdezett (%)	Kormánypárti (%)	Ellenzéki (%)	Párt nélküli (%)
Kormánypárti szempontból pozitív materiális	15	21	10	14
Kormánypárti szempontból negatív materiális	19	13	22	22
Nem materiális ügyek	48	49	49	46
Egészségüggyel és oktatással kapcsolatos hírek	3	2	4	3
Egyéb hírek, melyeknek nincs politikai tartalma	15	15	15	15
Összesen	100	100	100	100

CramerV= 0,119, $p<0,05$

A teljes népesség körében valamivel magasabb a kormánypárti szempontból negatív materiális ügyek említése, mint a kormánypárti szempontból pozitívoké, ugyanakkor ez elsősorban a túlóratörvény

magas januári említésszámának tudható be, ahogyan azt a 12. táblázatban szemléltetjük. A többi hónapban jóval magasabb volt a kormánypárti pozitív hírek említése.

Nem meglepő, hogy a kormánypárti szavazók inkább pozitív materiális ügyeket említenek, míg az ellenzékiek negatívat. A párt nélküliek körében inkább a kormánypárti szempontból negatív materiális említések tűnnek jellemzőnek - ismét részben a túlóratörvény miatt -, illetve érdemes megjegyezni, hogy havi bontásban ez az egyetlen csoport, ahol nem látunk egyenes, állandó tendenciát: egyik hónapban inkább a negatív, a következőben inkább a pozitív említések voltak gyakoribbak. A legfontosabb tanulság mégis az, hogy a mintázatok hasonlók a különböző szavazótáborok esetében, az utolsó három sorban nincsenek érdemi különbségek - *hiába számít inkább „ellenzéki" témának az oktatás és az egészségügy a politizáló értelmiség számára, az említésük nem volt sokkal gyakoribb a kormánykritikus szavazók között, mint a teljes népességben*.

12. táblázat. „Mi a legfontosabb ügy, amit fel tud idézni az elmúlt hetekben, hónapokban, amit a saját szempontjából fontosnak tart?" materiális válaszok (százalékos arányok).

	Összes materiális említés		Fő materiális ügyek az adott hónapban		Fő nem-materiális ügyek az adott hónapban	Kormány támogatottságának a tendenciája
	+	-	+	-		
2019 január	8%	39%	Béremelések (6%) Családok támogatása (2%)	Túlóratörvény (33%) Későn utalták a nyugdíjat (5%)	Túlóratörvény elleni tüntetések (22%) Tüntetések említése kormányoldalról (3%)	Csökkent 2018 decemberében és 2019 januárjában
2019 március	24%	12%	Családok támo-gatása (21%) Béremelések (3%)	Rossz megélhetési színvonal (8%) Túlóratörvény 2%	Fidesz felfüggesztése a néppártban (17%)	Enyhén emelkedett 2019 első félévében
2019 június	21%	6%	Családok támogatása (16%) Béremelések (3%)	Magas árak, ala-csony bérek, (4%) Alacsony nyugdíj, 2%)	főpolgármester (elő)választás (14%) Európai parlamenti választások (12%)	
2019 november	12%	8%	Rezsicsökkentés (3%) Családtámogatások (3%)	megélhetés (5%), forintgyengülés (1%)	Önkormányzati választások (15%) Borkai-ügy (8%)	Enyhén csökkent 2019 novemberében

Megjegyzés: Csak a konkrét válaszokat adó válaszokat rögzítettük. A kormány támogatottságának az ingadozásához lásd az idősorelemzésünket és Tóka Gábor gyűjtését[26]. „+" a kormánypárt szempontjából pozitív, „- "a negatív.

A január kilóg a sorból a túlóratörvény miatt. Ekkor ugyanis az emberek emlékezetében még erősen élt a decemberben elfogadott törvény, és az azzal kapcsolatos tüntetések. A magasabb válaszadósági hajlandóságot, és azt, hogy ebben a hónapban túlszárnyalta a pozitív materiális ügyek említését a negatív, annak köszönhetjük, hogy az összes válaszadó harmada ezt az ügyet emelte ki. A kódolásban odafigyeltünk arra, hogy még a tüntetéseken zajló események felidézése, mint például „TV székház tüntetés, Lánchíd lezárása" vagy „tiltakozás a munkatörvénykönyv változtatása miatt", nem materiális említésnek minősült, azonban természetéből fakadóan a „túlóratörvény" elfogadása és annak említése

[26] https://kozvelemeny.wordpress.com/

materiális kategóriába tartozik. Az ügy dominanciája lassan, de érzékelhetően erodálta a kormány támogatottságát is.

Márciusban és júniusban a kormányt pozitív színben feltüntető materiális ügyrendeket, leginkább a családok támogatását jóval többen emelték ki, mint ahányan a kormány számára kedvezőtlen dolgokat említettek, mint például a rossz megélhetés. Ekkor a korábbi veszteségeiből is visszaszerzett valamit a Fidesz. Novemberben azonban újabb érdekes fordulat következik: jóval alacsonyabb a materiális ügyek – legyen az pozitív vagy negatív – említési aránya, mint a többi hónapban. A vártnál jobb ellenzéki szereplés az önkormányzati választásokon, illetve a Borkai-ügy dominálták a napirendet – a kormány népszerűségének egyik sem tett jót. (A Fidesz támogatottságának hullámzásához lásd részletesen az idősorelemzéssel foglalkozó fejezetünket.) Az elemzésünk szempontjából hasonlóan fontos kérdés, hogy a legkiszolgáltatottabb rétegek milyen gyakran idézik fel a materiális ügyeket, és hogy különböznek-e ebben a teljes népességtől.

13.táblázat. A kiszolgáltatottabb rétegű választópolgárok napirend-érzékelése (összevont adatbázisok, N=4800)

	Pozitív materiális	Negatív materiális	Nem materiális	Egészségügy/ Oktatás	Nem politikai	Össz esen	elemszám
Falun él	20	14	47	3	16	100	804
Romák	20	20	45	1	14	100	152
8 általános	18	20	44	4	14	100	471
Betanított munkás	16	18	48	3	14	100	593
Legalsó jövedelmi negyed	16	18	48	3	15	100	519
Legkevesebb vagyon-tárggyal rendelkezők	13	21	48	2	16	100	715
Soha nem internetezők	12	21	48	3	16	100	685
Teljes népesség	**16**	**18**	**48**	**3**	**15**	**100**	**4783**

CramerV= 0,103 a falun élők tekintetében, ahol , p<0,5, a többi csoport esetében nem szignifikáns.

Azt láthatjuk, hogy minden egyes csoportban – a falun élőket kivéve és a romákat kivéve – a negatív materiális említések magasabb arányban jelennek meg, mint a pozitívak. A hatás nem kis részben a „túlóratörvény" miatt van, ha csak a másik három hónapot vizsgálnánk, akkor a pozitív kerülne enyhe túlsúlyba. A teljes népességhez képest azonban jelentős eltéréseket nem tapasztaltunk. Ez meglepő a gazdasági szavazás alaphipotézise fényében: amikor a hónap legfontosabb ügyéről kérdezték a szegényebbeket, akkor náluk arányaiban nem volt több elégedetlenségre utaló válasz, mint a jómódúak között, pedig „okuk lenne rá". Tehát a nehezebb sorsú társadalmi csoportoknak nemcsak a gazdasági helyzetértékelése, hanem a napirend-érzékelése sem árulkodik az átlagnál jelentősebb elégedetlenségről. Lehetséges, hogy azok a rétegek, akik gazdaságilag leginkább ki vannak szolgáltatva a kormánypártoknak, jellemzően inkább a számukra pozitív gazdasági intézkedésekről értesülnek (mint például a családos kedvezmények, minimálbér emelkedése), nem pedig az őket negatívan érintő gazdasági folyamatokról. Úgy tűnik, a kormány sikeresebben tudja átadni ezeknek a csoportoknak (is) a pozitív üzeneteket, a negatívak pedig feltételezhetően kisebb arányba jutnak el hozzájuk. Az is erősíti a feltételezésünket, hogy az ő médiafogyasztásukat a kormánypárti sajtótermékeknek az átlaghoz képest is valamivel nagyobb arányú fogyasztása jellemzi (l. az előző fejezetet). *Összességében a gazdasági szavazásos hipotézist igazolja a materiális ügyek magas említési aránya, és az is, hogy a legszegényebbek között a napirend-észlelési dimenzióban is kevés az elégedetlen válaszadó.*

A Medián 2020 februárjában arról is kérdezte a válaszadókat, hogy szerintük 2010 óta mi volt a Fidesz legjobb, illetve legrosszabb intézkedése. A kódolás hasonlóképpen zajlott, mint ahogyan azt az előző alfejezetben is bemutattuk. Először ügyek mentén osztottuk őket csoportba, majd ezeket kódoltuk át (1) materiális és (2) nem materiális dimenzióba. Ebben az esetben is érdemesnek tartottuk több csoport létrehozását is: figyelembe vettük a kormány két legfontosabb kommunikációs fegyverét, s azokat külön ki is emeltük. A (3) családtámogatásokat (melyek szintén materiálisnak számítanak, ugyanakkor kiugró ezeknek az említése) illetve a (4) Brüsszel, Migráns és Soros tengelyen megvívott (kommunikációs) csatákat jelöltük külön kategóriával. Materiális ügyeknek olyanokat jelöltünk, melyek a bérekkel, bérezésekkel, az átlagmegélhetéssel vannak összefüggésben.

14.táblázat. A legjobbnak tartott kormányzati intézkedések pártpreferencia szerinti bontásban
(nyitott kérdés, N=1200, százalékos arányok)

	Kormánypárti	Ellenzéki	Párt nélküli	Top 3 materiális	Top 2 Nem materiális
Családtámogatások	30	14	20	Családtámogatások (30%)	Migránsok kiszorítása, kerítés (18%)
További materiális ügyek említési aránya	33	18	20		
Brüsszel-Migráns Soros	25	15	18	Rezsicsökkentés (10%)	EU-elleni, Soros-elleni harc, megvédték a magyarokat (2%)
Nem-materiális ügyek említési aránya	6	4	3		
Nincs említés	6	48	40	Minimálbér emelés (7%)	
Összesen	100	100	100		

CramerV=0,301, p<0,05

Ahogy a 14. táblázatban látható, a kormánypárti szavazók közel kétharmada (63%) materiális intézkedéseket említ pozitívumként, egy negyedük pedig főként a bevándorlási politikának örvend. Az ellenzéki szavazók és a pártnélküliek körében is a materiális intézkedések a legnépszerűbbek. A válaszadók közül a legtöbben ezeket emelték ki, ugyanakkor érdemes megfigyelni, hogy a két csoport körében a válaszadási hajlandóság jóval alacsonyabb volt. Az ellenzéki szavazók közel fele (48%), a párt nélküliek közül minden negyedik érezte úgy, hogy nem tud, vagy nem akar válaszolni a kérdésre. Ha őket leválogatjuk, akkor már arányaiban szinte semmi különbség nem lenne a pártválasztás szerinti csoportokban. Ebben az esetben sem tér el a legkiszolgáltatottabbak értékelése az összes válaszadóétól (melléklet, 8. táblázat). Ismét: *a két legsikeresebb kormánypárti materiális ügy éppen attól is tudott sikeres lenni, hogy értékalapú narratívába ágyazták be*[27].

A legrosszabbnak tartott Fidesz-intézkedéseknél is tovább bontottuk a csoportokat: materiális ügyeknek ezúttal természetesen nem a bérek emelkedése vagy a jó megélhetés, hanem éppen ezeknek az ellenkezője került („alacsony nyugdíjak", „alacsony fizetések", stb.).

[27]Rezsicsökkentés értékalapú narratívájáról lásd Böcskei Balázs (2015) tanulmányát

15. táblázat. A legrosszabbnak tartott kormányzati intézkedések pártpreferencia szerinti bontásban (nyitott kérdés, N=1200, százalékos arányok)

	Kormánypárti	Ellenzéki	Párt nélküli	Top 3 materiális	Top 3 Nem materiális
Materális ügyek említési aránya (%)	21	21	20	Korrupció (17%)	Egészségügy romlása (6%)
Foci, stadion	11	7	10	Stadionok(14%)	
Korrupció, lopás, csalás	7	15	13		Folyamatos uszítás (6%)
Nem-materiális ügyek említési aránya (%)	7	14	11	Alacsony nyugdíjak (5%)	
Egészségügy (elhanyagolása)	5	5	2		Oktatás romlása (5%)
Oktatás (elhanyagolása)	3	6	2		
Demokráciaféltés, gyűlölet-kampány, CEU, Soros	2	12	4		
Nincs válasz	44	20	38		
Összesen	100	100	100		

Cramer V=0,221 p<0,05

Ebben a dimenzióban sem számít olyan sokat a párthovatartozás: mind a kormánypárti, mind az ellenzéki, mind pedig a párt nélküliek egyötödét érinti negatívan a megélhetés-kérdés, közel tizede pedig a focira és stadionokra elköltött összegeket nézi rossz szemmel. Ugyanakkor néhány különbség itt markánsabban kirajzolódik: a korrupció és más nem-materiális ügyek említése a kormánypártiakra jóval kevéssé jellemző (különösen, ha a választ adni tudók arányát vennénk alapul), a demokráciaféltés és a Soros-kampány megemlítése viszont szinte kizárólag az ellenzékiek körében volt gyakori. A legkiszolgáltatottabb társadalmi csoportok válaszai ebben az esetben sem tértek el számottevő mértékben, talán csak az az érdemi különbség, hogy az alacsony iskolai végzettségűekre egyáltalán nem jellemző a demokrácia féltés (melléklet, 8-as táblázat).

A két fenti nyitott kérdésre adott válaszok nagyon hasonlóak a Policy Solutions által megrendelt 2020 márciusi Závecz-kutatás eredményeihez: ugyanezeket kérdezték, csak zártan. Náluk is előkelő helyen szerepeltek a materiális ügyek, különösen a családtámogatás. Szintén releváns összehasonlítási alap Micsinai István (2018, p. 57) tanulmánya, mely azt demonstrálja, hogy a materiális szakpolitikai témák nemcsak 2019-ben, hanem 2004 és 2014 között szinte végig egyöntetűen a választóközönség által legfontosabbnak érzékelt ügyek voltak. Ugyanebben a kötetben szintén Micsinai (2018) azt is kimutatta, hogy a média napirendjén is a (makro)gazdasági témák voltak a leggyakoribbak. Az *"agenda-setting"* tehát működött: a fontosság átkerült a média napirendjéről a közvélemény napirendjére. Róna Dániel 2017-es napirend-elemzései is hasonló konklúzióval zárultak.

Tanulságként annyi mindenképp levonható, hogy az ellenzéki pártok a törzsközönségükön kívül aligha tudnak bárkit is megszólítani az eddig gyakran alkalmazott demokrácia- és jogállamvédő gyakorlatukkal[28]. *A materiális ügyek kiemelkedő fontossága ebben a fejezetben is megmutatkozott: a hónap legfontosabb ügyeként és a kormány legjobb és legrosszabb intézkedéseként is vezették az említési listát. Az is felfedezhető volt, hogy az anyagi motiváció elsődlegessége sokszor felülírja a*

[28] a CEU ügye valamelyest kivétel volt, azt végzettségről és lakóhelytől függetlenül sokan említették, és a véleményalkotás irányát sem befolyásolta az osztályhelyzet: https://ronadaniel.blog.hu/2017/05/24/median_napi_t_rend_a_lex_ceu_tarsadalmi_fogadtatasa

párthovatartozást, erre utalt az is, hogy sok kormánypárti is a „túlóratörvényt" idézte fel. A fejezet a gazdasági szavazás (2-es) hipotézisét támasztotta alá empirikus bizonyítékokkal.

Értékpreferenciák

Az eddigi fejezetek számos tanulsággal szolgáltak négy hipotézisre nézve, egyedül a meggyőződésen alapulóval nem függtek össze az adataink. Eszerint a legszegényebbek azért szavaznak a kormányra kiemelkedően magas arányban, mert egyetértenek a politikájának a sarokköveivel, eszmeiségével.

A meggyőződéses hipotézis alatt tehát "csak" annyit értünk, hogy mindenféle kényszertől, információs buboréktól és gazdasági érdektől mentesen, szakpolitikai-ideológiai alapon történik a választás. Nem következik ebből, hogy a kormánypárti szavazók mindenben egyetértenének Orbán politikájával (20. táblázat). Az is szavazhat a meggyőződése szerint, aki "kisebbik rosszként" választja a Fideszt.

A hipotézis tesztelésének ideális módja az lenne, ha lenne olyan kellően nagy elemszámú adatbázisunk, amely a magyar politika legfontosabb strukturáló kérdéseit és főbb világnézeti dimenzióit tartalmazza. Ám az elemzés eddigi részében használt 9 hónapnyi adatbázisból kevés kérdés vonatkozik csak az értékrendszerre. Elsőként ezeket fogjuk sorra venni, majd az MTA Társadalomtudományi Központjának, a Policy Solutions 2020-as felmérésének és korábbi (egy havi) Medián-kutatásoknak vonatkozó adataival egészítjük ki a képet. A hipotézist az igazolná, ha a kormánypárti szavazók – és különösen közülük az underclass-hoz tartozók – egységesek lennének a Fideszhez közelebb álló érték igenlésében, és az osztályhelyzetnek önmagában is jelentős hatása lenne a politikai véleményalkotásra. Azaz az osztályok közötti különbségek mintázata hasonló képet mutatna, mint a kormánypárti-ellenzéki mintázat. Ezeken az adatbázisokon azonban nem lesz lehetőség olyan finom indikátorokat számolni, mint ahogyan eddig tettünk, így a jelenlegi esetben az alapfokú végzettségűek fogják megjeleníteni az underclasst.

A Medián rendszeresen bal-jobb, konzervatív-liberális skálával, illetve az EU-tagság támogatottságával méri a megkérdezettek ideológiai beállítottságát.

16. táblázat: pártpreferencia, ideológiai önbesorolás és osztályhelyzet összefüggései

	jobboldaliak aránya	konzervatívok aránya	EU-ellenesek aránya	elemszám
Underclasshoz (1-2) tartozó kormánypárti	74%	53%	11%	230
kormánypárti	82%	52%	14%	3417
teljes népesség	57%	41%	13%	8762

Magyarázat. 7-es skálás kérdések, konzervatív-liberális tengelyen 1-3-ig konzervatívnak, bal-jobb tengelyen 5-7-ig jobboldalinak tekintettük a válaszadókat. EU-ellenesek azok, akik Magyarország EU-tagságát ellenzik vagy nagyon ellenzik.

A kormány jobboldalisága és konzervatív értékek melletti elkötelezettsége tetten érhető a szavazóik attitűdjeiben is. Az EU-ból való kilépést ugyan nem támogatja az Orbán-kormány, de az EU-ellenes retorika hathatott a választóikra is. Annyira azonban nem hatott, hogy kilépéspártiak legyenek – különösen nem a szegények. A három változó közül messze a bal-jobb skála függ össze legjobban a pártpreferenciával (0,53 a CramerV mutató), a konzervatív-liberális önelhelyezésnél 0,255, az EU-tagságnál pedig mindössze 0,128 a megfelelő érték. Az is látható, hogy kormánypártiak a két értékdimenzióban lényegesen különböznek az átlagtól, de a fideszesek táborán belül a szegénység már

nem differenciál. Ez tehát csak részben igazolja vissza a hipotézisünket, mert a szegény kormánypártiak nem vallanak még „fideszesebb" nézeteket, mint a többi fideszes. Az osztályhelyzet és az ideológiai önbesorolás közötti némileg meglepő kapcsolatot illusztrálja a 17.táblázat is.

17.táblázat: osztályok önelhelyezése a konzervatív-liberális skálán (százalékos arányok)

osztály	nem tudja (%)	konzervatív (%)	közép (%)	liberális (%)	összes (%)	elem-szám
14- erőforrásokkal legjobban ellátott osztály	1	34	27	39	100	456
13	2	41	21	36	100	439
12	2	37	28	33	100	608
11	2	39	28	31	100	749
10	2	41	28	30	100	955
9	3	40	29	28	100	987
8	3	43	27	28	100	897
7	4	42	28	26	100	831
6	3	40	31	26	100	746
5	4	47	27	22	100	584
4	7	41	29	23	100	578
3	7	43	28	22	100	433
2-underclass	7	53	31	9	100	252
1-underclass, erőforrásokban legszegényebb osztály	11	50	27	12	100	247
teljes népesség	3	41	28	27	100	8762

Magyarázat. 7-es skála, 1-3-ig konzervatívnak, 5-7-ig liberálisnak soroltuk be a válaszadókat, a 4-es értéket adókat pedig középen állónak tekintettük. CramerV=0,082. Osztálynál a 15 a legprivilegizáltabb, 1 a legkiszolgáltatottabb csoport (lásd 1. táblázat.)

A kormánypárti-ellenzéki-bizonytalan besoroláshoz (lásd 1. táblázat) nagyon hasonló mintázatok keletkeztek: fentről lefele haladva egyre csökken a liberálisok aránya (és nő a „nem tudja" válaszoké), a konzervatívoké pedig elsősorban a felső és alsó kettő osztályban tér el az átlagról: az elitnél jóval alacsonyabb, az underclass-nál pedig jóval magasabb. Ha komolyan vennénk a konzervatív szó eredeti jelentését, akkor azt kellene állítanunk, hogy pont a legszegényebbek kívánják a legnagyobb mértékben megőrizni a status quo-t, és a leggazdagabbak kívánják a leginkább lerombolni azt. Azonban inkább a kormánypárti preferencia kivetülése lehet amögött, hogy az Orbán által rendszeresen ellenségképként használt liberálissal szemben sokan inkább a konzervatív címkét részesítették előnyben a hátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok.

A képet csak némileg árnyalja, hogy a bal-jobb skálán már nem tapasztaltunk szignifikáns különbségeket az osztályok között (melléklet 10. táblázat). A baloldali címke talán a kádári nosztalgia miatt is lehet egy fokkal népszerűbb a deprivált polgárok körében, mint a liberális pólus: különösen az alapfokú végzettségűek gondolják úgy nagy többségükben, hogy 1989 előtt jobban lehetett élni (Policy Solutions, 2020, Szabó, Gerő, 2019, p. 67)[29]. Hozzájárulhatott ehhez az is, hogy a baloldal, mint jelző ritkábban szerepel Orbán szótárában az ellenségképek között. Logikus feltételezés lenne, hogy a szegényebbek jó része éppen az erőteljesebb egyenlősítő elképzelések miatt nem zárkózott el a baloldali címke elől, de ha ez igaz lenne, akkor a szegények között jóval több baloldali lenne. Ez azonban

[29] https://www.policysolutions.hu/userfiles/Rendszervaltas30_final.pdf

nincs így, sőt a Szabó-Gerő (2019, p. 77-81) szerzőpáros eredményei szerint az alsóbb osztályok véleménye a jövedelmi egyenlőtlenségek kérdésében csak egészen minimálisan tér el a jómódúbbakétól[30]. Még az olyan öngondoskodó-liberális állítást is alig nagyobb arányban utasítják vissza a szegények, mint azt, hogy „az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért”[31] - a gazdasági beavatkozás kívánatos mértékének a megítélésében pedig már nem is volt szignifikáns differencia. A gazdaságpolitikai véleményeket nemcsak az osztályhelyzet, hanem a pártpreferencia sem befolyásolja jelentős mértékben: a kormánypárti szavazók a jövedelmi különbségek csökkentését ugyanannyira várják el a kormánytól, mint mások. *Csak azoknál a gazdaságpolitikai kérdésekről alkotott véleményekben talált a Szabó-Gerő szerzőpáros szignifikáns különbséget pártválasztás szerint, amelyek kormány-ellenzék viszonyban is értelmezhetőek voltak*: például a kormánypártiaknak érthető módon jóval kevésbé tetszett az az állítás, hogy „Minél kevesebbet avatkozik be a kormány a gazdaságba, annál jobb Magyarországnak”. Nem arról van tehát szó, hogy gazdaságpolitikai meggyőződés alapján alakulnak ki eltérő pártpreferencia-csoportok, hanem a meglévő pártpreferencia vetül ki a szakpolitikai véleményalkotásra – *de csak abban az esetben, ha könnyen felismerhető, hogy melyik a kormánypárti és melyik az ellenzéki álláspont* (Zaller, 1992 elméletével összhangban). A liberális-konzervatív szembeállításnál a pártos válaszok ma jóval könnyebben felismerhetőek, mint a bal-jobb ellentétpárnál.

Az ellenségképzés hatásosságát mutatja az is, hogy Soros Györgyről és a “nemzetközi és liberális szervezetekről” alkotott véleményeket is elsősorban Orbán megítélése és a pártpreferencia határozza meg, a társadalmi csoporthovatartozás nem igazán befolyásolja (Gerő, Szabó, 2017). A Medián 2018 decemberi felmérése szerint az összes megkérdezett 62, a kormánypártiak 85 százaléka gondolja, hogy “Soros György elsősorban hatalomra törő, önző üzletember, aki világméretekben igyekszik a saját érdekeit előmozdítani” – ugyanakkor iskolai végzettség, foglalkozási beosztás és településtípus szerint semmilyen szignfikáns különbség nem volt tetten érhető Soros megítélésében[32]. Ez a tendencia azonban megváltozik más bűnbak-csoportok esetében.

[30]“a kormánynak lépéseket kell tennie a jövedelemkülönbségek csökkentése érdekében” -állítással egy 5-ös skálán csak egy tizednyi különbséggel magasabb átlagpontot produkált az alsó két osztály, mint a teljes népesség.

[31]itt is csak egy tizednyi különbség van

[32]https://tev.hu/wp-content/uploads/2019/07/TEV_Antiszemitizmus2018-Median_72dpiKE%CC%81SZ.pdf

18.táblázat. Bűnbak-csoportok megítélése pártpreferencia és iskolai végzettség szerint
(a kérdések más megfogalmazása miatt a sorok nem egymással hasonlítandóak össze, inkább az egy soron belüli számokat érdemes összevetni)

csoport	szó szerinti állítás	kormánypárti szavazók (%)	teljes népesség (%)	alapfokú végzettségű (%)
Soros	egyetért: „Soros György elsősorban hatalomra törő, önző üzletember, aki világméretekben igyekszik a saját érdekeit előmozdítani” (2018 december)	85	62	63
migránsok	nagyon ellenszenvesek a migránsok (9-es skálán maximum 3-as érték, 2018 december)	75	62	72
romák	nagyon ellenszenvesek a cigányok (9-es skálán maximum 3-as érték, 2018 december)	55	51	44
zsidók	nagyon ellenszenvesek a zsidók (9-es skálán maximum 3-as érték, 2018 december)	16	17	17
hajléktalanok	egyetért: „A hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek” (2013 március)	39	31	35
szegények 2020	**2020,** egyetért: „a szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él”	36	24	36
szegények 2008	**2008,** egyetért: „a szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él”	13	13	14

források: Medián-omnibuszok, illetve 2008-ban a Választáskutatási Program adatbázisa. A 2008-as szegényekre vonatkozó, illetve a 2018-as zsidókra vonatkozó eltérések nem szignifikánsak se a pártpreferencia, se a végzettség szerint. Végzettség alapján még a Sorosra vonatkozó eltérés sem szignifikáns.

Míg a zsidók és a romák esetében nincs társadalmi csoport és kormánypárti preferencia szerinti számottevő eltérés (sőt, az alapfokú végzettségűek kevésbé cigányellenesek), a hajléktalanok és különösen a „migránsok” esetében már van. Úgy tűnik, hogy minél jobban bekerül egy csoport (személy) a kormányzati kommunikáció célkeresztjébe, annál nagyobb lesz az elutasítása nemcsak a teljes társadalomban, hanem különösen a kormánypártiak és az alacsony végzettségűek között[33]. A hajléktalanok elleni kommunikáció jellegzetes példája egy emlékezetes Ripost-címlap, amit számos kormányzati sajtótermék átvett[34]. Az egyetlen kivétel Soros: a vele kapcsolatos üzenet 2018 decemberéig még nem ment át jobban a kevésbé képzettek között, mint a teljes népességben. (A cigányokkal és menekültekkel kapcsolatos eredmények összhangban vannak a szakirodalommal, Simonovits, Szeitl, 2016, Bernát és munkatársai, 2012). A kormányzati kommunikáció és politika hatásosságát mutatja az is, hogy 2008 óta jelentősen megnőtt a szegényeket hibáztatók aránya, különösen a fideszesek és a 8 általánost végzettek között. A kormány felfogását a direkt segélyek és alanyi jogon járó juttatások elutasítása (vagy legalábbis növelésének elutasítása), illetve szigorú feltételekhez kötése tükrözi (például „tiszta udvar, rendes ház” program) tükrözi, de talán nem teljesen véletlen az sem, hogy az „akinek nincs semmije, az annyit is ér” kijelentés Lázár Jánostól hangzott el.

A migránsok mellett a hajléktalanok és szegények gyakoribb hibáztatása az alapfokú végzettségűek körében a rendszerigazolásra, azon belül is az alacsony státuszú csoportok versengésére utal, különösen azért, mert a kormánypárti szavazók is kevésbé voltak empatikusak a hajléktalanokkal. A

[33] Megjegyzendő, hogy általában a hajléktalansággal kapcsolatos megoldási javaslatokat nem látják másként a szegények (ugyanaz a Medián 2013-as adatbázis), de az okokat igen
[34] https://magyarhang.org/wp-content/uploads/2018/11/ripost-cimlap.jpg

két változó iskolai végzettség szerinti bontását mutatja a melléklet 13-dik és 14-dik táblázata (szignfikáns összefüggésekkel).

Szintén fennakad a választóközönség "pártpolitikai radarján" az a kérdés, hogy jó irányba megy-e az ország. Ha politikai kérdésről van szó, akkor nemcsak az önálló – pártokról független – véleményalkotás vált nagyon ritkává, hanem még a reális, politikai motivációktól mentes, szuverén helyzetértékelés is.

19. táblázat. „Jó irányba megy az ország?" kérdésre adott válaszok megoszlása osztályhelyzet szerint

osztálybesorolás	nem tudja (%)	jó irányba (%)	rossz irányba (%)	összesen (%)	elem-szám
14- erőforrásokkal legjobban ellátott osztály	6	36	58	100	456
13	6	45	50	100	439
12	4	45	51	100	608
11	7	46	47	100	749
10	5	48	47	100	955
9	7	43	51	100	987
8	6	46	48	100	897
7	7	45	48	100	831
6	8	45	48	100	746
5	7	54	39	100	584
4	9	51	40	100	578
3	7	48	45	100	433
2-underclass	8	57	35	100	252
1-underclass, erőforrásokban legszegényebb osztály	11	50	39	100	247
Teljes minta	7	46	47	100	8762

CramerV=0,076. Osztálynál a 15 a legprivilegizáltabb, 1 a legkiszolgáltatottabb csoport

Gyakorlatilag azt tapasztaljuk a Medián összevont adatbázisán, hogy minél privilegizáltabb helyzetű a válaszadó, annál nagyobb eséllyel gondolja úgy, hogy rossz irányba mennek a dolgok – és minél kiszolgáltatottabb, elesettebb, annál inkább véli úgy, hogy jó irányba mennek. Ismét, a fenti mintázat csak akkor meglepő, ha azt várjuk, hogy mindenkit a saját osztályhelyzete kellene, hogy vezéreljen a gondolkodásban. Ez inkább érvényesül akkor, amikor a megkérdezettek a háztartásuk anyagi helyzetével (5. táblázat), vagy az élettel, munkájukkal, társadalomba való beágyazottságukkal kapcsolatban nyilváníthatnak véleményt – ekkor tényleg elégedetlenebbek az alsóbb osztályokhoz tartozók –, ám a különbség ekkor sem drámai (Balogh és szerzőtársai, 2019). Ezt a kérdést azonban politikainak – és nem egyéninek – érzékelték a válaszadók: a kormánypártiak 92%-a szerint jó irányba mennek a dolgok, az ellenzékiek 89 százaléka szerint rossz irányba. Nagyon hasonló mintázatot kapunk, ha az Orbán-kormány teljesítményének a megítéléséről kérdezzük a válaszadókat (melléklet 11. táblázat). Joggal nevezte ezt a mintázatot a Policy Solutions (2020, p. 88) "megsüketült" társadalomnak[35].

[35]"Mindent összevetve, eredményeink egy pártpolitikai csatározások zajától megsüketült, kormány–ellenzéki szekértáborokba merevedett társadalom képét mutatják, ahol az alapvető szocio-demográfiai különbségek már

Némileg mégis árnyalható a kép azáltal, ha nem átfogó értékelésre kérjük a válaszadókat, hanem egy-egy *konkrét* mozzanat megítélésére.

20. táblázat. Néhány konkrét, a kormányzás egészének a megítélését nem befolyásoló ügyről alkotott vélemények (százalékos megoszlás)

ügy	szó szerinti állítás	kormánypárti szavazók (%)	teljes népesség (%)	alapfokú végzettségűek (%)
stadionok	egyetért: „a stadionépítésre szánt összegeket más célokra fordítaná" (2013)	58	80	n.a.
korrupció	egyetért: Fideszre jellemzőek a tisztázatlan pénzügyek (2019 nov)	53	77	75
Túlóra-törvény	Nem helyesli azt, hogy "parlament módosította a munka törvénykönyvét, és évi 400 órára emelték a túlórák lehetséges számát" (2019 jan)	48	71	70
gazdagoknak kedvez	egyetért: „a Fidesz-kormányzása elsősorban a gazdagoknak kedvez" (2020 március)	55	67	56[36]
Borkai	egyetért: „Borkianak le kellene mondania" (2019 okt)	42	63	66
boltzár	egyetért: vasárnap legyenek NYITVA a boltok (2015 márc)	48	62	62[37]
CEU	egyetért: „súlyos hiba, sőt szégyen lenne, ha a kormány egy olyan kiváló egyetemet, mint a CEU, mondvacsinált okokra hivatkozva ellehetetlenítene" (2017 április)	22	54	52
Demokrácia	elégedetlen a demokrácia működésével Magyarországon (2018)	21	50	60[38]
szegények 2020	**2020,** egyetért: „a szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él"	36	24	36
hajléktalanok	egyetért: „A hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek" (2013 március)	39	31	35

forrás: Medián kutatásai (N=1200)[39], Szabó-Gerő 2019 (a demokráciával kapcsolatos állítás, Závecz, N=2700) és Policy Solutions 2020 (a „gazdagoknak kedvez" állítás, Závecz, N=1000). A százalékok azok körében értelmezendőek, akik hallottak az ügyekről (a nagy többség ezekről hallott, noha az alapfokú végzettségűek általában valamivel kisebb arányban).

háttérbe szorultak a pártpreferenciákhoz képest, és az elsődleges társadalmi rendezőelvvé az uralkodó politikai osztályhoz való viszonyulás vált."

[36]ez itt a falvakban élőket jelenti, nincs nyilvános adat az alapfokú végzettségűekről, de azt tudjuk, hogy a diplomások (71%) és a nagyvárosokban (81%) élők értenek egyet nagyobb arányban az állítással

[37]Azt írta a Medián: „úgy tűnik, végzettségtől, kortól, nemtől, lakóhelytől függetlenül össztársadalmi igény, hogy vasárnap lehessen vásárolni" (igaz, hogy a 8 általánost sem végzettek körében ugyan nagyobb volt a zárvatartás támogatottsága, ám egy 1200-as mintába általában kevesebb, mint 20 ilyen válaszadó kerül be. https://hvg.hu/kkv/20150409_Median_Megosztja_a_Fidesztabort_a_vasarn

[38]munkásosztály és alsó osztály összevonva, Szabó-Gerő 2019:55

[39]https://hvg.hu/kkv/20150409_Median_Megosztja_a_Fidesztabort_a_vasarn ; http://republikon.hu/media/11608/20131020.pdf; https://hvg.hu/360/20191106_Borkai_felmeres_Median; https://www.policysolutions.hu/userfiles/Orban10_final.pdf; https://ronadaniel.blog.hu/2017/05/24/median_napi_t_rend_a_lex_ceu_tarsadalmi_fogadtatasa; https://hvg.hu/gazdasag/20181220_Ki_a_tiszta__korrupcios_index_a_Fidesztol_a_Momentumig

Demonstrálják az adatok, hogy igenis tud kritikus lenni a kormánypárti közönség jelentős része is, még akkor is, ha nagyon jelentősek a pártpreferencia szerinti eltérések. A hipotézis szempontjából még fontosabb azonban, hogy az alapfokú végzettségűek (és az underclass) véleménye a legtöbb esetben nem tér el a teljes népességtől. *Tehát még azokban az esetekben is, amikor a pártpreferencia legalább részben háttérbe szorul, még akkor sem lép elő meghatározó tényezővé az osztályhelyzet – sőt, akár pont fordított összefüggést is kaphatunk, mint amire az „osztálylogika" alapján számíthatnánk (Fidesz kormányzása elsősorban a gazdagoknak kedvez).*

Ha nem a demokrácia működésének minőségéről, hanem a demokrácia és a diktatúra közötti választásról van szó, ami nehezebben értelmezhető „pártpolitikailag", akkor a pártválasztás szerinti különbségek minimálisak (Fidesz és az ellenzék szavazóinak is 60-70 százaléka demokráciapárti a diktatúrával szemben), az osztályhovatartozás szerinti differencia viszont sokkal markánsabb: az önmagukat felső osztályba tartozóknak 15, az alsóbba tartozóknak viszont 60 százaléka vett fel rendszerközömbös álláspontot a demokrácia és a diktatúra között (Szabó, Gerő, 2019)[40]. *A kiábrándultság a beletörődéssel, és így a rendszerigazolással van összhangban.*

Azt gondolhatnánk tehát, hogyha valami, akkor „legalább" a kiábrándultság, a cserbenhagyottság érzése jobban jellemzi az underclass-t, politikai kötődéstől függetlenül, mint a többi társadalmi csoportot. Azonban még ez sincs így.

21. táblázat. Kiábrándultság, cserben hagyottság érzése pártpreferencia és iskolai végzettség szerinti bontásban (egyetértők aránya, százalékos megoszlás)

Állítás	kormánypárti szavazók (%)	teljes népesség (%)	alapfokú végzettségűek (%)
Egyetért: „ebben az országban csak tisztességtelen úton lehet meggazdagodni"	48	59	59
Egyetért: „az embereknek, ha akarják, van lehetőségük az ország sorsának befolyásolására"	51	38	37
Egyetért: „manapság az embereknek sokszor a bíróságok sem szolgáltatnak igazságot"	43	49	51
Egyetért: „kevesen vannak, akik bízhatnak a jövőben"	45	54	57

Medián, 2018 decemberi adatok, 5-ös skálán a 4-es és 5-ös értékeket adó válaszadók összevonva

Az nem meglepő, hogy a kormánypártiakra kevéssé jellemző a cserben hagyottság és a kiábrándultság érzése – az viszont már annál inkább, hogy az alapfokú végzettségűekre nem jellemző jobban. Ismét azt látjuk, hogy a politikai frontvonalán kívül eső témákban szinte lehetetlen olyat kérdezni, amiről a társadalmi státusz alapján gondolnának mást a választópolgárok. Pedig „adná magát", hogy a szegények gondolják azt, h a gazdagok tisztességtelenek.

A fejezet alapján tehát a következő kép rajzolódik ki: amennyiben a közvélemény-kutatási kérdésben átfogó politikai értékítéletre kérjük a válaszadókat – ahol könnyen beazonosítható a kormány-ellenzéki álláspont –, akkor a válaszadók is „politikai hűségesküként" értelmezik a kérdést, és valóban „süketté" válnak minden más érvre, az osztályhelyzetükre is. Így jöhetett ki az, hogy a szegények – a gazdagokhoz képest – konzervatívabbak és elégedettebbek az ország sorsának alapvető alakulásával. A másik kategóriát azok a kérdések képezik, amelyek kevéssé átfogóak, amelyek egy konkrét helyzetre,

[40]három lehetőség volt: demokráciatámogató: "a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb"; diktatúrapárti: "bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia"; rendszerközömbös: "a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik"

eseményre, karakterre vonatkoznak. Ebben is számít természetesen a párthovatartozás, de itt jóval hajlamosabbak a kormánypárti szavazók is a kritikára, mivel nem kell a kormány teljes tevékenységéről (vagy legalábbis annak egy jelentős részéről) ítéletet mondaniuk. Abban viszont azonos ez a csoport az előzővel, hogy az osztályhovatartozás önmagában szinte semmit sem számít az események megítélésében. A következő kategóriába azok a kérdések tartoznak, amelyeket a válaszadók nem tudnak "politikailag" értelmezni - ezekben a pártpreferencia szerinti különbségek nem szignifikánsak, de a társadalmi létrán elfoglalt pozíció sem befolyásolja a válaszadást. Meglepő, hogy még azokban a kérdésekben is csak minimális eltérés van a gazdagok és a szegények között, amelyek kifejezetten a szegények segítésével, az állami újraelosztás mértékével, vagy a gazdagok elítélésével kapcsolatosak.

Összességében tehát a hármas (meggyőződéses) hipotézist sokkal inkább cáfolják, mint igazolják az adatok. A legszegényebbek biztos nem azért szavaznak a legnagyobb arányban a Fideszre, mert ők azonosulnak a kormány eszmeiségével és világnézetével a legnagyobb mértékben. Ezzel persze nem állítjuk azt, hogy az ő voksuknak ne lenne értékalapú komponense. A rendszerigazolás, az alacsony státuszúak versengése és a beletörődés mellett viszont számos empirikus bizonyítékot sorakoztatott fel a fejezet.

Gazdasági várakozások Magyarországon - az üzleti és a fogyasztói bizalmi index hatásának idősoros elemzése

A fejezet célja, és az elemzéshez felhasznált adatok

Ebben a fejezetben a választók gazdasági várakozásai, és a mindenkori kormánypárt támogatottsága között fennálló kapcsolatot vizsgáltuk - arra voltunk kíváncsiak, hogy felfedezhető-e Magyarországon rendszerszintű összefüggés a két változó között. Az elemzés során a gazdasági várakozásokat a GKI Gazdaságkutató Zrt. fogyasztói bizalmi indexével, illetve üzleti bizalmi indexével fejeztük ki - a kormánypárt támogatottságát pedig a mindenkori legnagyobb kormánypárt a teljes népességben mért népszerűségével. A fogyasztói bizalmi index egy országosan reprezentatív, kérdőíves adatfelvétel alapján a GKI Gazdaságkutató Zrt. által 1996 óta havonta összeállított mérőszám. A kérdőív a válaszadók saját gazdasági helyzetéről, megtakarítási kilátásairól, inflációs, illetve munkanélküliségi várakozásairól, valamint az ország gazdasági helyzetéről tesz fel kérdéseket. Az így összeállított index egy -100-tól +100-ig terjedő skálán mutatja a magyar fogyasztók gazdasági várakozásait. Az üzleti bizalmi index összeállításakor a GKI Gazdaságkutató Zrt. a magyar gazdaság iparági bontása szerint keres meg cégvezetőket, akik az egyes iparág kilátásaival kapcsolatban fogalmazzák meg a várakozásaikat. Ezeket a várakozásokat is egy -100-tól +100-ig terjedő skálán havonta számszerűsíti a GKI, szintén 1996 óta[41]. A mindenkori legnagyobb kormánypárt népszerűségét minden hónapban az összes nyilvánosan elérhető közvéleménykutatási adat havi átlagaként definiáltuk[42].

[41] Az üzleti- és a fogyasztói bizalmi index idősora szabadon elérhető a GKI Gazdaságkutató Zrt. honlapján:
- 1995 és 2010 között: https://www.gki.hu/wp-content/uploads/gki/konj_1101.pdf
- 2011 és 2015 között: https://www.gki.hu/wp-content/uploads/2016/01/GKI_konj_1601.pdf
- 2016 és 2020 között: https://www.gki.hu/wp-content/uploads/2020/04/GKI_konj_2004.pdf

[42] 1998 és 2010 között Róna Dániel saját gyűjtését használtuk az adatok forrásaként, 2010 és 2018 között Török Gábor, https://docs.google.com/spreadsheets/d/1Z5wHlguzz-4ucEsNQCvx4w18geYc1v-DKKXK-

Az elemzés az 1998-as országgyűlési választások, és 2020 márciusa között vizsgálja a három mérőszám összefüggéseit - egyedülállóan hosszú távú kitekintést nyújtva a hazai gazdasági várakozások, és az inkumbens párt népszerűsége közötti összefüggéseire. Az eredmények azt mutatják, hogy szisztematikus összefüggés áll fenn a három változó között - ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy az egyes változók pontos egymásra hatása korszakolható, és így következtetéseket a gazdasági várakozások és az inkumbens párt viszonyáról csak egy-egy korszak határain belül fogalmazhatunk meg. A Fidesz 2010-es győzelme egyértelmű korszakhatár, és az azóta eltelt időszakban a kormánypárt támogatottságát bizonyíthatóan befolyásolta a fogyasztói bizalmi index állása - azt azonban nem tudhatjuk, hogy az új koronavírus által kiváltott világjárvány (COVID-19), illetve annak gazdasági és politikai következményei nem írják-e felül az elmúlt évek összefüggéseit.

A fejezet az adatsorok rövid ismertetése után statisztikai módszerekkel fogja vizsgálni a három változó együttmozgását, és felfedi az üzleti bizalom, a fogyasztói bizalom, és az inkumbens párt támogatottsága közötti mélyebb összefüggéseket. Az elemzés kitér arra is, hogy milyen szakaszhatárok definiálhatók az inkumbens párt népszerűségének alakulása szerint a vizsgált időszakban; és, hogy a jelenlegi ismereteink szerint hogyan befolyásolhatja a Fidesz népszerűségét a világjárvány hatása.

A kormányzó párt támogatottsága, valamint az üzleti és a fogyasztói bizalmi index alakulása Magyarországon 1998 óta

A második ábrán egymás mellett ábrázoltuk a GKI üzleti- és fogyasztói bizalmi indexét (sárga, ill. zöld trendvonal), valamint a mindenkori legnagyobb kormányzó párt teljes népességben mért népszerűségét (narancssárga trendvonal).

aOx_lU/edit#gid=0; 2018 után pedig Tóka Gábor adataiból dolgoztunk.
https://drive.google.com/drive/folders/1IVTl_cXGcOfDf8vt03MrwDsNa41Xb8a0

2. Ábra

A legnagyobb kormánypárt népszerusége; az üzleti, és a fogyasztói bizalmi index.
(a teljes népesség százalékában, 1998.04.01. - 2020.05.01.)

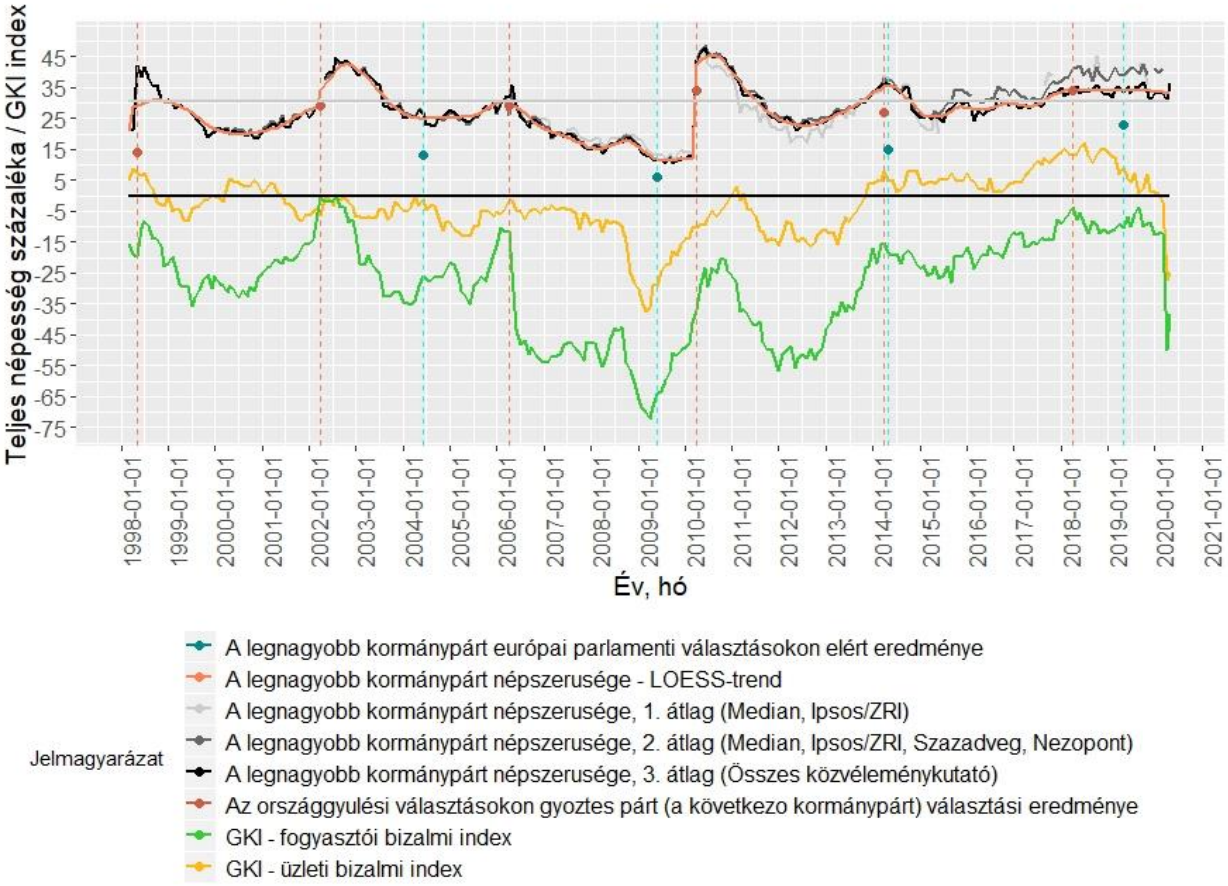

Jelmagyarázat

- A legnagyobb kormánypárt európai parlamenti választásokon elért eredménye
- A legnagyobb kormánypárt népszerusége - LOESS-trend
- A legnagyobb kormánypárt népszerusége, 1. átlag (Median, Ipsos/ZRI)
- A legnagyobb kormánypárt népszerusége, 2. átlag (Median, Ipsos/ZRI, Szazadveg, Nezopont)
- A legnagyobb kormánypárt népszerusége, 3. átlag (Összes közvéleménykutató)
- Az országgyulési választásokon gyoztes párt (a következo kormánypárt) választási eredménye
- GKI - fogyasztói bizalmi index
- GKI - üzleti bizalmi index

A három idősor szabad szemmel is jól láthatóan hasonló utat jár be. A mindenkori kormányzó párt népszerűségében a választási ciklusokhoz igazodva követik egymást a hullámhegyek és hullámvölgyek: az egyes országgyűlési választásokhoz közeledve az inkumbens népszerűsége négy évente kiszámíthatóan emelkedni kezd, a választásokat követő egy-két hónapban a csúcsra fut, majd (egészen 2018-ig) minden alkalommal meredeken csökken - mindaddig, amíg a kormányzati ciklus közepén el nem éri mélypontját. Hasonlóképpen, az üzleti- és fogyasztói bizalmi indexek szintén ciklikus emelkedést és csökkenést mutatnak - és hullámhegyeik csúcsai gyakran esnek a választási évekre.

Kirajzolódik a három trendvonalon a 2008-2009-es válság is: a gazdasági várakozások hirtelen, V alakú beszakadása gyakorlatilag egybeesik a mindenkori kormánypárt valaha mért legalacsonyabb népszerűségi szintjével. Figyelemre méltó, hogy az üzleti bizalmi index 1998 óta szinte csak a Fidesz kormányzása alatt erősödött pozitív tartományba - és 2014 és 2019 között az üzleti várakozások valaha volt leghosszabb pozitív periódusát látjuk kirajzolódni az ábrán. 2014 és 2019 között a fogyasztói bizalmi index is szárnyal: 2014 előtt legfeljebb választási években, néhány hónapig láthattunk hasonlóan magas értékeket. Ugyanebben a 2014 és 2019 közötti időszakban a Fidesz népszerűsége rendkívül magas, az MSZP 2006-os választási győzelméhez (vízszintes szürke vonal) közeli szinten stabilizálódik, és még a 2018-as választások után sem kezd csökkenésbe - ami a mindenkori kormányzó párt népszerűségének korábban már ismertetett ciklikusságát tekintve gyakorlatilag példátlan.

A három trendvonal hasonló mintázatát elnézve adja magát a kérdés, hogy nincs-e a változók között szisztematikus összefüggés. Ha a fent említett példák nem csak szerencsés (vagy szerencsétlen)

körülmények eseti együttállásának eredményei, hanem a választók gazdasági várakozásai jelennek meg rendszerszerűen a magyar pártpolitika folyamataiban, a hazai politikai élet elemzéséhez, és értelmezéséhez is új eszközöket kaphatunk.

Ugyanakkor az is előfordulhat, hogy a fenti ábrán megfigyelt hasonlóságok az üzleti- és a fogyasztói bizalom, valamint a mindenkori legnagyobb kormánypárt támogatottsága között véletlenszerűek. Az üzleti bizalom alakulása látványosan sűrűbb ciklikussággal bír, mint az inkumbens párt támogatottsága: 1998 és 2006 között két évente ismétlődnek a trendvonal hullámhegyei és hullámvölgyei. 2006 és 2010 között a kormánypárt támogatottsága egyenletesen csökken a 2009-es mélypontig - míg a fogyasztói bizalom a választások után szinte azonnal beszakadt, majd rendkívül alacsony szinten stabilizálódott a 2009-es második esés előtt; az üzleti bizalmi index pedig alig-alig változott egészen 2009-ig. 2014 után az inkumbens támogatottságának esése alatt az üzleti bizalmi index szintén stagnált, 2017 és 2019 között pedig, bár az inkumbens támogatottsága alig-alig változott, erősen emelkedett.

Így a gazdasági várakozások, és a mindenkori legnagyobb kormánypárt népszerűségének alakulása között szisztematikus vizsgálat nélkül nem jelenthetjük ki, hogy összefüggés van. A továbbiakban a fejezet erre a szisztematikus vizsgálatra tesz kísérletet.

Mivel a szabad szemmel észlelhető közös mintázatok nem feltétlenül jeleznek valódi kapcsolatot, az üzleti bizalmi index, a fogyasztói bizalmi index, és az inkumbens párt támogatottságának összefüggéseit három lépcsőben vizsgáltuk. Első lépésként az 1998 és 2020 közötti időszak strukturális töréseit tártuk fel[43]. Ehhez az inkumbens párt támogatottságát vizsgáltuk statisztikai módszerekkel - hiszen ez az a változónk, aminek az alakulását a gazdasági várakozások alakulásával magyarázni szeretnénk. Az 1998 és 2020 közötti időszakot az így kapott eredmények alapján korszakoltuk, majd az egyes korszakokban külön-külön vizsgáltuk tovább a fogyasztói bizalmi index, az üzleti bizalmi index, és a mindenkori legnagyobb kormánypárt népszerűségét.

Második lépésként az így definiált korszakokban ellenőriztük, hogy megfelelnek-e az adataink a korrelációs vizsgálathoz szükséges matematikai követelményeknek[44]. Amikor kellett, statisztikai műveletekkel korrigáltuk az adatsorokat - majd ezeken a korrigált adatsorokon végeztük el a korrelációs elemzést.

Harmadik lépésként pedig modelleket állítottunk fel minden korszakban a három változó közötti kapcsolat magyarázatára - hiszen az adatsorok együttmozgását feltáró korrelációs vizsgálat önmagában nem alkalmas sem az ok-okozati viszonyok, sem az egyes változók (a többi változótól független) hatásának meghatározására. Az összefüggések feltárásához a koronavírus-járvány előtti adatokat használtuk - hiszen a járvány kitörése óta eltelt rövid idő nem elégséges ahhoz, hogy

[43] Elképzelhetőek olyan, ún. strukturális törések az adatsorban, amik nem a gazdaság természetes folyamataiból, vagy a kormányzó párt cselekedeteiből következnek, de alapjaiban változtatják meg a gazdasági várakozások és az inkumbens párt népszerűsége közötti összefüggést. Ha az adatsor ilyen strukturális töréseket tartalmaz, akkor még ha van is szisztematikus összefüggés a vizsgált változók között, a különböző időszakokban lehet különböző mértékű, vagy különböző jellegű az összefüggés - az üzleti- és fogyasztói bizalmi index, illetve az inkumbens párt támogatottsága máshogy hathat egymásra az egyik évben, mint a másikban.

[44] Idősoros adatok esetén több vizsgálati módszer használatához is követelmény, hogy az adatsor stacionárius legyen: vagyis, ne változzon se a megfigyelések várható értéke (átlaga), se a varianciája. Ezt a követelményt kibővített Dickey-Fuller (ADF) és Kwiatowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) tesztekkel ellenőriztük, majd a nem-stacionárius adatsorokat kétszeresen differenciáltuk.

eldönthessük, újabb korszakhatárhoz érkeztünk-e. Ezzel a problémakörrel az elemzést követően, külön szekcióban foglalkoztunk.

Strukturális törések az inkumbens párt támogatottságában

Az inkumbens párt népszerűségét vizsgálva számítógépes kereséssel három szakaszhatárt találtunk[45]: a 2002-es országgyűlési választások időpontját (2002. április); az őszödi beszéd nyilvánosságra kerülését követő utcai zavargások utáni hónapokat (2006. november); és a Fidesz kétharmados győzelmét (2010 április). A harmadik ábrán a törések becsült időpontját vastag szaggatott fekete vonallal, a becslések 95%-os konfidencia-intervallumát pedig szürke színezéssel jelöltük. A 2002-es és a 2010-es törés nem meglepő: ezekben a hónapokban kormányváltás történt Magyarországon. A 2002-ben alakult Medgyessy-kormány markánsan különböző gazdaságpolitikát képviselt, mint 1998 és 2002 között az első Orbán-kormány - és a 2010-es második Orbán-kormány is éles gazdasági fordulatot hajtott végre az őt megelőző Bajnai-kormányhoz képest.

[45] Jushan Bai és Pierre Perron 1998-as és 2002-es tanulmányát alapul véve az R statisztikai elemző szoftver "strucchange" csomagjával végeztünk számítógépes keresést az idősoron.
A két tanulmány:
- Bai, Jushan; Perron, Pierre (1998). "Estimating and Testing Linear Models with Multiple Structural Changes". Econometrica, Vol. 66. No. 1. 47-48.
- Bai, Jushan; Perron, Pierre (2002). "Computation and Analysis of multiple structural change models". Journal of Applied Econometrics, Vol. 18. No. 1. 1-22.

3. Ábra

A legnagyobb kormánypárt népszerusége; strukturális törések.
(a teljes népesség százalékában, 1998.04.01. - 2020.04.01.)

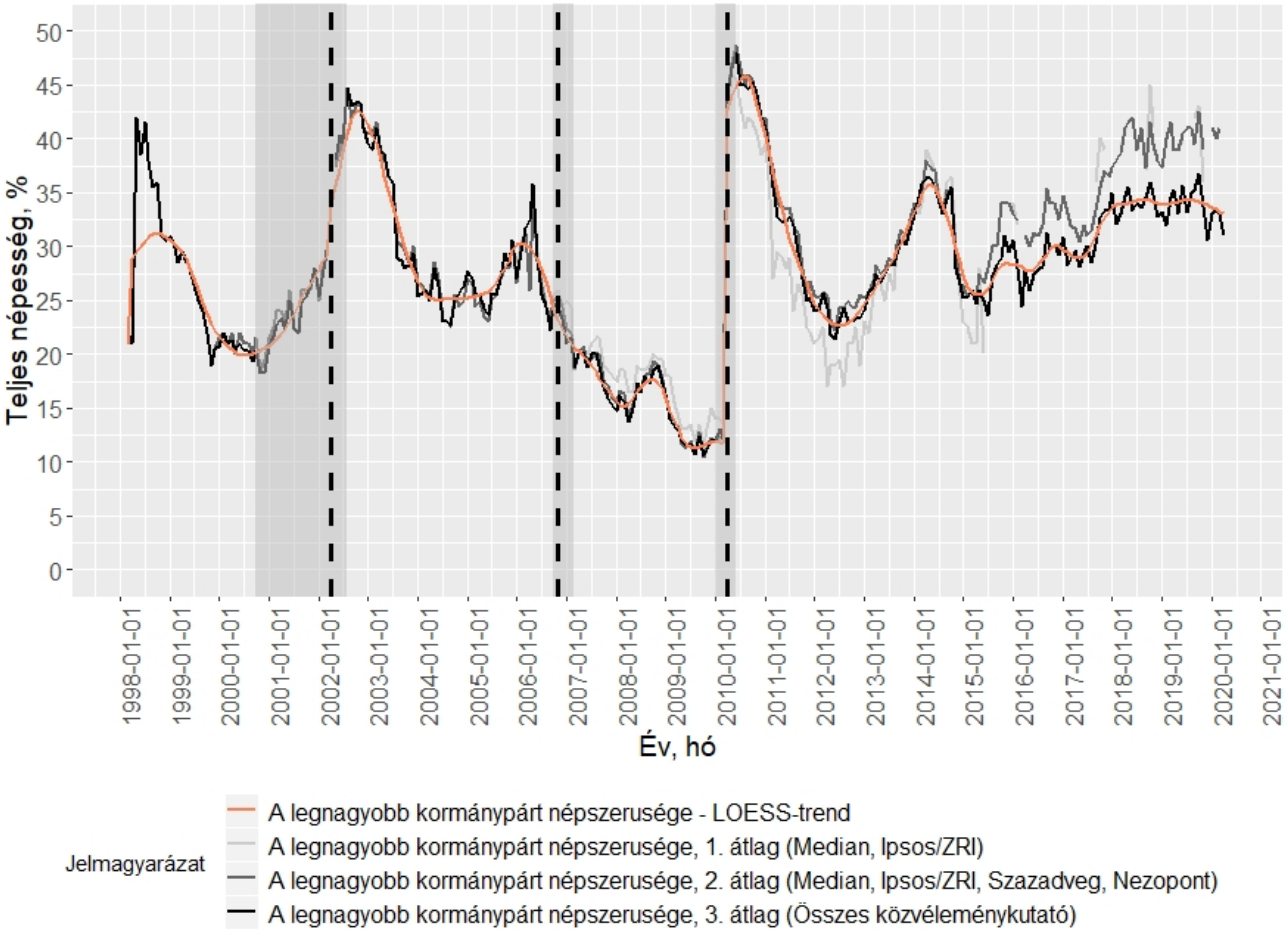

2006-ban az inkumbens támogatottságában bekövetkező törés a második Gyurcsány-kormányba vetett választói bizalom végleges elvesztésével magyarázható: a választási kampányhoz képest váratlanul bejelentett megszorítások, a miniszterelnököt övező bizalmi válság, az őszödi beszéd, majd az arra épülő sikeres ellenzéki kampány eredményeként az inkumbens támogatottsága nem tudott magához térni a kormányzati ciklus félidejében - és mivel a válság elsősorban nem a gazdasági eredmények következtében alakult ki, és öltött akut méretet, a gazdasági várakozások, és az inkumbens párt támogatottsága közötti korábban kialakult kapcsolat is megszakadhatott.

Az eredményekkel összhangban a fejezet a továbbiakban négy különböző korszakot különböztet meg: 1998 és 2002 tavasza között az első Orbán-kormány időszakát; 2002 tavasza és 2006 ősze között “az MSZP négy jó évét”; 2006 ősze és 2010 tavasza között a “hideg polgárháború” és a világgazdasági válság időszakát; 2010 után pedig a Nemzeti Együttműködés Rendszerét.

Együttmozgás, korreláció

A négy korszakban külön-külön, páronként végzett kereszt-korrelációs elemzéssel[46] vizsgáltuk meg az üzleti bizalmi index, a fogyasztói bizalmi index, és az inkumbens párt népszerűségének összefüggéseit.

1998 és 2002 között mind a fogyasztói bizalmi index, mind az üzleti bizalmi index statisztikailag szignifikáns együttmozgást mutatott az inkumbens párt támogatottságával: az üzleti bizalmi index változásait 9 hónap késéssel (Pearson-korrelációs együttható: 0,43), a fogyasztói bizalmi index alakulását pedig egy hónap késéssel (Pearson-korrelációs együttható: 0,49) követte a kormánypárt támogatottsága. Ezek közepesen erős pozitív irányú kapcsolatot jelentenek.[47] 2002 és 2006 között szintén szignifikáns a három változó együttmozgása - azonban az összefüggés más jellegű, mint 2002 előtt. Az inkumbens támogatottsága ebben az időszakban 3 hónapos késéssel követte az üzleti bizalmi index alakulását, azonban a kapcsolat előjele, az együttmozgás típusa negatívra változott: míg az előző időszakban az inkumbens támogatottsága csökkent, ha előtte az üzleti bizalom is csökkent, 2002 és 2006 között az inkumbens támogatottsága növekedett, amikor az üzleti bizalom csökkent (Pearson korrelációs együttható: -0,31). Ebben az időszakban a fogyasztói bizalmi index azonnali együttmozgást mutatott az inkumbens támogatottságával (Pearson korrelációs együttható: 0,37).

2007 és 2010 között az inkumbens párt támogatottsága 7 hónappal követte az üzleti bizalom alakulását (Pearson korrelációs együttható: 0,35), a fogyasztói bizalmi indexét pedig egy hónappal (Pearson korrelációs együttható: 0,38). 2010 után a legnagyobb kormányzó párt támogatottsága közel egy évvel, 10 hónappal lemaradva követte az üzleti bizalmi index alakulását (Pearson korrelációs együttható: 0,25), a fogyasztói bizalmi indexét pedig egy hónap lemaradással (Pearson korrelációs együttható: 0,21), hasonlóan az 1998 és 2002 közötti időszakhoz.

Összességében elmondhatjuk, hogy az elmúlt huszonkét évben az inkumbens párt támogatottsága szorosan, legfeljebb egy hónap lemaradással követte a fogyasztói bizalmi index alakulását - az üzleti bizalmi indexet pedig lazábban, 3-10 hónap lemaradással. Az eredmények tükrében kijelenthetjük azt is, hogy a három mérőszám együttmozgása szisztematikus, és így rendszerszintű összefüggésre utal.

Az összefüggés modellezése, interpretálása

Mivel az inkumbens párt támogatottsága szisztematikusan együtt mozog az üzleti és a fogyasztói bizalmi indexekkel, lehetséges a három változó közötti összefüggés további statisztikai elemzése - ezt mind a négy vizsgált időszakban egy-egy kifejezetten többdimenziós, idősoros összefüggések vizsgálatára alkalmas modell, egy-egy vektor-autoregressziós (VAR) modell segítségével tettük meg[48].

[46] Kereszt-korrelációs vizsgálat esetén a két idősor együttmozgását úgy vizsgáljuk, hogy az egyik idősort lépésenként elcsúsztatjuk a másikhoz képest - és mindegyik lépés után ellenőrizzük, hogy tapasztalható-e statisztikailag szignifikáns együttmozgás. Így az időben csúsztava jelentkező hatásokat is észrevehetjük.

[47] A korrelációs együttható maximuma 1, minimuma -1. Ezek jelentik a determinisztikus kapcsolatot, a 0-hoz közelebb eső értékek pedig a gyenge kapcsolatot. A negatív tartomány az ellentétes irányú kapcsolatot jelöli: amikor az egyik változó növelése a másik csökkenését eredményezi.

[48] A vektor-autoregressziós modellek több, egymásra kölcsönösen ható idősor esetén azt feltételezik, hogy az egyes idősorok elemeit a többi idősor korábbi elemei mellett a saját korábbi elemeik is befolyásolhatják. A VAR modellek elkészítéséhez a változóinkat matematikailag olyan sorozatokként definiáltuk, amelyek a "véletlen bolyongás, sodródással" folyamatával írhatóak le.

A változók statisztikailag szignifikáns együttmozgásának megállapításán túl azért érdemes a megfelelő matematikai eszközök segítségével modelleket alkotni a feltárt összefüggésekről, mert így lehetségessé válhat egy-egy változó konkrét hatásának a becslése - függetlenül a modellben szereplő többi változó hatásától. Egy jól megválasztott, a valós összefüggést megfelelően közelítő statisztikai modell segítségével például képesek lehetünk meghatározni az inkumbens párt népszerűség-változását a fogyasztói, vagy az üzleti bizalmi index egységnyi változását követően.

A modellezés legfontosabb eredményeit három táblázatban foglaljuk össze. A 22-es táblázatban az inkumbens népszerűségét magyaráztuk az egyes időszakokban, a melléklet 15-ös táblázatában a fogyasztói bizalmi indexet, a melléklet 16-osban pedig az üzleti bizalmi indexet. A táblázatban a csillaggal jelölt értékek 90%-os, a nem csillagozott értékek pedig 95%-os megbízhatósági szinten voltak szignifikánsak. (A hiányzó értékek pedig nem voltak szignifikánsak.)

22. **táblázat. Üzleti és fogyasztói bizalmi index hatása az inkumbens támogatottságára**

	1998-2002	2002-2006	2006-2010	2010-
Üzleti bizalmi index hatása a két hónappal későbbi inkumbens támogatottságra	-	-	-	-
Üzleti bizalmi index hatása az egy hónappal későbbi inkumbens támogatottságra	0,41*	-	-	-
Fogyasztói bizalmi index hatása a két hónappal későbbi inkumbens támogatottságra	0,28*	-	-	-0,12
Fogyasztói bizalmi index hatása az egy hónappal későbbi inkumbens támogatottságra	-	0,24	-	0,15
A kormányzó párt adott hónapban mért népszerűség-emelkedésének hatása önmagára a mérést követő második hónapban	-	0,32	-	-
A kormányzó párt adott hónapban mért népszerűség-emelkedésének hatása önmagára a mérést követő hónapban	0,53	0,46	0,64	0,96
Granger-teszt eredménye (a gazdasági változók hatnak-e az inkumbensre, vagy fordítva)	A gazdasági helyzetértékelés hat a politikára	A gazdasági helyzetértékelés hat a politikára	A politika hat a gazdasági helyzetértékelésre	A gazdasági helyzetértékelés hat a politikára

1998 és 2002 között a modellezés eredményeként elmondhatjuk, hogy egy adott hónapban az inkumbens párt támogatottságát a két hónappal korábban mért fogyasztói bizalmi index mértéke, az előző hónapban mért üzleti bizalmi index értéke, és az inkumbens támogatottságának az előző hónapban mért értéke befolyásolta. Az üzleti bizalmi index egy ponttal magasabb (vagy alacsonyabb) értéke átlagosan 0,41 százalékponttal magasabb (vagy alacsonyabb) értékhez vezetett az inkumbens támogatottságában a következő hónapban; míg a fogyasztói bizalmi index egy ponttal magasabb értéke 0,28 százalékponttal magasabb népszerűséghez vezetett két hónappal később. Az inkumbens népszerűségének egy pontos növekedése pedig átlagosan 0,53 százalékpont növekedéshez vezetett a következő hónapban - függetlenül a két gazdasági változó alakulásától. Ugyanakkor az összefüggés statisztikai modellezése azt is felfedte, hogy a három változó közötti kapcsolat nem egyirányú: nem csak a gazdasági várakozások hatottak az inkumbens népszerűségére, de az inkumbens népszerűségének változása is hatott a fogyasztói bizalmi index alakulására (a fogyasztói bizalmi index,

és az üzleti bizalmi index korábbi értékei mellett). Az üzleti bizalmi index alakulására viszont csak saját korábbi értékei hatottak.

A változóknak ez a komplex összefüggése magyarázza a korrelációs elemzésben ismertetett eredményektől való eltérést: két változó együttmozgásának vizsgálatakor a megfigyelések bonyolult egymásra hatása miatt erősebbnek tűnhettek bizonyos összefüggések a valóságosnál (ezért láthattunk szignifikáns együttmozgást az üzleti bizalmi index 9 hónappal korábbi értéke, és az inkumbens támogatottsága között), más összefüggések pedig gyengébbnek látszódhattak (ezért nem láttunk statisztikailag szignifikáns együttmozgást az üzleti bizalmi index, vagy a fogyasztói bizalmi index két hónappal korábbi értéke, és az inkumbens támogatottsága között).

A változók között feltárt komplex összefüggés felveti azt a kérdést is, hogy mit tekinthetünk a változók közül oknak, és mit okozatnak - összességében megmondható-e az 1998 és 2002 közötti adatok alapján, hogy az üzleti bizalmi index és a fogyasztói bizalmi index változásai vezettek az inkumbens népszerűségében megfigyelt változásokhoz, vagy inkább az inkumbens támogatottságának alakulása csapódhatott le a fogyasztói bizalom alakulásában? Ennek a kérdésnek a (részleges) megválaszolásában egy újabb statisztikai teszt, az ún. Granger-teszt lehet a segítségünkre[49]. 1998 és 2002 között az elvégzett Granger-teszt alapján a fogyasztói, és az üzlet bizalmi index alakulása jobban magyarázta az inkumbens támogatottságát, mint az inkumbens támogatottságának korábbi értékei - így elmondhatjuk, hogy összességében az inkumbens támogatottsága függött a gazdasági várakozásoktól, és nem fordítva.

2002 és 2006 között a statisztikai modellezés szerint az üzleti bizalmi index alakulása nem befolyásolta az inkumbens támogatottságának alakulását, míg a fogyasztói bizalmi index előző hónapban mért értéke, illetve a népszerűségi értékek egy, és két hónappal korábban mért értékei igen. Átlagosan egy egy ponttal magasabb fogyasztói bizalmi index 0,24 százalékponttal magasabb népszerűséget eredményezett a következő hónapban - míg a népszerűség egy pontos emelkedése a rákövetkező hónapban 0,46, az azt követő hónapban pedig 0,32 százalékpontnyi emelkedést jelentett (22-es táblázat). Ebben az időszakban az inkumbens párt népszerűségének a fogyasztói bizalom alakulására gyakorolt visszahatása megszűnt, és az üzleti, illetve a fogyasztói bizalmi index egy-egy hónapban mért értéke is csak saját korábbi értéküktől függött - viszont azoktól jóval erősebben, mint 1998 és 2002 között. Az elvégzett Granger-teszt alapján elmondható, hogy az inkumbens népszerűségét összességében jobban magyarázta a fogyasztói bizalmi index korábbi értékeinek alakulása, mint a saját korábbi értékei - viszont az üzleti bizalmi index alakulásának már nem volt ilyen magyarázó ereje.

2006 és 2010 között a modellezés szerint az inkumbens támogatottsága kizárólag a népszerűségi adatok korábbi értékeitől függött - egy pontnyi emelkedés az inkumbens támogatottságában a következő hónapban átlagosan 0,64 százalékpontnyi emelkedést jelentett. Viszont a fogyasztói bizalmi index alakulását a saját korábbi értékei, az üzleti bizalmi index korábbi értékei, és az inkumbens támogatottságának korábbi értékei is magyarázták; és az üzleti bizalmi index alakulását ebben az időszakban a saját korábbi értékei mellett a fogyasztói bizalmi index alakulása is befolyásolta.

Látható tehát, hogy a három változó ebben az időszakban is komplex összefüggésben állt egymással - azonban a hatásmechanizmus fordítottnak tűnik, mint korábban: 2006 és 2010 között nem a fogyasztói

[49] A Granger-teszt azt mutatja meg, hogy több, egymással párhuzamosan alakuló, és egymásra kölcsönösen ható változó esetén egy (vagy több) változó korábbi értékei összességében jobban magyarázzák-e egy másik változó értékeit, mint a másik változó saját korábbi értékei.

bizalom alakulása befolyásolta az inkumbens támogatottságát, hanem az inkumbens támogatottsága a fogyasztói bizalmi indexet. Ezt a feltételezésünket a korszak adatain elvégzett Granger-teszt is megerősítette: a gazdasági várakozásokat jelző változók korábbi értékei nem magyarázták jobban az inkumbens támogatottságát, mint annak korábbi értékei - viszont az inkumbens támogatottságának korábbi értékei jobban magyarázták az üzleti, és fogyasztói bizalmi index értékeit, mint azok saját korábbi értékei.

2010 után a modellezés szerint az inkumbens támogatottsága ismét összefüggésben állt a fogyasztói bizalmi index egy, illetve két hónappal korábbi értékével, a saját egy hónappal korábbi értékei mellett. Egy pontnyi emelkedés a fogyasztói bizalmi indexben átlagosan 0,15 százalékpontnyi emelkedést jelentett az inkumbens támogatottságában a következő hónapban, és 0,12 százalékpontnyi csökkenést két hónappal később - tehát összességében a fogyasztói index egy pontnyi növekedése 0,03 százalékpont emelkedést jelentett két hónap alatt. Az inkumbens támogatottságának egy pontnyi növekedése ezzel szemben átlagosan 0,96 százalékpontnyi növekedést jelentett a következő hónap népszerűségi adataiban. A fogyasztói bizalmi indexre mind az üzleti bizalmi index, mind az inkumbens támogatottsága, mind saját korábbi értékei hatottak - a fogyasztói bizalmi index értéke pedig csak saját korábbi értékeitől függött. Az elvégzett Granger-teszt szerint a korszakban az inkumbens népszerűségét jobban magyarázták a fogyasztói bizalmi index korábbi értékei, mint a saját korábbi értékei.

Összességében elmondhatjuk, hogy a statisztikai modellezés felfedte, hogy az inkumbens párt támogatottsága, és a gazdasági várakozások között komplexebb összefüggés áll fenn, mint amire a korrelációs elemzés alapján következtethettünk. Úgy tűnik, hogy az inkumbens párt népszerűsége és az üzleti bizalmi index nincsenek közvetlen kapcsolatban - a korrelációk során jelentkező sok hónapos csúszással megjelent együttmozgás áttételes hatások eredménye.

Ugyanakkor, a fogyasztói bizalmi index hatását a modellezés is megerősítette. Bár a pontos összefüggés az áttételes hatások miatt itt is összetettebbnek tűnik, mint amire a korrelációk alapján következtettünk, az inkumbens párt népszerűsége tipikusan egy, vagy két hónap csúszással követi a fogyasztói bizalmi index változásait. Fontos eredmény, hogy 2006 és 2010 között nem a fogyasztói bizalom gyakorolt hatást az inkumbens párt támogatottságára, hanem a kormányzó párt népszerűsége befolyásolta a fogyasztói bizalmi index alakulását. Ez ugyanakkor csak erre a ciklusra volt jellemző.

Összegzés: a fogyasztói bizalmi index és az inkumbens párt népszerűsége

A fejezetben kísérletet tettünk a hazai gazdasági várakozások, és a mindenkori inkumbens párt népszerűsége közötti rendszerszintű összefüggés feltárására.

A korrelációs elemzés mindegyik általunk definiált korszakban statisztikailag szignifikáns együttmozgást talált a gazdasági várakozások, és az inkumbens párt népszerűsége között: a fogyasztói bizalmi indexet szorosan, tipikusan egy-két hónap késéssel, míg az üzleti bizalmi indexet lazábban, általában 7-10 hónap késéssel követte a legnagyobb kormánypárt népszerűsége. Ez alapján kijelenthetjük, hogy a gazdasági várakozások és a mindenkori inkumbens támogatottsága között rendszerszintű összefüggés van Magyarországon is - azonban a modellezésünk felfedte, hogy ez az összefüggés jóval bonyolultabb, mint amit az egyszerű korrelációs elemzés sugall. Egyrészt, nem csak az összefüggés mértéke, de iránya is különbözhet az egyes korszakok között: a 2006-2010-es válság idején a politikai válság következménye volt a fogyasztók gazdasági várakozásainak zuhanása, nem

pedig fordítva. Másrészt, a változók egymásra hatásának következményeként a korrelációs elemzés felülbecsülhette a üzleti várakozások hatását - az a további statisztikai elemzés során elhanyagolhatónak bizonyult.

Fontos azt is kiemelnünk, hogy az inkumbens párt egy adott hónapban mért népszerűsége erősen befolyásolja a kormányzó párt a következő hónapban mért népszerűségét: a pártpolitika folyamatai a gazdasági várakozások alakulásától függetlenül is erősítik önmagukat. Összességében azonban kijelenthetjük, hogy a fogyasztói bizalmi index nem csak szoros együttmozgást mutat a mindenkori legnagyobb kormánypárt népszerűségével, de tipikusan befolyásolja is azt: a fogyasztói bizalmi index esése (a különleges politikai krízisek időtartamán kívül) az inkumbens népszerűségének eséséhez is vezet; és ha a fogyasztók gazdasági várakozásai javulnak, a kormányzó párt megítélése is javul.

Hogyan hathat a koronavírus-válság a Fidesz népszerűségére?

A fogyasztói bizalmi index, illetve a mindenkori inkumbens párt támogatottsága közötti összefüggés statisztikai modellezése lehetőséget teremt a legnagyobb kormánypárt jövőbeli népszerűségének becslésére is. Mivel mind a fogyasztói bizalmi index, mind a kormányzó párt népszerűsége erősen függ a saját, illetve egymás korábbi hónapokban mért értékeitől, a múltbeli és a pillanatnyi adatok ismeretében lehetséges a következő hónapokban várható értékek becslése - feltételezve, hogy a múltban feltárt összefüggések érvényben maradnak.

2018 elejétől a kormányzó Fidesz népszerűsége egy rendkívül magas, korábban legfeljebb választási években elért, 30 százalékot meghaladó szinten stabilizálódott. Ugyanebben az időszakban a fogyasztói bizalmi index hónapról hónapra szintén nagyon optimista, 2002 óta nem látott értékeket mutatott. A korábbiakban feltárt összefüggés alapján a kormánypártnak nem volt oka aggodalomra: a fogyasztói bizalmi index tartósan magas értéke jelezte, hogy rövid- és középtávon nem várható a Fidesz népszerűségének megingása.

2020 márciusában azonban begyűrűzött Magyarországra is a koronavírus által okozott világjárvány (COVID-19) - ami a fogyasztói bizalmi index történelmi, 38 pontos esését hozta. A fogyasztói bizalmi index, és a mindenkori legnagyobb kormánypárt támogatottságának kapcsolatát figyelembe véve felmerül a kérdés: milyen hatással lehet a koronavírus-járvány által okozott gazdasági bizonytalanság, és az azt övező fogyasztói pesszimizmus a Fidesz népszerűségére? És bár a járvány kitörése óta eltelt rövid idő nem teszi lehetővé, hogy erre a kérdésre biztos válaszokat adjunk, a fejezetben felállított modell itt is a segítségünkre lehet.

A negyedik ábrán a Fidesz a 2018-as országgyűlési választásoktól 2020 márciusáig mért népszerűsége látható a teljes népesség körében - és a fejezetben felállított modell segítségével becsült népszerűsége 2020 áprilisa és augusztusa között[50]. Ezen az ábrán a jövőbeli becslés elkészítésekor *a koronavírus-járvány kitörése előtti állapotot* vettük alapul: a Fidesz népszerűségét tekintve ezek voltak a realisztikus várakozások 2020. márciusának elején.

[50] A predikciót az R statisztikai elemző szoftver "fpp" csomagjával készítettük.

4. Ábra

A Fidesz népszerusége - predikciók a járvány elott.
(a teljes népesség százalékában, 2018.04.01. - 2020.09.01.)

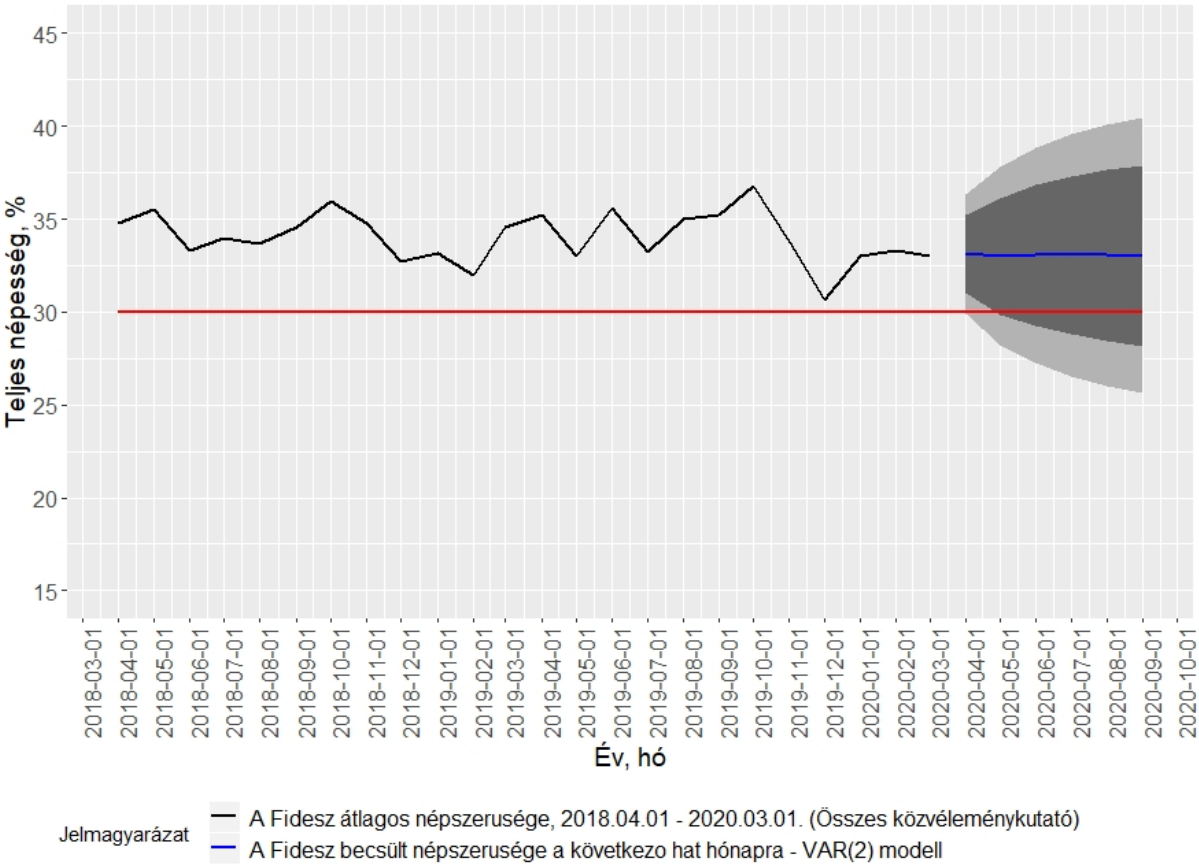

Látható, hogy a jövőbeli becsült népszerűség várható értéke szinte változatlan a korábban mért valós értékekhez képest, és kényelmes biztonsággal tartja a kormánypárt a valószínű parlamenti győzelmet jelentő, a teljes népességben mért 30 százalékos népszerűségi szint felett a támogatottságát (ez a pártválasztók között nagyjából 45%-os támogatottságnak felel meg).

Ehhez képest a következő ábrán az előrejelzés készítése során már támaszkodtunk az áprilisi fogyasztói bizalmi index értékére, és az áprilisi közvéleménykutatási adatokra is[51]. Így az ötödik ábra közvetlenül a járvány kitörését követő hetekben mutatja a kormánypárt várható népszerűségét - ha valaki a Fidesz népszerűségének jövőbeli alakulására lett volna kíváncsi 2020. áprilisának első heteiben, a modellezésünk szerint (tehát a fogyasztói bizalmi index esése alapján) ez lehetett volna a realisztikus várakozása.

[51] A predikciót az R statisztikai elemző szoftver “fpp” csomagjával készítettük.

5. Ábra

A Fidesz népszerusége - predikciók a járvány kitörésekor.
(a teljes népesség százalékában, 2018.04.01. - 2020.09.01.)

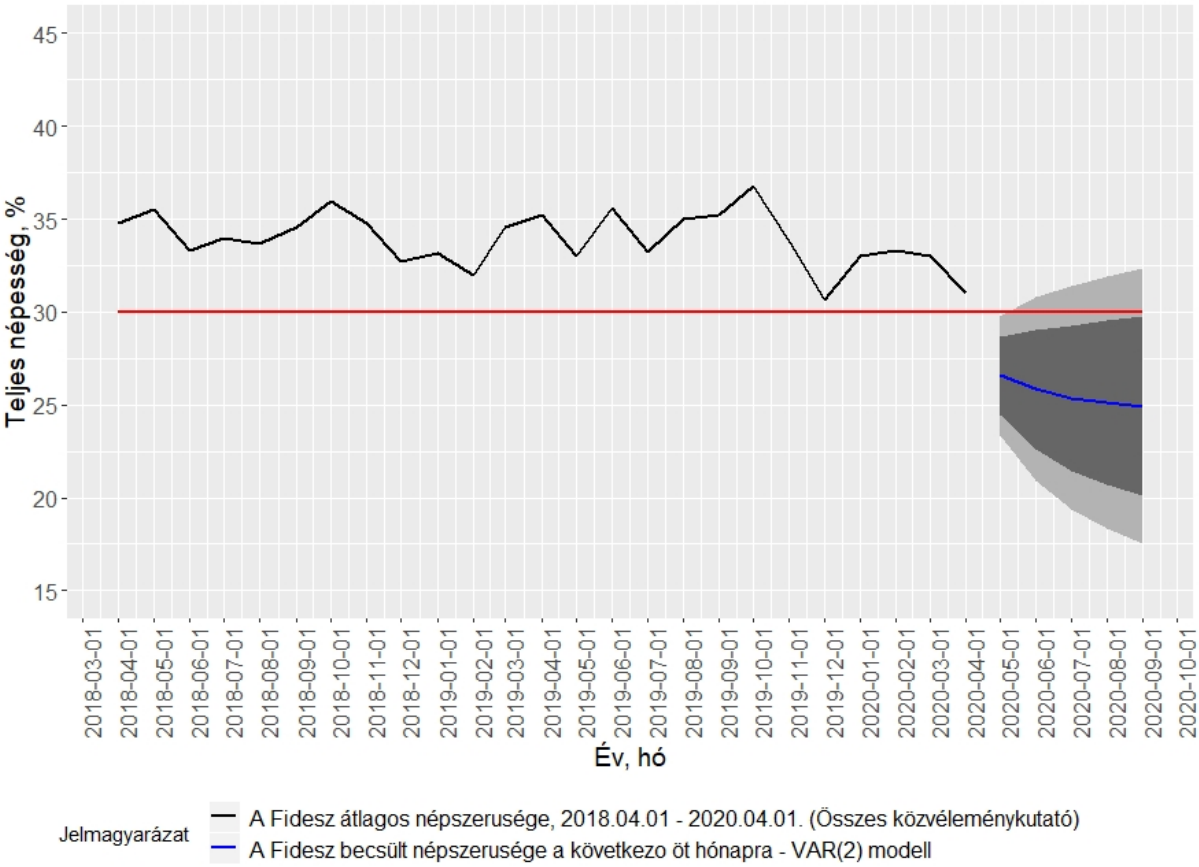

Jelmagyarázat
A Fidesz átlagos népszerusége, 2018.04.01 - 2020.04.01. (Összes közvéleménykutató)
A Fidesz becsült népszerusége a következo öt hónapra - VAR(2) modell

A változás drasztikus: bár az áprilisi közvéleménykutatások csak minimális, hibahatáron belüli eltérést mutatnak, a modellezés szerint a kormánypárt népszerűsége már májusban 30 százalék alá kellett volna, hogy essen, és a kormánypárt 23-25 százalékig történő gyengülése sem volt kizárható. Az áprilisi előrejelzés szerint ez a sokk akár a nyár végéig is éreztethette volna a hatását. Júniusban már tudjuk azonban, hogy ez nem történt meg, tehát a fogyasztói bizalmi index és a kormánypárti népszerűsége közötti kapcsolat megváltozott.

2020. májusában a fogyasztói várakozások visszapattantak az áprilisi mélypontról: a fogyasztói bizalmi index 38 pontos esését 11 pontos erősödés követte. Hasonlóképpen, a Fidesz népszerűsége is növekedett a teljes népesség körében (igaz, ekkor több intézet is más adatfelvételi módszerre váltott), a válság első hónapjából tehát jól jött ki a kormány.

A fejezetben felállított modell segítségével kiszámolhatjuk a Fidesz népszerűségének alakulására vonatkozó pillanatnyi (májusi) előrejelzésünket is - a modellezés eredményét a hatodik ábrán közöljük

.

6. Ábra

A Fidesz népszerusége - predikciók a járvány után.
(a teljes népesség százalékában, 2018.04.01. - 2020.09.01.)

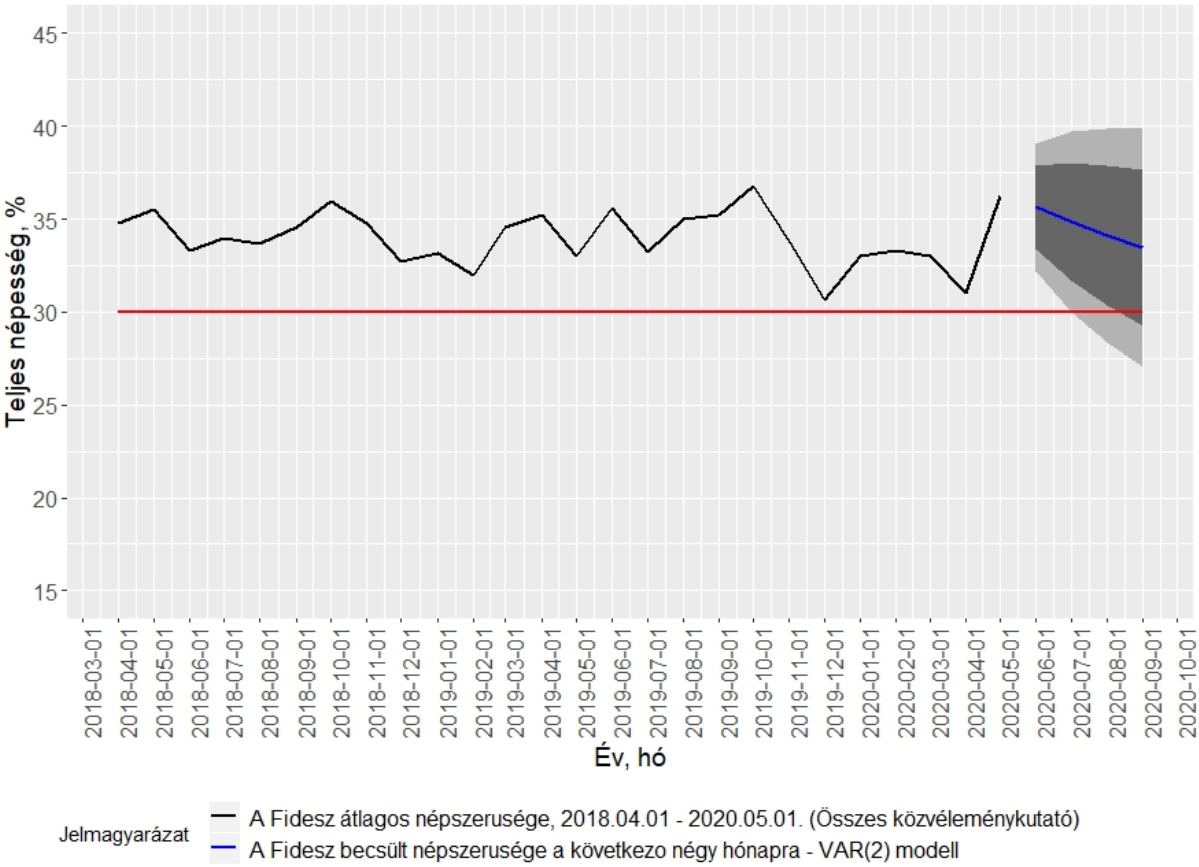

Jelmagyarázat
A Fidesz átlagos népszerusége, 2018.04.01 - 2020.05.01. (Összes közvéleménykutató)
A Fidesz becsült népszerusége a következo négy hónapra - VAR(2) modell

A modell szerint a Fidesz kiugróan magas népszerűsége nem tart ki a nyár végéig: várhatóan a párt támogatottsága lépésről-lépésre visszatér a járvány előtt mért intervallumba.

Ugyanakkor fontos kiemelnünk, hogy ez a pillanatnyi előrejelzés több feltevéssel is él. Egyrészt, feltételezzük, hogy a fogyasztói bizalmi index felépülése folytatódik[52] *- hiszen áprilisi pillanatképünk megmutatta, hogy a fogyasztók gazdasági várakozásainak tartós, és drasztikus esése komoly kihívások elé állíthatja a kormánypártot. Egy, a világgazdaságból begyűrűző válság könnyedén felülírhatja a jelenlegi várakozásokat.*

Másrészt, az alkalmazott modell a korábban megfigyelt összefüggésekre épít - és ahogy korábban, most is lehetséges, hogy a fogyasztói bizalom és az inkumbens párt támogatottsága közötti összefüggés megváltozik. Nem lehetetlen, hogy a Fidesz a fogyasztói bizalmi index tartósan alacsony értékei mellett is képes lenne fenntartani magas népszerűségét - azonban egy ilyen helyzet a magyar politika viszonyaiban egy újabb törést, minőségi változást jelezne.

Nagyon valószínű, hogy ilyen, új helyzettel állunk szemben: a fogyasztói bizalmi index és a kormány népszerűsége közötti olló nagyon szélesre nyílt, ennek az állapotnak a hosszú távú fenntartására

[52] A GKI legfrissebb adatai szerint ez történt, és a fogyasztói bizalmi index erősödése júniusban folytatódott: annak jelenlegi, -32 pontos értéke a 2003-2005 közötti időszakhoz mérhető. https://www.gki.hu/language/hu/2020/06/10/juniusban-csokkent-de-meg-eros-maradt-a-fogyasztok-pesszimizmusa/

korábban nem láttunk példát. Amikor utoljára ilyen alacsonyan volt a fogyasztói bizalmi index, 2013 nyarán, akkor a kormánypárt támogatottsága a pártot választani tudók között 45-47 százalék körül volt, a jelenleginél jó tíz százalékponttal alacsonyabban. Ez a szint egységes ellenzéki fellépés mellett nem biztos, hogy elegendő lenne az Orbán-kormány újraválasztásához. Ugyanakkor éppen a valószínűleg új helyzet miatt nem tehetjük meg, hogy pusztán a fogyasztói bizalmi index szintjéből indulunk ki.

Területi elemzés: a közmunkaprogram hatása a Fidesz támogatottságára

Az idősorelemzés után ebben a fejezetben területi, településszintű adatokat fogunk vizsgálni. A közfoglalkoztatottsággal és ezen belül kifejezetten a közmunkával kapcsolatos intézkedések számos szakmai irányból is kemény kritikai kereszttűzbe kerültek az elmúlt években, illetve a mai napig is intenzív elemzői érdeklődésre tartanak számot. A kutatók többek között a közmunkaprogramot egyrészt, mint szociálpolitikai intézkedést,[53] másrészt, mint politikai népszerűség-növelő stratégiai lépést, harmadrészt pedig mint a választási magatartást kontrollálni képes lépést vizsgálják. Mindhárom típusú kérdés esetében közös az, hogy a kritikai szempont kulcsfontosságú eleme az alacsonyan iskolázott, nehéz munkaerőpiaci lehetőségekkel rendelkező és alapvetően kiszolgáltatott személyek helyzete, illetve az, hogy a közmunkaprogram hogyan hat (javít, nem változtat, vagy éppen ront) ezen csoportok életkörülményein. Mi a második és harmadik kérdést fogjuk körbejárni ebben a fejezetben.

A pártpreferencia, a választási magatartás és kifejezetten a Fidesz támogatottsága azért kapcsolódik szorosabban a közfoglalkoztatottság kérdéséhez (és azért merül fel egyáltalán ilyen típusú politikai érdekként), mert a Fidesz – mint azt korábban bemutattuk – az átlagosnál jobban teljesít az alacsonyan iskolázott, rossz munkaerőpiaci lehetőségekkel rendelkező és kiszolgáltatott csoportok körében,[54] melyek éppen a közmunkaprogramok célcsoportjának tekinthetőek. Mivel mindennek erős területi lokalizációja is van, a magyarországi választási eredményeken az is megfigyelhető, hogy a Fidesz kiemelkedően jól teljesít olyan jellemzően kisebb településeken, amelyeket nagyrészt alacsony szocio-ökonómiai státuszú választópolgárok laknak. Ennek magyarázatára szolgál a korábban már említett ún. "választói klientúra hipotézis",[55] amely szerint a fideszes politikusok szavazatszerzés céljából tudatosan korlátozzák a választójog szabad gyakorlását. A közmunkaprogramba való bekerülés, vagy éppen az onnan való kikerülés annyira nagy mértékben befolyásolja az érintett lakosok életkörülményeit és kiszolgáltatottságát, illetve olyan komoly függő helyzetbe kerülhetnek ezáltal, hogy inkább hajlandóak

[53] „A közfoglalkoztatási csapda", A Magyar Szegénységellenes Hálózat jelentése a közfoglalkoztatottak hátteréről, helyzetéről és lehetőségeiről: http://jeney.web.elte.hu/0039_Farkas_Molnar_2014_kozfoglalkoztatasi_csapda.pdf
Budapest Intézet – Hétfa Elemző Központ (2011): A közcélú foglalkoztatás kibővülésének célzottsága, igénybevétele és hatása a tartós munkanélküliségre. Kutatási jelentés (javított változat). 2011. augusztus 30.
Scharle Ágota: A közfoglalkoztatás mérete és költsége. In: Fazekas Károly-Neumann László (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2013 61-62.

[54] https://g7.hu/kozelet/20180420/ahol-iskolazottabb-a-nepesseg-ott-kevesebben-szavaztak-a-fideszre/

[55] Mares-Young (2019): Varieties of Clientelism in Hungarian Elections, Comparative Politics, Volume 51, Number 3, April 2019, pp. 449-480(32), City University of New York
https://g7.hu/kozelet/20190502/be-lehet-bizonyitani-ha-csalnak-az-onkormanyzati-valasztasokon/

a “helyi normák” követésére, semmint lelkiismeretük szerint szavazzanak. Ahogy a hipotéziseknél kitértünk rá, messze nem a közmunkás az egyetlen kiszolgáltatott szereplő a magyar társadalomban, azonban mégiscsak nekik van a legkevesebb alternatívájuk, és a korábbi kutatások is az ő befolyásolásukra gyanakodtak a leginkább (Mares és Young, illetve a Political Capital vezette kutatócsoport[56]).

A következőkben a bevezetőben ismertetett első hipotézis (választási befolyásolás) elméleti keretein belül két olyan kérdéspárt vizsgálunk, melyek a közmunkaprogram hatását feltételezik a Fidesz támogatottsága mögött. Mindkét kérdéspár a klasszikus szavazási magatartás, illetve a közmunkaprogram lokális kiszolgáltatottságával foglalkozik, a következő kérdésekkel:

1. Milyen önálló szerepe van a közfoglalkoztatottságnak a Fidesz 2018-as választási eredményei alapján mért támogatottságában területi szinten? Milyen különbségek tapasztalhatóak ebben a fideszes és a nem fideszes polgármesterek szerint bontott településcsoportok között?

2. Milyen önálló szerepe van a közfoglalkoztatottságnak a Fidesz 2014-2018 között tapasztalt támogatottság-*növekményében*? Milyen különbségek tapasztalhatóak ebben a fideszes és a nem fideszes polgármesterek szerint bontott településcsoportok között?

Az „önálló szerep” kitételnek azért van jelentősége, mert azt eddig is tudtuk, hogy a sok közmunkást foglalkoztató települések kormánypártibbak az átlagnál,[57] de ezt okozhatja az egyébként is eltérő fejlettségük vagy méretük – azt viszont nem tudjuk, hogy vajon két hasonló gazdasági-társadalmi mutatókkal rendelkező település közül az egyik kormánypártibb-e csak azért, mert több közmunkást foglalkoztat. Ezeket a mutatókat és a településméretet, valamint azt, hogy miben különböznek a kormánypárti és nem kormánypárti polgármester által vezetett városok, falvak, az eddigi kutatások nem vették figyelembe. Ez utóbbi bontásnak a beemelése azért fontos mindkét kérdés esetében, mert a helyi hatalomgyakorlás erősödése elsősorban éppen a közmunkaprogrammal valósítható meg, amely a településeken belüli munkáltatói monopóliumon keresztül közvetlenül vagy közvetett módon hat a választási arányokra. A fenti kérdéspárok vizsgálatához külön-külön építettünk többváltozós regressziós modelleket, melyeket a továbbiakban a fenti sorrendben mutatunk be. A modellek esetében a választási eredményeket a közfoglalkoztatottsági adatok és más településszintű változók tükrében vizsgáljuk. Kizárólag területi adatokkal dolgozunk, az elemzés egységét minden esetben a magyarországi települések jelentik.[58] A többváltozós modellekhez további magyarázó-, illetve kontrollváltozóként az adott település egyéb tulajdonságait is bevontuk. Mint központi magyarázó változót, előállítottuk a közfoglalkoztatottak arányát, amely azt adja meg, hogy az aktív korban lévő lakosság hány százaléka vett részt az adott településen a közmunkaprogramban 2018-ban. Ennek területi megoszlását az 7. *ábra* szemlélteti: elsősorban az ország perifériáján lévő borsodi, szabolcsi, békési, dél-baranyai települések és Jász-Nagykun-Szolnok megye egyes részei érintettek.

[56] „A szegények voksa” című elemzés, az Átlátszó, a K-Monitor, a Political Capital és a Transparency International Magyarország közös tanulmánya: https://cdn.atlatszo.hu/wp-content/uploads/2015/02/PC-Atlatszo-TI-KM_ASzegenyekVoksaKozmunkaEsAValasztasTisztasaganakKockazatai_150219-1.pdf?x86639

[57] Ismét lásd „A szegények voksa” című elemzést. https://cdn.atlatszo.hu/wp-content/uploads/2015/02/PC-Atlatszo-TI-KM_ASzegenyekVoksaKozmunkaEsAValasztasTisztasaganakKockazatai_150219-1.pdf?x86639

[58] A teljes magyarországi település-hálózatból ki kellett vennünk azokat a településeket, melyek esetében a közmunkaprogramban résztvevők száma a hivatalos statisztikák alapján nem elérhetőek (ez 130 települést jelent).

7. ábra A közfoglalkoztatottak aránya Magyarországon 2018-ban (településenként, az aktív korú népességen belül)

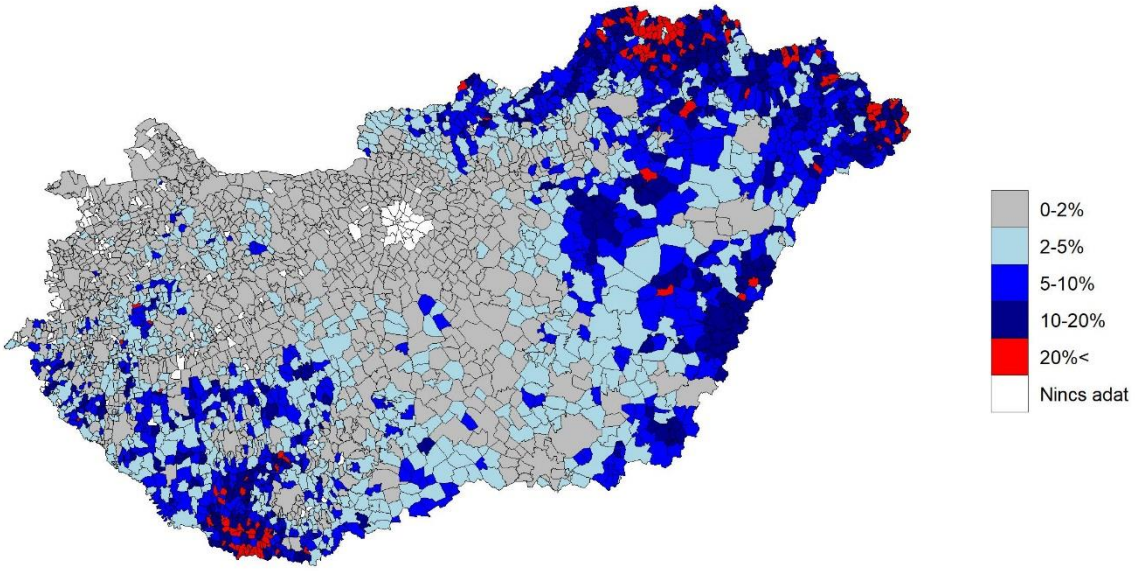

Forrás: Saját szerkesztés

Az első modell a 2018-as választás során a Fideszre adott szavazatok arányát vizsgálja. Az első modell esetében (*23. táblázat*) tehát arra a kérdésre keressük a választ, hogy az életkörülményekkel összefüggő településszintű változók, illetve külön a közfoglalkoztatottak aránya hogyan befolyásolja az adott településen 2018-ban leadott Fidesz-szavazatok arányát. Ez alapján tehát független (magyarázandó) változó ezen szavazatok aránya, a magyarázó változók pedig a táblázatban szereplő területi paraméterek: a település mérete (lakosságszám alapján), a lakosság iskolázottsága, jövedelmi helyzete (egy főre jutó éves bevételek és jövedelmek szerint), a kisgyermekek aránya, a munkanélküliek aránya (a munkaképes korú lakosok arányában mérve).[59] Az alapmodell után a polgármesterek pártállása mentén bontottuk meg az elemzést, mely további két külön modellt jelent.[60] Lineáris regressziós elemzési technikát használunk, a táblázatban pedig csak azok a változók szerepelnek, amelyek a modellek legalább egyikében szignifikánsak. Az együtthatók (koefficiensek) olvasásával értelmezhetőek a magyarázó változók önálló hatásai: ha az adott változó sorában az együttható 0-nál nagyobb, az azt jelenti, hogy minden más paraméter változatlansága mellett az adott paraméter növekménye átlagosan megemeli a fideszes szavazatok arányát, míg a 0-nál kisebb érték arra utal, hogy az adott magyarázó változó emelkedése átlagosan csökkenti a szavazati arányt.

[59] A településsoros adatok forrása a Központi Statisztikai Hivatal nyilvánosan elérhető online adattárháza. Az adatok letöltésének utolsó dátuma: 2020. május 25.

[60] A bontott modellek esetében a 2014-es önkormányzati választások eredményei kerültek legyűjtésre. Forrás: https://static.valasztas.hu/dyn/onk14/szavossz/hu/SZ/5/7/p41s21-1157.html

23. táblázat. Többváltozós elemzés, a Fideszre adott szavazatok arányának magyarázata

Csak a valamelyik modellben szignifikáns változók vannak feltüntetve.[61] Függő változó: Fideszre adott szavazatok aránya 2018-ban, településszinten.

A modell magyarázóereje – R^2 szerint mérve

Változó neve	Modellek					
	Alap modell *R^2: 0,22*		**Bontott modell I.: Települések nem fideszes polgármesterrel** R^2: 0,21		**Bontott modell II.: Települések fideszes polgármesterrel** *R^2: 0,40*	
	Sig.	Koefficiens	Sig.	Koefficiens	Sig.	Koefficiens
Férfiak aránya az állandó népességen belül	0,00	0,422	0,00	0,373	0,00	0,652
Munkaképes korú személyek (18-59 évesek) aránya a település népességen belül	0,00	-0,290	0,00	-0,307	n.s.	-
Időskorúak (60+) aránya a település népességen belül	0,00	-0,237	0,01	-0,161	0,00	-0,518
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya a település népességen belül	0,00	-0,678	0,00	-0,917	n.s.	-
Szakiskolai végzettséggel rendelkezők aránya a település népességen belül	0,00	0,722	0,01	0,614	0,05	0,743
Jövedelem mértéke a településen	0,00	0,001	0,05	0,001	0,00	0,002
Település mérete (népesség száma)	0,00	-0,001	0,00	0,000	0,00	-0,001
Munkanélküliek aránya a település népességen belül	0,00	0,207	0,00	0,243	n.s.	-
Közmunkások aránya a település népességen belül	0,00	0,313	0,00	0,260	0,00	0,434

Az *23. táblázat* eredményei alapján látható,[62] hogy a közmunkások aránya a településen belül önállóan is szignifikáns magyarázó erővel bír, azaz a közmunkások magasabb aránya növeli a fideszes szavazatok arányát akkor is, ha az adott település munkaerő-piaci, iskolázottsági és demográfiai szempont szerint hasonlónak tekinthető egy másik magyarországi településsel. Ez az önálló hatás nemcsak az alapmodell (*23. táblázat első harmada*) esetében figyelhető meg, hanem szignifikáns marad külön is a fideszes (*23. táblázat második harmada – Bontott modell I.*) és a nem fideszes (*23. táblázat harmadik harmada – Bontott modell II.*) polgármesterű települések esetében is. Habár a két bontott modell esetében a közmunkások arányánál tapasztalható együtthatók, azaz a modellen belül tapasztalható önálló hatások különbsége mérsékelt, az is látható, hogy a fideszes települések esetében a közmunkások arányának

[61] A modellekben résztvevő további, nem szignifikáns változók voltak a kisgyermekek aránya a településen belül és a diplomával rendelkezők aránya.

[62] A modellek magyarázó erejét a R négyzet szerint mértük, mely azt mutatja meg, hogy a modellbe bevont összes magyarázó változó együttesen mekkora mértékben hatnak a függő változó alakulására, azaz mekkora mértékben sikerült az összes potenciálisan hatást gyakorló paramétert bevonni a többváltozós modellbe. Ennek elfogadása általában 0,2 fölött tekinthető igazoltnak.

emelkedése nagyobb hatást gyakorol, mint a nem fideszes települések esetében. *Ez tehát azt jelenti, hogy a kormánypárti vezetésű települések esetében a közmunkának számottevően nagyobb a politikai hozadéka*, *mint a független vagy ellenzéki polgármester által irányított* településeken[63]. A többi szignifikáns magyarázó változó is erősíti a korábban feltett hipotéziseket: a legerősebben a szakiskolai végzettséggel rendelkezők aránya, a munkanélküliek aránya, illetve a férfiak aránya növelik a fideszes szavazatok arányát.

A második modell a Fidesz népszerűségének a 2014-es és a 2018-as országgyűlési választások között tapasztalt *növekményét* vizsgálja. Ezt a növekményt a 2014-es szavazatarányhoz viszonyított relatív változásként definiáltuk (azaz hány százalékkal emelkedett a Fideszre leadott szavazatok száma 2014-hez képest), területi megoszlását pedig a *8. ábra* szemlélteti. Látható, hogy jellemzően azok a települések esetében nőtt a fideszes szavazatok aránya, melyeken az 7. *ábra* alapján magas a közfoglalkoztatottak aránya. Ez nem meglepő összecsengés az eddigiek alapján, hiszen éppen ezek azok a rossz körülmények között lévő települések, melyek esetében a 2018-as szavazati arány is magasabb volt, illetve amelyeken jellemzően éppen olyan demográfiai összetételű személyek élnek, akik körében a Fidesz szimpátiája az átlagosnál magasabb. Az Orbán-kormány újabb kétharmados győzelmének kulcsa nem kis részben az volt, hogy ezeken az amúgy is inkább jobboldali településeken a Fidesz *még a „szokásoshoz" képest is kiemelkedően jól* mozgósított.[64]

8. ábra A Fideszre leadott szavazatok számának relatív növekménye 2014-ről 2018-ra között településszinten

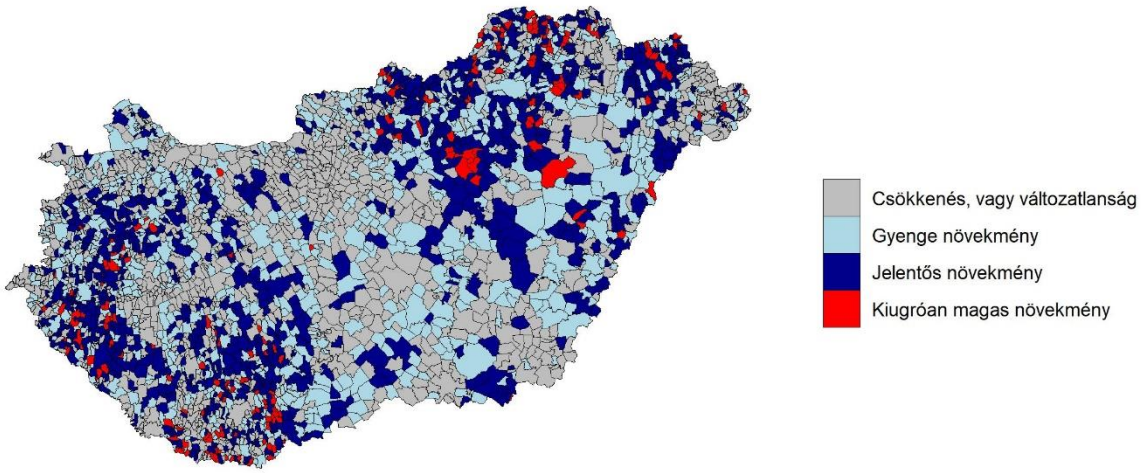

Forrás: Saját szerkesztés

A második kérdés esetében is regressziós elemzést végeztünk, valamint az alapmodell mellett a polgármester pártállása szerinti bontásban mutatjuk be az eredményeket. A korábban is használt, területi szintű magyarázó változók mellett most is külön szerepel a közmunkások aránya, illetve

[63] 2018-ig nagyon alacsony volt az ellenzéki vezetésű települések száma és lakosságaránya is.
[64] https://index.hu/belfold/2018/valasztas/2018/04/10/orszagszakadas_amig_a_fidesz_elkisgazdasodni_a_baloldal_kinyirta_magat_videken/

kontrollváltozóként a 2014-es kormánypárti szavazati arány a településeken.[65] A modellek eredményeit a *24. táblázat* összegzi. Látható, hogy a közmunkások aránya ebben az esetben is önálló hatást gyakorol a 2014-2018 időszak közötti kormánypárti szavazatnövekményre az alapmodellben (*24. táblázat első harmada*) és ez az összefüggés a bontott modellek esetében is fennáll. A fideszes települések esetében itt is valamelyest magasabb a közmunkások arányának hatása, nagyjából másfélszeresére növeli fideszes szavazatnövekmény valószínűségét (*24. táblázat harmadik harmada – Bontott modell II.*). További szignifikáns magyarázó változóként növeli a szavazatszámot a kisgyermekek aránya, a szakiskolai végzettségűek aránya, illetve a munkanélküliek aránya (kifejezetten a nem fideszes vezetésű településeken belül). Hangsúlyozzuk, hogy a második kérdésnél kifejezetten a növekményre koncentráltunk, az pedig egyáltalán nem magától értetődő, hogy a növekmény ott nagyobb, ahol már eleve erős volt a párt.

24. táblázat. Többváltozós elemzés, a Fideszre adott szavazatok növekményének magyarázata 2014-2018 között

Csak a valamelyik modellben szignifikáns változók vannak feltüntetve.[66] Függő változó: Fideszre adatott szavazatok számának relatív változása 2014 és 2018 között, településszinten.
A modell magyarázóereje – R^2 szerint mérve

Változó neve	**Modellek**					
	Alap modell *R^2: 0,28*		**Bontott modell I.: Települések nem fideszes polgármesterrel** *R^2: 0,32*		**Bontott modell II.: Települések fideszes polgármesterrel** *R^2: 0,30*	
	Sig.	Koefficiens	Sig.	Koefficiens	Sig.	Koefficiens
Férfiak aránya az állandó népességen belül	n.s.	-	0,01	0,607	n.s.	-
Kisgyermekek (3-5 évesek) aránya az állandó népességen belül	0,01	0,186	0,05	1,000	0,05	-0,020
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya a település népességen belül	0,01	-0,187	0,01	-0,677	n.s.	-
Szakiskolai végzettséggel rendelkezők aránya a település népességen belül	0,00	0,575	0,00	1,557	n.s.	-
Jövedelem mértéke a településen	0,01	0,005	0,00	0,001	0,05	0,002
Település mérete (népesség száma)	0,00	0,000	0,00	0,000	0,00	0,000
Munkanélküliek aránya a település népességen belül	0,00	0,214	0,00	0,887	0,05	0,355
Közmunkások aránya a település népességen belül	0,00	0,244	0,00	0,408	0,00	0,463
Fideszre adott szavazatok aránya a 2014-es választáson	0,00	-0,276	0,00	-1,376	0,00	-0,783

[65] Az ilyen típusú kontrollálásra azért van külön szükség, mert enélkül a kiinduló állapot (tehát esetünkben a 2014-es Fidesz szavazati arány) szerint torzítana a modell.
[66] A modellekben résztvevő további, nem szignifikáns változók voltak a munkaképes korúak aránya, az időskorúak aránya a településen belül és a diplomával rendelkezők aránya.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a közmunkások aránya településszinten önálló hatást gyakorol mind a 2018-as fideszes szavazataránra, mind pedig a 2014 és 2018 között tapasztalt szavazatnövekményre. Ez a hatás azoktól az állandó paraméterektől függetlenül is magyarázó erőnek bizonyul, mint a településen tapasztalt munkanélküliség, iskolázottság és egyéb demográfiai paraméterek. Lehetne ugyan azt állítani, hogy a közmunkások arányának növelésével azért nő a kormánypárti támogatottság, mert a közmunkások (és a környezetük) hálásak a lehetőségért, akkor azonban ennek fideszes, valamint semleges és ellenzéki településen egyformán érvényesülnie kellene. A közmunkások arányának hatása azonban jelentősebb a kormánypárti polgármesterek által vezetett településeken, ami szintén igaz külön a 2018-as fideszes szavazatok arányára, illetve a 2014-2018 időszak közötti növekményre. Elvileg persze még az is elképzelhető, hogy a közmunkások egyszerre hálásak a fideszes polgármesternek és a kormánynak is, ezért szavaznak ők (vagy a környezetük) még nagyobb elánnal a Fideszre ezeken a településeken. Ezt ugyanakkor elég életszerűtlennek tartjuk: nemcsak azt feltételezi, hogy az ezeken a településeken lakók a polgármesterüknek pontosan ismerik a pártállását is, hanem azt is, hogy ezt összekötik az országos politikával. Ráadásul, ha a fideszes polgármester extravoksokat tud hozni a pártjának, akkor is felmerül a kérdés, hogy miért tudja az „extrát" pont a közmunkások arányával összefüggésben hozni? Természetesen 100 százalékos bizonyítékkal nem szolgálhatunk területi adatokat használva, de a települési és statisztikai mintázatok alapján sokkal valószínűbb, plauzibilisebb, hogy az eredmények mögött a választási befolyásolás (1-es hipotézis) húzódik meg, mintsem a „politikai hála".

Hipotézistesztelés, összefoglalás

A terjedelmes adatmennyiség áttekintése után ebben a fejezetben összegezni kívánjuk a tanulságokat, és értékelni a hipotézisek magyarázóerejét. Ismét aláhúznánk, hogy az az öt megközelítés, amelyben interpretáltuk az underclass túlnyomórészt kormánypárti szimpátiájának okait, egymásssal versengőek, de egymást nem teljesen kizáróak. Amit ebben a fejezetben tehetünk az az, hogy szétszálazzuk a magyarázatokat, és végiggondoljuk, hogy mi történne, ha teljes mértékben az egyik vagy a másik lenne a kiemelkedő fideszes támogatottsági szint mögött. Minél jobban eltér ez a tapasztalati következmény a valóságtól, annál gyengébbnek bizonyul a magyarázat.

1. Hipotézis. Választási befolyásolás (nyomásgyakorlás)

Adatelemzéssel nem lehet teljes bizonyossággal tesztelni a hipotézist, azonban a gyanú és a feltételezés valószerűségét több tendencia is alátámasztotta. Kutatói szempontból is elég talányos, hogy még azoknak a szegényeknek a jelentős része is a kormányra szavazna, akik romlónak érzik saját anyagi helyzetüket. Tovább mélyítette az anomáliát, hogy az ilyen kiszolgáltatott helyzetű választók jó része az átlagnál elégedetlenebb a saját életével, munkájával, társadalmi integrációjával, mégis az átlagnál lényegesen nagyobb eséllyel gondolják úgy, hogy jó irányba mennek a dolgok. Az is felerősítette a gyanúnkat, hogy csak vidéken állt fenn a fenti összefüggés, a fővárosi deprivált választók között már nem mutatkozott (a fővárosi) átlagot meghaladó kormánypárti szimpátia. Márpedig a tanulmányunk során áttekintett cikkek, riportok alapján egyértelmű, hogy a befolyásolás jelensége elsősorban vidéken jellemző.

A területi elemzésünk tovább növelte a külső kényszer valószínűségét. Két egyformán iskolázott és egyforma méretű település között abban népszerűbb a Fidesz, ahol több a közmunkás. Továbbá azt tapasztaltuk, hogy a Fidesz 2010 és 2018 közötti százalékos erősödése szignifikánsan magasabb a több közmunkást foglalkoztató településeken. Ha ez az összefüggés minden településen fennállna,

függetlenül a polgármester párthovatartozásától, akkor akár azt is gondolhatnánk, hogy a közmunkások hálásak a lehetőségért, és ezért voksolnak az Orbán-kormányra. Ez azonban nincs így, a fideszes polgármesterek településein nagyobb arányban hoznak szavazatokat a közmunkások, mint a többi településen. Az sem tűnt életszerűnek, hogy a fideszes polgármester pártállását ismerve, és azt az országos szavazással összekötve politikai hálából szavaznának a közmunkások és a környezetük még nagyobb arányban a Fideszre az országgyűlési választáson. A fenti közvélemény-kutatási és területi adatokat összevetve valószínűbbnek tűnik, hogy a hála helyett inkább a nyomásgyakorlás a jellemzőbb, de persze száz százalékos bizonyítás ebben a műfajban nem létezik.

2. Hipotézis: gazdasági szavazás

Legfőbb tanulság, hogy a gazdasági szavazás létezik, és a szegények nem utolsósorban éppen viszonylagosan kedvező gazdasági helyzetértékelésük miatt nem fordulnak tömegesen a rendszer ellen. Ugyan valamivel kevéssé elégedettek ebből a szempontból, mint az átlag, ám a különbség nem volt markáns – sőt, tízből körülbelül hét underclasshoz tartozó állampolgár nem is érzékeli, hogy romlana a helyzete. Nemcsak a gazdasági helyzetértékelésük, hanem a napirend-érzékelésük sem árulkodik az átlagnál jelentősebb elégedetlenségről. Még az élettel, munkájukkal és társadalmi helyzetükkel kapcsolatos elégedetlenség sem volt mindent elsöprő a részükről. Alaptalannak tűnik tehát az a várakozás, hogy majd a „szegények lázadása" megdönti a kormányt. Tovább erősítette a feltételezést az idősoros elemzésünk is, amely bizonyította, hogy a kormánypárt támogatottsága a vizsgált időszakban (1998 és 2020 között) a fogyasztói bizalmi indexszel folyamatosan szignifikáns kapcsolatban volt. Az is kiderült, hogy többnyire inkább a gazdasági helyzetértékelés változása idéz elő változást az inkumbens támogatottságában, az inkább kivételnek számított, amikor ez fordítva történt (és az is 2010 előtt volt). Az is a hipotézis mellett szólt, hogy a közvélemény-kutatási adatokon alapuló többváltozós elemzésünkben is a gazdasági helyzetértékelésre épülő modell bizonyult a legerősebbnek. Ha tudni akarjuk, hogy melyik válaszadó a kormánypárti, és melyik nem, akkor sokkal többet segít az illető gazdasági várakozásainak és tapasztalatainak az ismerete, mint mondjuk a liberális-konzervatív skálán való elhelyezkedése, vagy az EU-tagsághoz való viszonya. Végül, a kormány legjobb intézkedése a családtámogatási „csomagja", ám a rezsicsökkentés is előkelő helyet foglalt el, ahogy az összes materiális ügy. Ugyanakkor a családpolitikai és a rezsicsökkentés éppen attól is tudott sikeres lenni, hogy értékalapú narratívába ágyazták be.

Sok érv szól amellett, hogy csak részlegesen lehet elfogadni a hipotézist. Ez a megközelítés nem tud választ adni arra a kérdésre, hogy a saját gazdasági helyzetüket romlónak érzékelő szegények miért szavaznak nagyjából ugyanakkora mértékben a Fideszre, mint az ellenzékre – amikor a romlást észlelő középosztálybeliek és különösen a felsőbb osztályhoz tartozók között szinte senki sem voksolna az Orbán-kormányra. Szintén nem ad magyarázatot a hipotézis arra, hogy miért tér el a fővárosi és vidéki romló helyzetű szegények szavazási mintázata sokkal jelentősebb mértékben, mint a nem romló helyzetűeké vagy a nem szegényeké. Az sem világos ebben az értelmezésben, hogy miért pont a legelesettebb, legnehezebb sorsú településeken nőtt a legjobban a Fidesz támogatottsága. Annak sem láttuk bizonyítékát, hogy számukra a materiális ügyek fontosabbak lennének, mint például egy középosztálybeli válaszadó számára. A Fidesz számára legkellemetlenebb ügyekről alkotott véleményekben sem volt számottevő eltérés alapfokú végzettségűek és magasan képzettek között. Végül, az sem magától értetődő ebben a megközelítésben, hogy az anyagi helyzetüket változatlannak értékelők miért szavaznak nagy többségben a kormányra – ez is azt sejteti, hogy más magyarázatoknak is jelentős tere van.

3. Meggyőződéses szavazás

Az összes hipotézis közül – az adataink alapján – ennek tulajdonítjuk a legkisebb jelentőséget. Természetesen az értékelésünk csak arra vonatkozik, hogy a depriválti csoportok között miért kiemelkedő a kormány támogatottsága – arra nem, hogy általában miért magas minden társadalmi csoportban. A korábbi kutatások is azt mutatták, hogy ennek jelentős részben ideológiai okai vannak: mi is azt találtuk, hogy még a Fidesz számára legkínosabb ügyekben is a híveiknek nagyjából fele kitartott Orbánék mellett.

Ugyanakkor az elemzésünk azt demonstrálta, hogy az osztályhovatartozásnak szinte semmilyen szerepe nincs a politikai ítéletalkotásban: a szegények véleménye még az őket érintő kérdésekben sem különbözik számottevő mértékben a gazdagokétól (például nem gondolják nagyobb arányban, hogy „a kormánynak csökkentenie kellene a jövedelmi különbségeket", vagy hogy „ebben az országban csak tisztességtelenül lehet meggazdagodni"). Ez pedig pont az ellenkezője annak, mint ami a 3-as feltételezésből következne. Az igaz, hogy az underclass Fidesz melletti kiállása olyan szilárd, hogy emiatt ők vallják magukat a legnagyobb arányban konzervatívnak és éppen ők gondolják a leginkább, hogy jó irányba mennek a dolgok, de a pártpreferencia kivetülése még nem jelent érték-alapú szavazást. Egyszerűen azt mutatták a vonatkozó fejezetünk adatai, hogy a válaszadók rendkívül fegyelmezettek, ha pártpolitikai jellegű kérdéseket kapnak, és szinte mindenki a saját táborának megfelelően válaszol. A politika frontvonalán kívül eső témákban azonban szinte lehetetlen olyat kérdezni, amiről a társadalmi státusz alapján gondolnának mást a választópolgárok

4. rendszerigazolás (beletörődés, alacsony státuszúak versengése)

A negyedik hipotézis valójában több egymással szorosan összefüggő feltételezésből áll. Az eddigi hipotézisek abból indultak ki, hogy (1) az anyagilag depriválti polgárok felismerik a nyomorúságos helyzetüket, és (2) változtatni próbálnak rajta, méghozzá (3) a hatalmon lévők megbüntetésével, elmozdításával. Azonban számos társadalomlélektani elmélet mutat rá arra, hogy a fenti logika korántsem magától értetődő. Eddig is számos empirikus bizonyítékot láttunk arra, hogy a legszegényebbek korántsem szükségszerűen elégedetlenek. A gazdasági helyzetük változását csak kevesebb, mint harmaduk érzékelte negatívnak, nagy többségük változatlanságról számolt be (közvélemény-kutatás fejezet). Ez a beletörődés és a rendszerigazolás mellett is elég vaskos érv: ami a társadalmi elit számára elviselhetetlennek tűnhet, az az alsóbb osztályok számára nem feltétlül az. A különbségek nivellálásához hozzájárulhat az eltérő viszonyítási alap is: a szegényeknek a szomszédja is szegényebb, az elvárásuk alacsonyabb (például Hátszegi, 2017).

Ennél is fontosabb azonban, hogy az sem magától értetődő, hogy változtatni akarnak (2), az meg pláne nem, hogy ezt a hatalmon lévők leváltásával tudnák elérni. Láttuk, hogy még a saját helyzetüket romlónak ítélő szegények megosztottak politikailag, és csak kis részük szavazna az ellenzékre (és legalább ugyanannyian a kormányra). Márpedig az tankönyvi tünete a rendszerigazolásnak: ha a rendszert egy tőlük független adottságként fogják fel, akkor nem is hibáztathatják magukat, még a romló helyzetükért sem. Az önfelmentésre utalhat az is, hogy az alsó osztály tagjainak többsége úgy gondolja, hogy a boldoguláshoz jó kapcsolatok és jó családi háttér kell, nem pedig kemény munka vagy szerencse (a teljes társadalom inkább a kemény munkát tartja fontosnak, Balogh és társai 2019, p. 95). Ebben a megközelítésben a kormányt hibáztatni a burjánzó korrupcióért vagy a saját sikertelenségért körülbelül olyan, mint a napot hibáztatni azért, mert lemegy. Akiket inkább lehetne hibáztatni, azok a riválisi csoportok, elsősorban a bevándorlók. És valóban, az alacsony végzettségűek és kistelepülésen lakók még az átlagnál is jobban elutasítóak ezzel a csoporttal. Az ellenségkép-

konstruálás hatásosságát pedig is több kutatás visszaigazolta (lásd például Bíró-Nagy, 2018, vagy a 2015 őszi Medián-kutatást[67]). A „migránsoktól" általában „könnyebb" félni, mint Mészáros Lőrinctől.

Szintén vaskos empirikus érvet sorakoztattunk fel az alacsony státuszú csoportok versengése mellett. A hajléktalanokat és a szegényeket is nagyobb arányban hibáztatta az underclass, mit a teljes népesség. Szintén szembeötlő volt a kormánypárti szavazók átlagnál kevéssé empatikus hozzáállása a két csoporthoz. Látjuk tehát, hogy a két bekezdéssel korábbi (3)-as feltevés sem állja meg a helyét automatikusan: az underclass tagjai az elit helyett inkább más alul lévő csoportokkal versengenek. Végül, a last-place aversion („félünk attól, hogy utolsók leszünk") feltételezést támasztotta alá az, hogy a 14 kategóriából álló osztálybesorolásunkban csak az utolsó két kategória (13-as és 14-es) volt kiugróan magas arányban kormánypárti, a 9-12-es „alsó-középosztálybeli" szavazók már lényegesen kevésbé különböztek az átlagtól Fidesz-szimpátia tekintetében. Talán inkább abban hasonlítottak az underclassra, hogy az ellenzék nehezen tudja megszólítani őket. Érdekes lenne ezt a – nehezebben behatárolható – csoportot is átfogóan megvizsgálni, ahogy azt mi a legalsóval tettük.

5. Médiafogyasztás

Az utolsó hipotézisünk szerint a társadalmi hierarchia alján lévő állampolgárok információs – kormánypárti – buborékban vannak, és ez az elsődleges oka a fideszes orientációjuknak. Az kétségtelen, hogy valóban túlnyomórészt kormánypárti médiából tájékozódnak az underclass tagjai, így az ellenzéki hang ritkábban jut el hozzájuk, különösen vidéken. Ugyanakkor még az alapfokú végzettségűek között is csak 11 százalék azoknak az aránya, akik *kizárólag* kormánymédiából tájékozódnak – a túlnyomórészt tehát nem ugyanaz, mint a kizárólag. Magyarországon minden társadalmi rétegben – így a depriváltak és a vidékiek között is – jelentős a keresztfogyasztás: a politikai ízléssel ellentétes média fogyasztása. Az is óvatosságra int a média-hipotézissel kapcsolatban, hogy a szegények napirend-érzékelése nem tért el érdemben a többi társadalmi csoporttól. Általában ugyanolyan arányban említettek maguktól materiális ügyet a hónap legfontosabb eseményei között, mint a többi válaszadó.

Azt mindenesetre bizonyították a többváltozós elemzés adatai, hogy ugyanolyan társadalmi csoportba tartozó emberek pusztán az eltérő médiafogyasztásuk miatt is jó eséllyel más pártra voksolnak. A gazdasági helyzetértékelés után a médiafogyasztás bírt a második legnagyobb magyarázóerővel a többváltozós elemzésünk során. Összességében tehát nem vonhatjuk kétségbe a hipotézis létjogosultságát.

Elemzésünk keretein túlmutat, de megjegyezzük, hogy az ellenzék hang korlátozott vidéki jelenlétében a média (és akár még a választási befolyásolás is) csak egy(-egy) tényező a sok közül. A Fidesz számára sokkal inkább tűnik prioritásnak ez a célcsoport, mint az ellenzék számára[68] (talán a Jobbik valamelyest kivételnek számít). Sokatmondó jelenség például, hogy a Jobbik nélküli ellenzéki pártok parlamenti képviselőinek egyharmada vidéki, a Jobbik és a Fidesz-KDNP esetében pedig ez az arány 70 és 80 százalék[69]. Azt is kimutattuk, hogy az ellenzéki pártokra jellemző demokrácia- és jogállamféltés a demokráciáért úgysem lelkesedő underclasst általában hidegen hagyja.

[67]https://migracio.mandiner.hu/cikk/20151219_mar_az_ellenzeki_szavazok_elsopro_tobbsege_is_egyetert_a_keritessel

[68]https://atlatszo.hu/2015/02/19/a-szegenyek-voksa-kozmunka-es-a-valasztas-tisztasaganak-kockazatai/ ; https://g7.hu/kozelet/20180420/ahol-iskolazottabb-a-nepesseg-ott-kevesebben-szavaztak-a-fideszre/

[69]Saját számítás, vidékinek a vidéki választókerületben induló, és helyben tényleges politikai tevékenységet kifejtő politikusokat tekintettük.

A koronavírus hatása

A járvány előtti tapasztalatok összefoglalása után még egy utolsó kérdést járnánk körbe: mennyiben változott a helyzet a vírus miatt? Ezt természetesen nem fogjuk tudni ugyanolyan széleskörűen megvizsgálni, jóval kevesebb adatunk van. Ám a kevés még mindig több, mint a semmi. A továbbiakban a Medián 2020 május végén lekérdezett, 1000 fős telefonos felmérésére támaszkodunk. Az itt közölt exkluzív adatok olyan kérdéseken alapulnak, melyet a 21 Kutatóközpont rendelt meg a Mediántól. Az adatfelvétel május 28 és június 5 között zajlott le.

Először is azt érdemes szemügyre venni, hogy a „szokásos" gazdasági helyzetértékelésre vonatkozó indikátor hogyan változott a járványhelyzet során.

25. táblázat. Az Ön háztartásának anyagi helyzete az elmúlt/következő 12 hónapban…?

Múltbeli értékelés	**romlott (%)**	**nem változott (%)**	**javult (%)**	**Összesen (%)**
Fidesz	28	50	21	100
ellenzék	56	33	11	100
párt nélküli	46	40	13	100
Teljes népesség	42	43	16	100
Jövőbeli várakozás	**romlani fog (%)**	**nem fog változni (%)**	**javulni fog (%)**	**összesen (%)**
Fidesz	26	11	59	100
ellenzék	62	13	21	100
párt nélküli	48	16	27	100
Teljes népesség	43	13	38	100

Múltbeli Cramer V=0,183; jövőbeli Cramer V=0,198. Medián, 2020 május, N=1000

Az idősoros fejezetben is bemutatott tendencián már látható volt a gazdasági helyzetértékelés drámai romlása 2020 április folyamán, azonban május végére óriási különbség alakult ki a múltra és a jövőre vonatkozó értékelések között. Általában a jövőre vonatkozó várakozásokat csakis a (közel)múlt alapján alakítja ki a választóközönség, ezért nagyon szorosan együtt szoktak járni. Ilyen szintű szétválás nagyon ritka, Magyarországon utoljára 2010-ben történt meg, a kormányváltás előtti hónapokban, annak biztos tudatában[70]. Maradva a teljes népességre (és a jövőre) vonatkozó adatsornál, a korábbi hónapokhoz-évekhez képest az az újdonság, hogy a szokásos 50% körül arányról mindössze 13 %-ra csökkent azok aránya, akik nem számítanak változásra. Ez persze érthető, a javulásra számítók jelentős része is alighanem úgy érti, hogy a *járványhelyzethez képest* fog javulni a saját helyzete, nem a járvány előttihez képest. Erre vezethető vissza valószínűleg az, hogy a jövőre vonatkozó összesített mérleg csak keveset romlott a fél évvel ezelőttihez képest, amikor egyensúlyban voltak a pozitív és negatív várakozások.

A pártpreferencia szerinti mintázat nem meglepő, talán jelenleg nem számít irracionálisnak, hogy valaki a romló helyzete ellenére is a kormánypártra voksolna. Az azonban már figyelemre méltóbb, hogy a fideszesek 26%-a szerint nemcsak eddig, hanem ezután is romlani fog a helyzete. Összességében a jövőbeli várakozások a minta kormánypárti túlsúlyának köszönhetően még nem fordultak jelentősen negatívba, ez önmagában érdemi pozitívum a kormány számára, ám a pártnélküliek pesszimizmusának számottevő növekedése intő jel lehet a Fidesznek.

[70] Az eredmény összhangban van a GKI felmérésével: https://www.gki.hu/language/hu/2020/06/10/juniusban-csokkent-de-meg-eros-maradt-a-fogyasztok-pesszimizmusa/

A következő fontos kérdés, hogy vajon a lakosság mekkora részét és milyen módon érintette a válság.

26. táblázat. Melyik állítás igaz Önre? A járvány kezdete óta..

	az Ön jövedelme megszűnt, mert elvesztette az állását (%)	a jövedelme jelentősen csökkent (%)	még nem csökkent, de a közeljövőben valószínűleg csökkeni fog (%)	valószínűleg nem fog csökkenni (%)	biztosan nem fog csökkenni (%)	nyugdíjas, háztartásbeli, tanuló stb. (%)	Összes (%)
kormánypárti	6	12	6	15	30	31	100
ellenzéki	7	16	10	19	20	26	100
pártnélküli	6	10	9	23	22	28	100
Legfeljebb 8 általános	8	5	11	10	19	47	100
Szakmunkásképző	8	17	9	18	23	24	100
Érettségi,szakérettségi	5	13	7	22	27	26	100
Felsőfokú végzettség	4	11	7	22	30	24	100
teljes	6	12	8	19	25	29	100

CramerV= 0,143 az iskolai végzettségnél, és 0,115 a párthovatartozásnál. Medián, 2020 május, N=1000

Összességében az eddigi kutatásokkal[71] és becslésekkel[72] összhangban van, hogy a teljes népesség 6 százaléka jelezte, hogy elvesztette a munkahelyét. A jövedelemcsökkenést észlelőkkel és az attól tartókkal együtt már a teljes társadalom több, mint egynegyedéről, az aktívak közel 40 százalékáról beszélünk, ez a sokaság több, mint kétmillió embert tesz ki. Elképzelhető persze, hogy egy részük jövedelemcsökkenése csak ideiglenes volt, és a gazdaság újraindulásával hamar megoldódik a problémájuk (például újranyitó étteremben dolgoznak), ám számos szektorban (például a turizmusban) nincs esély a gyors visszapattanásra. Ezzel együtt is, a kétmilliós mennyiség igen kedvezőtlen fejlemény a kormánynak, ahogy az se jó jel, hogy van még további másfél millió ember (19%), akik ugyan nem számítanak jövedelemcsökkenésre, de nem is zárják ki azt. Azt persze nem lehet megjósolni, hogy a válság jelenlegi és jövőbeli áldozatainak a türelme meddig tart ki, de most még kitart, hiszen a kormány hívei között is hasonló arányban találjuk őket, mint a teljes népességben. Nagyon szerények a végzettség és pártválasztás szerinti különbségek.

Ebben a helyzetben a legfontosabb kérdés talán az, hogy milyen mértékben hibáztatják a kormányt a válság áldozatai.

[71] Publicusnál az aktívak 12%-a vesztette el a munkáját, ami nem esik messz a teljes népesség 6%-ától. https://publicus.hu/blog/koronavirus-elozetes-varakozasok-a-tarsadalmi-es-gazdasagi-valtozasok-hatasai/

[72] https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200518/egyre-biztosabb-pusztito-munkanelkuliseg-sopor-vegig-magyarorszagon-432416

27. táblázat.: „Ön szerint mi ennek (a lehetséges vagy tényleges jövedelemvesztésnek) az oka?" Kizárólag a válság által sújtott válaszadók (N=257) számára tették fel a kérdést

	Nem tudja (%)	ez kizárólag a vírus miatt történt, nem hibáztatható a kormányzat (%)	inkább a vírusnak tulajdonítható, de kis részben a kormányzat is felelős (%)	inkább a kormányzat miatt van, de kisrészben a vírus is okolható (%)	ez kizárólag a kormányzat hibája (%)	Összesen (%)
kormánypárti	5	65	23	6	2	100
ellenzéki	6	28	36	20	9	100
pártnélküli	5	27	39	12	15	100
Legfeljebb 8 általános	3	35	30	13	20	100
Szakmunkásképző	6	45	27	13	7	100
Érettségi, szakérettségi	5	36	41	13	5	100
Felsőfokú végzettség	5	48	29	14	5	100
Teljes	5	41	33	13	8	100

Cramer V egyedül a párthovatartozás esetében szignifikán: 0,287. forrás: Medián, 2020 május, N=257

A táblázatban tehát csak azoknak a megoszlását tüntettük fel, akik jövedelmi hátrányt szenvedtek el, vagy erre számítanak. Első ránézésre akár megnyugtatóak is lehetnének az eredmények Orbán Viktor számára: csak 21%-uk hibáztatja inkább a kormányt, még az ellenzékiek között is kisebbségben vannak ennek az álláspontnak a hívei. Ugyanakkor itt nem a kormány és az ellenzék, hanem a kormány és a vírus között kellett választani, és józan ésszel nehéz belátni, hogy a vírusnak ebben hogyan ne lehetne jelentős szerepe. Nagyon elfogultan kormányellenesnek kell lennie annak a 8 százaléknak, aki szerint ő kizárólag a kormány áldozata, és egyáltalán nem a vírusé. A problémákat inkább a vírusnak, de kisrészben mégis a kormánynak is betudó egyharmadnyi válaszadó aránya akár vészjósló is lehet. A válság áldozatai között sokan vannak, akik egyáltalán nem kárhoztatják a kormányt, de mégsem alkotnak többséget. Az itt 100%-ot jelentő kétmillió emberből tehát nagyjából 1,2 millió legalábbis részben elégedetlen a kormánnyal. Viszonylag sokan a Fideszre szavaznának ugyan közülük, de ha nem rendeződik a helyzetük (vagy nem oszlik az egzisztenciális félelmük), akkor aligha fognak sokáig a Orbán táborában maradni: ez nem olyan sokadlagos szempont, aminél úgyis kritikusak tudnak lenni, hogy közben fideszesek maradnak (Borkai, stadionok, stb.). Ez húsbavágó kérdés, ha ebben nem lesznek elégedettek a kormánnyal, akkor az eddigiek alapján jó eséllyel büntetni fogják. Ha ehhez hozzátesszük, hogy józan ésszel a gazdasági válságot lehetetlen az ellenzékre kenni, és a gyors kilábalás esélyei a világgazdasági – különösen a német – gazdasági kilátások alapján nem túl erősek[73], akkor máris jóval kevéssé bíztató a kép a kormány számára, mint az első látásra gondolhatnánk.

Vegyes képet mutatnak a jövőbeli várakozásról szóló adataink is.

[73] https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200605/osszeroppant-a-vilaggazdasag-es-meg-nincs-vege-a-valsagnak-435466

28. táblázat. „A kormány gazdaságvédelmi akciótervet jelentett be a munkahelyek megvédése érdekében. A miniszterelnök azt ígérte, hogy annyi munkahelyet fognak létrehozni, amennyit a vírus elpusztít. Ön szerint ez…"

	biztosan nem így lesz (%)	**valószínűleg nem így lesz** (%)	**valószínűleg így lesz** (%)	**biztosan így lesz** (%)	**Összesen** (%)
kormánypárti	4	12	57	25	100
ellenzéki	50	32	15	1	100
pártnélküli	26	33	32	4	100
Legfeljebb 8 általános	27	11	42	15	100
Szakmunkásképző	21	18	41	16	100
Érettségi, szakérettségi	22	32	35	8	100
Felsőfokú végzettség	25	30	35	9	100
érintettek (válság áldozatai, n=257)	27	29	36	8	100
összes	23	24	38	11	100

Az érintettek esetében 0,186, az iskolai végzettségnél 0,130, a párthovatartozásnál 0,432 a CramerV. Medián, 2020 május, N=1000

Ha az előző állításnál megjegyeztük, hogy abban nehéz teljesen a kormány ellen fordulni, akkor itt is hangsúlyozni kell, hogy erre a kérdésre meg nem könnyű maximális bizonyossággal hinni a miniszterelnöki ígéretnek. Ha úgy tettük volna fel, hogy az elvesző munkahelyek *nagy részét* pótolják ki, akkor valószínűleg többen értettek volna egyet vele. Kiegyensúlyozott képet kapunk, ha az első kettő („nem így lesz") és utolsó kettő („így lesz") opciót összeadjuk: 47-49%. Ugyanakkor ismét valamelyest riasztó jel a kormány számára a pártnélküliek és az érintettek átlagnál pesszimistább hozzáállása. Ebben az esetben is a pártos véleményalkotásnak – és a rendszerigazolásnak – tudjuk be, hogy az alacsonyabb végzettségűek nagyobb arányban hisznek a miniszterelnöki ígéretnek.

Az összkép szerint tehát a kormány május végén, a gazdasági válság kezdeti szakaszában még jó pozícióban volt: a szűk többség nem számít romlásra a saját anyagi helyzetében, és bízik a munkahelyek újrateremtésében. Ugyanakkor a válság a lakosság széles rétegeit érintette, és már a kezdeti szakaszban is az enyhe többség legalábbis részben a kormányt hibáztatja – ez pedig az idő előrehaladtával csak akkor fog javulni, ha a magyar gazdaság látványosan és gyorsan kilábal a válságból. A kormány népszerűségének tovább alakulása tehát jelentős részben a gazdasági és egészségügyi válság mértékén, kifutásán fog múlni.

Irodalomjegyzék

Adorno, T. (1963/1998). Critical models: Interventions and catchwords. New York: Columbia University Press.

Angelusz R. - Tardos R (2009).: Demoszkópiai reprezentativitás és demokratikus reprezentáció. In A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban. Szerk: Enyedi Zsolt, DMKA, Századvég Kiadó, Budapest, 2009.

Bai, Jushan; Perron, Pierre (1998). "Estimating and Testing Linear Models with Multiple Structural Changes". Econometrica, Vol. 66. No. 1. 47-48.

Bai, Jushan; Perron, Pierre (2002). "Computation and Analysis of multiple structural change models". Journal of Applied Econometrics, Vol. 18. No. 1. 1-22.

Balla, Gy. (2020). Megtaláltuk a politikai mesterművet a NER rendszerében. Heti Világgazdaság. https://hvg.hu/360/20200513_NER_identitaspolitika_kovach_imre

Balogh Karolina – Hajdu Gábor – Huszár Ákos – Kristóf Luca – Megyesi Boldizsár (2019): Származás és integráció a mai magyar társadalomban. Budapest: MTA TK.

Bernát Anikó – Juhász Attila – Krekó Péter – Molnár Csaba (2012): A radikalizmus és a cigányellenesség gyökerei a szélsőjobboldal szimpatizánsai körében. In: Társadalmi Riport 2012. Tárki: Budapest.

Bíró-Nagy, András – Laki Gergely (2020): Orbán 10. Az elmúlt évtized a magyar társadalom szemével. Policy Solutions: Budapest, 2020.

Bíró-Nagy, András (2018): Politikai lottóötös: a migráció jelentősége a magyar politikában, 2014–2018. In: Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018. Napvilág Kiadó; MTA TK PTI, Budapest, pp. 269-291

Böcskei Balázs (2015). "Rezsicsökkentés: a közpolitikai változás mint politikai innováció". Politikatudományi Szemle. Vol. 24. No. 4. 94-114.

Bucsky Péter (2018) Tényleg olyan nagy a kormányzat médiatúlsúlya? (online) elérhető: https://g7.hu/vallalat/20180426/tenyleg-olyan-nagy-a-kormanyzat-mediatulsulya/ letöltve: 04.12

Caprariello, P. A., Cuddy, A. J., & Fiske, S. T. (2009). Social structure shapes cultural stereotypes and emotions: A causal test of the stereotype content model. Group Processes & Intergroup Relations, 12(2), 147-155.

Cohen, B. C. (1963). The press and foreign policy. Princeton, N.J., Princeton University Press.

Cuddy, A. J., Fiske, S. T., & Glick, P. (2007). The BIAS map: behaviors from intergroup affect and stereotypes. Journal of Personality and Social Psychology, 92(4), 631.

Enyedi Zsolt – Fábián Zoltán – Tardos Róbert: Pártok és szavazók, 2002–2014. In: Társadalmi Riport 2014 (szerk: Tóth István György). Tárki http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b344.pdf

Enyedi Zsolt – Tardos Róbert (2018): A magyar választók társadalmi beágyazottsága és ideológiai tagoltsága, In: Várakozások és Valóságok (szerk: Böcskei Balázs és Szabó Andrea). MTA TK PTI, Napvilág.

Enyedi Zsolt, Benoit Ken (210): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal–jobb dimenzióban. In: Enyedi Z, Tardos R, Szabó A (szerk.). Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon. Budapest: DKMKA; 2011. p. 17-42.

Enyedi, Zsolt (2015): paternalista populizmus a Fidesz és a Jobbik ideológiájában. Fundamentum, 2015 2-3. szám, 50-61.o https://epa.oszk.hu/02300/02334/00068/pdf/EPA02334_fundamentum_2015_02-03_050-061.pdf

Fiske, S. T., Cuddy, A. J., & Glick, P. (2007). Universal dimensions of social cognition: Warmth and competence. Trends in Cognitive Sciences, 11(2), 77-83.

Gábos András – Tátrai Annamária – B. Kis Anna – Szivós Péter (2016): Anyagi depriváció Magyarországon, 2009-2015. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2016. pp. 130-150. http://www.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/07gabos.pdf

Gerő Márton – Szabó Andrea (2017): A társadalom politikai integrációja. Politikai értékcsoportok. In Kovách Imre (szerk.): Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban. 117-155 o. MTA TKI, Belvedere.

Hátszegi Eszter (2017): A boldogulás nyomában - Hedonikus adaptáció. 1. rész. Mindset pszichológia. https://mindsetpszichologia.hu/2017/08/06/a-boldogsag-nyomaban-a-hedonikus-adaptacio-i-resz/

Herman, E. S., & Chomsky, N. (1988). Manufacturing consent: the political economy of the mass media. New York, Pantheon Books.

Hunyady, György. (2013). Az elégedetlenség dominanciája. Magyar Pszichológiai Szemle, 68(4), 621-645.

Hunyady, György (2018). Rendszerigazolás és rendszerkritika. In Magyar Tudomány 179, (3), 405-423 http://epa.oszk.hu/00600/00691/00174/pdf/EPA00691_mtud_2018_03_405-423.pdf

HVG (2018). Kovách: "Az Orbán-kormány több intézkedése növelte a függést". Heti Világgazdaság. https://hvg.hu/itthon/20180503_Kovach_Az_Orbankormany_tobb_intezkedese_novelte_a_fuggest

Jost, J. T. (2003). Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája. Budapest: Osiris.

Jost, J. T. (2017). Working class conservatism: A system justification perspective. Current Opinion in Psychology, 18, 73-78.

Karácsony Gergely (2005): A történelem fogságában. Generációk, életutak és politikai preferenciák Magyarországon. Megjelent: Angelusz Róbert és Tardos Róbert (szerk.): Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon, 2005. Budapest Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2005. 161-206. p.

Kmetty Zoltán (2018): A narancs árnyalatai: Fiatal és idős Fidesz szavazók diplomán innen én túl. Megjelent: Szabó Andrea - Oross Dániel - Susánszky Pál (szerkesztők) Mások vagy ugyanolyanok? p. 145. MTA TK, Belvedere

Központi Statisztikai Hivatal. (2019). Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2019. január 1. [Adat fájl]. http://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2019.xlsx

Kuziemko Ilyana, Ryan W. Buell, Taly Reich, Michael I. Norton (2014): "Last-Place Aversion": Evidence and Redistributive Implications . The Quarterly Journal of Economics 129:1, 105-149

Ladányi János – Szelényi Iván: A roma etnicitás „társadalmi konstrukciója" Bulgáriában, Magyarországon és Romániában a piaci átmenet korszakában. Szociológiai Szemle, 2001/4. 85-95.

Lantos, D. (2017). A kollektív nárcizmus kora, II. rész. Mindset Pszichológia. https://mindsetpszichologia.hu/2017/06/07/a-kollektiv-narcizmus-kora-ii-resz/

László, R., Molnár, Cs. (2019). Megtört a Fidesz legyőzhetetlenségének mítosza [White paper]. https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/fes_pc_valasztasok_2019_hun.pdf

Lewis-Beck, M. S. and Stegmaier, M. (2019). Economic voting. In Congleton, R., Grofman, N., and Voigt, S., editors, The Oxford Handbook of Public Choice, volume 1, pages 247–265. Oxford University Press.

Mares, I., & Young, L. (2019). Varieties of clientelism in Hungarian elections. Comparative Politics, 51(3), 449-480.

McCombs, Maxwell E. & Shaw, Donald L. ([1972] 1995) The agenda-setting function of mass media. In: Boyd-Barret, Oliver & Newbold, Chris (eds) Approaches to Media. A Reader. London: Arnold.

MédiaNéző (2018) Változó médiapiac, változatlan balliberális túlsúly, Gyorselemzés (online) elérhető: https://www.nezopontok.hu/wp-content/uploads/2018/12/M%C3%A9dian%C3%A9z%C5%91_KESMA_gyorselemz%C3%A9s_20181204.pdf letöltve: 04.12

Micsinai István (2018): Közvélemény-kutatások. In: A magyar közpolitikai napirend (szekr: Boda Zsolt-Sebők Miklós). MTA TK PTI: Budapest.

Micsinai István (2018): Média. In: A magyar közpolitikai napirend (szekr: Boda Zsolt-Sebők Miklós). MTA TK PTI: Budapest.

Patkós Veronika (2018): Pártos szavazók győzelme. A pártosság és a politikai megosztottság mintázatai a 2018. évi országgyűlési választás idején. In: Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018. Napvilág Kiadó; MTA TK PTI, Budapest

Róna Dániel – Sőrés Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. In Szabó A. (szerk.): Racionálisan lázadó hallgatók: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeged: Belvedere Meridionale, 113–156.

Rudas Tamás (2010): A Jobbik törzsszavazóiról. In: Kolosi Tamás - Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2010. Tárki, Budapest.

Scheiring Gábor (2019): A demokrácia halála. Az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedése Magyarországon. Társadalomelméleti Műhely, Napvilág kiadó.

Simonovits Bori – Szeitl Blanka (2016). Menekültekkel és migrációs politikával kapcsolatos attitűdök Magyarországon és nemzetközi összehasonlításban In: Társadalmi Riport 2016. Tárki: Budapest.

Stumpf István (1996): Elhalasztott vagy elszalasztott politikai generációváltás? Századvég, 1996. Nyár.

Szabó Andrea – Gerő Márton (2019): A magyar társadalom és a politikai, 2019. A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága és részvétele. MTA TKI, Budapest

Tóka Gábor (2018): A 2018-dik évi magyar országgyűlési választás. Megjelent: Társadalmi Riport 2018. Tárki: Budapest.

Tóth Csaba (2011): A márkajellemzők szerepe az MSZP összeomlásában. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert: Új képlet: a 2010-es választások Magyarországon. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 2011; 167-189.

Tóth Csaba–Szabó Andrea (2019): A győztes mindent visz? A 2018-as választás eredményei. In: Böcskei Balázs–Szabó Andrea (szerk.): Várakozások és valóságok. MTA TK PTI–Napvilág Kiadó

Zaller, J. R. (1992). The nature and origins of mass opinion. Cambridge University Press.

Internetes források

A Republikon intézet elemzése: Labdarúgás a politika fogságábanLetöltve: http://republikon.hu/media/11608/20131020.pdf (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Átlátszó (2015) A szegények voksa – közmunka és a választás tisztaságának kockázatai Letöltve: https://atlatszo.hu/2015/02/19/a-szegenyek-voksa-kozmunka-es-a-valasztas-tisztasaganak-kockazatai/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Az Átlátszó, a K-Monitor, a Political Capital és a Transparency International Magyarország közös tanulmánya (2015) A szegények voksa közmunka és a választás tisztaságának kockázatai Letöltve: https://cdn.atlatszo.hu/wp-content/uploads/2015/02/PC-Atlatszo-TI-KM_ASzegenyekVoksaKozmunkaEsAValasztasTisztasaganakKockazatai_150219-1.pdf?x93208 (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Becker András (2014) Kampánykrumpli, közmunka vagy készpénz a szavazatokért – így manipulálták az önkormányzati választásokat Letöltve: https://atlatszo.hu/2014/11/20/kampanykrumpli-kozmunka-vagy-keszpenz-a-szavazatokert-igy-manipulaltak-az-onkormanyzati-valasztasokat/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Becker András (2014) Közmunka csak a megfelelő voksért: nyílt szavazás volt Borsodban Letöltve: https://atlatszo.hu/2014/10/14/kozmunka-csak-a-megfelelo-voksert-nyilt-szavazas-volt-borsodban/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Biró Marianna és Szémann Tamás (2019) Hivatalosan is elindult az önkormányzati választási kampány Letöltve: https://index.hu/belfold/2019/onkormanyzati_valasztas/jeloltek_onkormanyzati_valasztas_valasztas_budapest_magyarorszag_2019/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Bíró-Nagy András – Laki Gergely (2020) Rendszerváltás 30 – A rendszerváltás társadalmi megítélése 30 év után Letöltve: https://www.policysolutions.hu/userfiles/Rendszervaltas30_final.pdf (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Bíró-Nagy András – Laki Gergely (2020) ORBÁN 10 Az elmúlt évtized a magyar társadalom szemével Letöltve: https://www.policysolutions.hu/userfiles/Orban10_final.pdf (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Boros Tamás (2016) Politikai Osztálylétszám Fotóalbum a magyar választói csoportokról Letöltve: https://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzes/259/politikai_osztalyletszam_teljes_web.pdf (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Csatári Flóra Dóra (2020) A 2009-esnél mélyebb recesszióba süllyedhet a német gazdaság az idén Letöltve: https://index.hu/gazdasag/2020/04/02/nemet_recesszio_peter_altmaier_nemet_gazdasagi_miniszter/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

GKI Gazdaságkutató Zrt. (2011) Emelkedéssel kezdte az évet a GKI konjunktúraindexe Letöltve: https://www.gki.hu/wp-content/uploads/gki/konj_1101.pdf (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

GKI Gazdaságkutató Zrt. (2016) MAGASRÓL INDÍTOTT A GKI KONJUNKTÚRAINDEX Letöltve: https://www.gki.hu/wp-content/uploads/2016/01/GKI_konj_1601.pdf (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

GKI Gazdaságkutató Zrt (2020): Áprilisban példátlanul hatalmasat zuhant a GKI konjuktúraindexe. Letöltve: https://www.gki.hu/wp-content/uploads/2020/04/GKI_konj_2004.pdf (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Hann Endre és Róna Dániel (2018): Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban. Letöltve: https://tev.hu/wp-content/uploads/2019/07/TEV_Antiszemitizmus2018-Median_72dpiKÉSZ.pdf (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Hann Endre, Lakatos Zsuzsa (2019) Medián: A választók szerint nem Borkai miatt veszített a Fidesz Letöltve: https://hvg.hu/360/20191106_Borkai_felmeres_Median (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Hirado.hu (2014) Közmunkások szerint megpofozták és megfenyegették őket Letöltve: https://hirado.hu/2014/09/25/kozmunkasok-szerint-megpofoztak-es-megfenyegettek-oket/# (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Hvg.hu (2015) Medián: Megosztja a Fidesz-tábort a vasárnapi zárva tartás Letöltve: https://hvg.hu/kkv/20150409_Median_Megosztja_a_Fidesztabort_a_vasarn (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Hvg.hu (2018) Ki a tiszta? - korrupciós index a Fidesztől a Momentumig Letöltve: https://hvg.hu/gazdasag/20181220_Ki_a_tiszta__korrupcios_index_a_Fidesztol_a_Momentumig (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Index (2013) Bajnai ellen tüntettek, ötezret kaptak? Letöltve: https://index.hu/belfold/2013/11/24/bajnai_ellen_tuntettek_5000_kaptak/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

K. Kiss Gergely (2019) Szavazatért fizetnek a nyomortelepeken - több párt erre figyelmeztet Letöltve: https://www.napi.hu/magyar_gazdasag/szavazatert_fizetnek_a_nyomortelepeken_tobb_part_erre_figyelmeztet.684913.html (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Mandiner (2015) Már az ellenzéki szavazók elsöprő többsége is egyetért a kerítéssel Letöltve: https://migracio.mandiner.hu/cikk/20151219_mar_az_ellenzeki_szavazok_elsopro_tobbsege_is_egyetert_a_keritessel (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Mediainfo.hu (2019) Az ESOMAR társadalmi kategória változó Letöltve: https://www.mediainfo.hu/media_iranytu/esomar.php (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Mérték Médiaelemző Műhely (2018) A politikai tájékozódás forrásai Magyarországon Trendek, 2015-18 Letöltve: https://mertek.eu/wp-content/uploads/2018/11/A_politikai_tajekozodas_forrasai_Magyarorszagon_2018.pdf (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Munk Veronika – Kocsis Krisztina (2018) Sem látni, sem büntetni nem akarja az átlagos magyar a hajléktalant Letölve: https://index.hu/belfold/2018/11/08/zavar_minket_a_hajlektalanok_latvanya/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Munk Veronika (2018) Nem is a migránsozás volt a fő csodafegyver Letöltve: https://index.hu/belfold/2018/valasztas/2018/05/16/zavecz_felmeres_valasztasok_utan_kozvelemeny-kutatas_fidesz_ketharmad_migransozas/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Pál Mónika (2018) Miért szavaztak a legszegényebbek a Fideszre? Letöltve: https://24.hu/kozelet/2018/04/29/miert-szavaztak-a-legszegenyebbek-a-fideszre/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Presinszky Judit (2019) Közmunkások osztogatták a Fidesz-szórólapokat Komlón Letöltve: https://index.hu/belfold/2019/09/12/kozmunkas_komlo_szorolap/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Rigó Anita (2018) Ahol iskolázottabb a népesség, ott kevesebben szavaztak a Fideszre Letöltve: https://g7.hu/kozelet/20180420/ahol-iskolazottabb-a-nepesseg-ott-kevesebben-szavaztak-a-fideszre/ (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Róna Dániel (2017) 7. Medián napi(t)rend: a Lex CEU társadalmi fogadtatása Letöltve: https://ronadaniel.blog.hu/2017/05/24/median_napi_t_rend_a_lex_ceu_tarsadalmi_fogadtatasa (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Szurovecz Illés (2020) Megroppanthatja-e a válság az Orbán-rendszert? Letöltve: https://tldr.444.hu/2020/05/25/megroppanthatja-e-a-valsag-az-orban-rendszert (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Tóka Gábor (2019) Vox Populi Választási kalauz Letöltve: https://kozvelemeny.wordpress.com (Utolsó letöltés: 2020 06 18.)

Melléklet

1. táblázat. Hátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok pártpreferenciája

	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nélküli (%)	Összesen (%)	elemszám
0-7 osztály (6 elemi)	45	21	34	100	161
8 általános (4 polgári)	43	22	34	100	1897
segédmunkás	45	22	33	100	708
betanított munkás	40	24	36	100	1758
legalsó jövedelmi decilis	42	22	36	100	870
legalsó jövedelmi kvartilis	41	24	35	100	2292
legkevesebb vagyontárggyal rendelkezők	42	25	33	100	2682
nincs személyi számítógépük	41	25	34	100	2981
nincs okostelefonjuk	42	28	30	100	2798
soha nem internetezők	42	25	33	100	2452
cigányok	48	19	33	100	715
TELJES NÉPESSÉG	39	31	30	100	10720

CramerV=0,56 a vagyonnál; 0,055 a településtípusnál; 0,075 a jövedelmi negyednél; 0,072 a cigányságnál; 0,075 az iskolai végzettségnél, 058 az internetnél; 0,039 az okostelefonnál; 0,029 a számítógépnél, p<0,05

2. táblázat. Jövedelmi helyzet és a pártpreferencia kapcsolata

egy főre jutó családi jövedelmi decilis	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nélküli (%)	Összesen (%)	elemszám
1	42	22	36	100	870
2	39	26	34	100	1163
3	40	30	31	100	1080
4	40	31	29	100	615
5	42	33	25	100	915
6	41	29	30	100	954
7	39	35	26	100	907
8	40	34	27	100	989
9	40	35	25	100	755
10	35	39	26	100	1048
Teljes népesség	40	31	29	100	9296

CramerV=0,84, p<0,05

3. táblázat. internet-használat gyakorisága és a pártpreferencia kapcsolata

internethasználat gyakorisága	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nélküli (%)	Összesen (%)	elemszám
soha	42	25	33	100	2452
legalább havonta egyszer	40	31	29	100	309
legalább hetente egyszer	39	32	29	100	1917
minden nap	38	33	29	100	5944
Teljes népesség	39	31	30	100	10623

CramerV=0,053, p<0,05

4. táblázat. A végzettségi szintek szerinti csoportok pártpreferenciája

	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nélküli (%)	Összesen (%)	elemszám
0-7 osztály (6 elemi)	45	21	34	100	161
8 általános (4 polgári)	43	23	34	100	1897
szakmunkásképző	40	29	31	100	3481
középiskola érettségivel	37	34	29	100	3379
főiskola, egyetem diplomával	35	37	28	100	1795
Teljes népesség	39	31	30	100	10720

CramerV=0,074

5. táblázat. A négy fő településszint pártpreferenciája

	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nélküli (%)	Összesen (%)	elemszám
Budapest	34	37	29	100	1054
megyejogú város	35	33	32	100	1313
város	39	33	28	100	1821
falu	44	28	28	100	1793
teljes népesség	39	32	29	100	5981

CramerV=0,095

6. táblázat. A privilegizált társadalmi csoportok pártpreferenciája

	kormánypárti (%)	ellenzéki (%)	párt nélküli (%)	Összesen (%)	elemszám

diplomás	35	37	28	100	1795
felsővezető	34	48	17	100	258
középvezető	33	44	23	100	415
beosztott értelmiségi	37	36	28	100	1144
legfelső jövedelmi decilis	35	39	26	100	1048
legfelső jövedelmi kvartilis	37	37	26	100	2325
legtöbb vagyontárggyal rendelkezik	36	34	30	100	1873
lakott ingatlanon kívül más ingatlanja is van	33	35	32	100	424
van tabletje	35	37	28	100	1759
van e-könyve	28	39	33	100	270
TELJES NÉPESSÉG	39	31	30	100	10545

CramerV= lásd melléklet, 1. táblázat, p<0,05

7. táblázat. Gazdasági helyzetértékelés és társadalmi csoport-hovatartozás kapcsolata

társadalmi csoport	Romlott (%)	nem változott (%)	javult (%)	Összesen (%)	elemszám
0-7 osztály (6 elemi)	25	59	15	100	160
8 általános (4 polgári)	28	57	14	100	1884
szakmunkásképző	24	57	20	100	3448
középiskola érettségivel	20	60	21	100	3347
főiskola, egyetem diplomával	20	56	24	100	1788
felsővezető	20	60	20	100	257
középvezető	23	55	22	100	413
beosztott értelmiségi	21	57	22	100	1138
egyéb szellemi, irodai	19	57	24	100	1827
művezető, technikus	19	61	21	100	195
szakmunkás	23	57	20	100	3768
betanított munkás	27	56	17	100	1750

segédmunkás	27	57	16	100	702
cigány	31	54	15	100	705
nem cigány	22	58	20	100	9738
legalsó decilis	32	51	18	100	860
alsó	27	55	18	100	2271
alsó-közép	22	56	22	100	2343
felsö-közép	22	61	18	100	2298
felsö	20	58	22	100	2316
Budapest	21	52	27	100	1045
megyejogú város	27	57	16	100	1309
város	24	58	19	100	1797
falu	23	58	20	100	1778
kevés vagyon	25	59	16	100	2658
közepes vagyon	23	56	21	100	5930
sok vagyon	18	60	22	100	1858
underclass1	33	55	11	100	349
Total	23	58	20	100	10659

CramerV= iskolai végzettségnél 0,064; beosztásnál 0,046; cigányságnál 0,059; jövedelmi negyednél 0,057; jövedelmi decilisnél 0,086; vagyonnál 0,042; településtípusnál 0,071; underclassnál 0,041, p<0,05

8. táblázat. Mi a legjobb a fideszben? A legkiszolgáltatottabb rétegek értékelése. (n=1200, %)

	Materiális ügyek (%)	Család támogatások (%)	Nem materiális ügyek (%)	Brüsszel-Migráns-Soros (%)	Nincs említés (%)
8 általános (4 polgári)	23	24	4	19	25
Falun él	23	22	5	26	26
Betanított munkás	25	16	7	24	27
Legalsó jövedelmi negyed	29	19	4	22	27
Összes említés	24	22	5	20	30

Cramer V= 8 általáson: 0,124, falun él: 0,113, betanított segédmunkás: 0,123, p<0,05, legalsó jövedelmi negyed nem szignifikáns.

9. táblázat. Mi a legrosszabb a Fideszben? A legkiszolgáltatottabb rétegek értékelése. (n=1200, %)

	Materiális (%)	Korrupció (%)	Foci/ Stadion (%)	Oktatás/ Egészségügy (%)	Demokrácia féltés (%)	Egyéb (%)	Nincs említés (%)
8 általános (4 polgári)	25	13	8	6	1	9	37
Falun él	23	13	9	6	5	10	34
Betanított munkás	23	15	11	6	4	10	31
Legalsó jövedelmi negyed	24	8	8	9	4	11	37
Összes említés	**21**	**11**	**9**	**8**	**6**	**10**	**35**

Cramer V= 8 általános: 0,131, legalsó jövedelmi negyed 0,130 p<0,05, többi esetben nem szignifikáns

10. táblázat. bal-jobb skálás önelhelyezés osztálybesorolás szerint

	nem tudja (%)	**bal** (%)	**közép** (%)	**jobb** (%)	**összes** (%)	**elem szám**
underclass 1-2	9	18	28	46	100	489
többi	3	23	28	47	100	6344
teljes népesség	4	23	28	46	100	8762

CramerV=0,071 (7-es skálás kérdés, bal-jobb tengelyen 1-3-ig baloldainak, 5-7-ig jobboldalinak tekintettük a válaszadókat, 4-es a középen álló)

11. táblázat. Az Orbán-kormány értékelése osztályhovatartozás szerint ("Milyen teljesítményt nyújtott hivatalba lépése óta az Orbán-kormány?")

	nem tudja (%)	**nagyon gyenge teljesítményt** (%)	**gyenge** (%)	**jó** (%)	**nagyon jó** (%)	**összes** (%)	**elem szám**
underclass 1-2	4	11	30	51	4	100	494
többi	3	18	32	38	9	100	6344
teljes népesség	3	17	31	40	8	100	8762

CramerV=0,073

12. táblázat. Uniós tagság megítélése osztály-hovatartozás szerint "Azt, hogy Magyarország tagja az Európai Uniónak, Ön…"

	nem tudja (%)	nagyon ellenzi (%)	inkább ellenezi (%)	inkább támogatja (%)	teljes mértékben támogatja (%)	összes (%)	elemszám
underclass 1-2	6	3	11	56	24	100	489
többi	2	3	10	46	39	100	6344
teljes népesség	2	3	10	48	37	100	8762

CramerV=0,068

13. „A hajléktalanok maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek”

	nem ért egyet (%)	egyetért (%)	Összes
0-7 osztály (6 elemi)	48	37	100
8 általános (4 polgári)	55	34	100
szakmunkásképző	57	34	100
középiskola érettségivel	60	29	100
főiskola, egyetem diplomával	70	19	100
Fidesz	48	39	100
MSZP	64	27	100
Jobbik	57	39	100
Total	59	31	100

A 10-15%-nyi nem tudja válaszokat nem tüntettük fel. Medián, 2013 március. CramerV= 0,166 a pártpreferencia, és 0,90 az iskolai végzettség tekintetében.

14. táblázat. Egyetért: „a szegényes többsége saját maga felelős azért, mert szegénységben él” (százalékos arányok, egyetértők aránya)

Év	*párt*	*%*	*%*	*iskolai végzettség*
2008			14	8 ált
			14	szakmunkás
	fidesz	13	10	középfok
	mszp	12	12	diploma
	teljes népesség	13	13	teljes népesség
2020	fidesz	36	36	8 ált
	ellenzék	9	31	szakmunkás
			16	középfok
			21	diploma
	teljes népesség	24	24	teljes népesség

Magyarázat: eredetileg 5-ös skálás kérdés, 4-es és 5-ös értéket megjelölők összevonva az egyetértők.

2008-ban egyik CramerV sem szignifikáns. 2020-ban a pártok szerinti bontásnál 0,273, a végzettség szerintinél 0,179 a CramerV.
Forrás: 2008: Magyar Választáskutatási Program, DKMKA személyes panelvizsgálat (N=3000). 2020: Medián 2020 májusi telefonos kutatás (N=1200)

15. **táblázat. Üzleti és az inkumbens támogatottságának hatása a fogyasztói bizalmi indexre**

	1998-2002	2002-2006	2006-2010	2010-
Üzleti bizalmi index hatása a két hónappal későbbi fogyasztói bizalmi indexre	-0,37*	-	-	-0,27
Üzleti bizalmi index hatása az egy hónappal későbbi fogyasztói bizalmi indexre	-	-	0,47	0,26*
Fogyasztói bizalmi index hatása a két hónappal későbbi fogyasztói bizalmi indexre	-	-0,5	-	0,29
Fogyasztói bizalmi index hatása az egy hónappal későbbi fogyasztói bizalmi indexre	1,08	1,45	0,59	0,71
A kormányzó párt adott hónapban mért népszerűség-emelkedésének hatása a fogyasztói bizalmi indexre két hónappal később	-0,51	-	-1,16	-0,32
A kormányzó párt adott hónapban mért népszerűség-emelkedésének hatása a fogyasztói bizalmi indexre a következő hónapban	0,45	-	-	0,25
Granger-teszt eredménye (a gazdasági változók hatnak-e az inkumbensre, vagy fordítva)	A gazdasági helyzetértékelés hat a politikára	A gazdasági helyzetértékelés hat a politikára	A politika hat a gazdasági helyzetértékelésre	A gazdasági helyzetértékelés hat a politikára

16. **táblázat. Üzleti és az inkumbens támogatottságának hatása a fogyasztói bizalmi indexre**

	1998-2002	2002-2006	2006-2010	2010-
Üzleti bizalmi index hatása a két hónappal későbbi üzleti bizalmi indexre	-	-	-	-
Üzleti bizalmi index hatása az egy hónappal későbbi üzleti bizalmi indexre	0,86	0,68	0,94	0,78
Fogyasztói bizalmi index hatása a két hónappal későbbi üzleti bizalmi indexre	-	-	-0,42	-
Fogyasztói bizalmi index hatása az egy hónappal későbbi üzleti bizalmi indexre	-	-	-	0,15
A kormányzó párt adott hónapban mért népszerűség-emelkedésének hatása az üzleti bizalmi indexre két hónappal később	-	-	-	-
A kormányzó párt adott hónapban mért népszerűség-emelkedésének hatása az üzleti bizalmi indexre a következő hónapban	-	-	-	-
Granger-teszt eredménye (a gazdasági változók hatnak-e az inkumbensre, vagy fordítva)	A gazdasági helyzetértékelés hat a politikára	A gazdasági helyzetértékelés hat a politikára	A politika hat a gazdasági helyzetértékelésre	A gazdasági helyzetértékelés hat a politikára